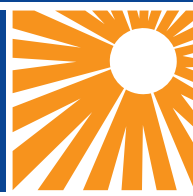

بانک خاورمیانه
Middle East Bank

گزارش عملکرد اقتصاد ایران

در سال ۱۳۹۴

تذکر

آمار و اطلاعات استفاده شده در این گزارش جدیدترین و به‌روزترین آمار و اطلاعاتی است که در زمان انتشار آن از منابع معتبری که در متن یا زیرنویس‌ها ذکر شده‌اند قابل دسترسی بوده است. آمار، اطلاعات و تحلیل‌های ارائه شده صرفاً جنبه اطلاع‌رسانی داشته و هیچ مسئولیت یا تعهدی را از سوی بانک خاورمیانه و یا سازمان‌ها و افراد وابسته به آن ایجاد نمی‌نماید.

فهرست مطالب

۱	خلاصه مدیریتی
۲	۱ - بخش واقعی
۴	۱.۱ - گروه کشاورزی
۴	۱.۲ - گروه نفت
۵	۱.۳ - گروه صنعت و معدن
۸	۱.۴ - گروه خدمات
۸	۲ - بازار نیروی کار
۱۰	۳ - تحریم‌های علیه ایران
۱۰	۴ - بودجه و وضعیت مالی دولت
۱۰	۴.۱ - کلیات قانون بودجه ۱۳۹۴
۱۱	۴.۲ - بودجه عمومی
۱۳	۴.۳ - عملکرد مالی دولت
۱۴	۴.۴ - خصوصی‌سازی
۱۵	۴.۵ - صندوق توسعه ملی
۱۶	۴.۶ - طرح هدفمندی یارانه‌ها
۱۸	۵ - تراز پرداخت‌های خارجی
۱۹	۵.۱ - صادرات کالا
۲۰	۵.۲ - واردات کالا
۲۰	۶ - بازار ارز
۲۱	۷ - سیاست‌های پولی و اعتباری
۲۲	۷.۱ - عملکرد بانک‌ها در سال ۱۳۹۴
۲۷	۸ - روند قیمت‌ها و تورم
۳۰	۹ - بازار سرمایه
۳۳	۱۰ - محیط کسب و کار
۳۳	۱۰.۱ - رتبه‌بندی سهولت کسب و کار از سوی بانک جهانی
۳۴	۱۰.۲ - رتبه‌بندی رقابت‌پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد
۳۶	۱۰.۳ - بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی
۳۶	۱۰.۴ - نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس

خلاصه مدیریتی

درآمدهای نفتی را از ۳۲ درصد طبق برنامه پنجم توسعه به ۲۰ درصد کاهش داده بود تا سهم خود از این درآمدها را افزایش دهد.

برای تأمین این کسری بودجه، دولت به اندازه سال‌های گذشته بر واگذاری شرکت‌های دولتی تکیه نکرد و به جای آن بر استفاده از تنخواه‌گردان خزانة و نهایتاً انتشار اوراق دولتی افزود. به این ترتیب واگذاری سهام شرکت‌های دولتی که عمدتاً در سال‌های اخیر مهم‌ترین قسمت واگذاری دارایی‌های مالی بود، در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ با کاهش ۲۷/۷ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن مواجه شد. با بررسی واگذاری‌های انجام شده به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ ملاحظه می‌شود که تنها ۱/۹ درصد از کل واگذاری‌های سازمان خصوصی‌سازی از آغاز واگذاری‌ها در سال ۱۳۸۰ تا پایان سال ۱۳۹۴، در سال ۱۳۹۴ انجام پذیرفته که این امر از کند شدن روند خصوصی‌سازی در این سال حکایت دارد.

طبق قانون هدفمندی یارانه‌ها، دولت مجاز بود حداکثر ۶۰ درصد از منابع این طرح را برای پرداخت نقدی و غیرنقدی به مردم اختصاص دهد، اما قانون بودجه سال ۱۳۹۴ این سهم را در حدود ۷۲ درصد مشخص کرد. بنابراین هزینه اصلی این طرح در سال ۱۳۹۴، همچون گذشته، مربوط به پرداخت یارانه نقدی بود. این در حالی است که طبق قانون بودجه این سال قرار بود ۶ میلیون نفر از دریافت یارانه نقدی حذف شوند، اما در نهایت تنها ۳ میلیون و ۳۰۰ هزار نفر حذف شدند. به این ترتیب پرداخت یارانه نقدی در این سال بیش از مقدار تعیین شده در بودجه محقق شد.

تراز پرداخت‌های کشور در سال ۱۳۹۴ تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله تغییرات قیمت نفت، میزان صادرات نفت و دستیابی به توافق جامع هسته‌ای قرار گرفت. در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ تراز حساب جاری با کاهش ۴۱ درصدی نسبت به دوره مشابه سال قبل از آن روبرو شد که دلیل اصلی آن کاهش قابل توجه حساب کالا (تراز بازرگانی) بود. کاهش حساب کالا نیز به دلیل کاهش شدیدتر صادرات نسبت به کاهش واردات کالا بود. صادرات کالاهای غیرنفتی نسبت به دوره مشابه سال قبل تغییر چندانی نداشته و دلیل اصلی کاهش صادرات کالا در این مدت به کاهش ۴۱ درصدی ارزش صادرات نفتی مربوط می‌شود. به دلیل ثبات نسبی ارزش صادرات غیرنفتی در نه ماه نخست سال و افت ۱۹ درصدی واردات کالاهای غیرنفتی، کسری تراز بازرگانی غیرنفتی از حدود ۲۲/۴ میلیارد دلار به ۱۳/۶ میلیارد دلار کاهش یافت. سایر اجزای حساب جاری، به جز حساب خدمات که کسری آن نسبت به دوره مشابه سال قبل کاهش یافته است، تغییر محسوسی نداشتند. عامل اصلی که مانع از افت شدیدتر و حتی منفی شدن مازاد تراز پرداخت‌ها (موازنه کل) در نه ماه نخست سال ۱۳۹۴ شد، بهبود قابل ملاحظه خالص حساب سرمایه نسبت به دوره مشابه سال قبل بود. در سال ۱۳۹۴ برای اولین بار پس از ۱۰ سال خالص حساب سرمایه مثبت شده و در نه ماهه نخست سال بطور خالص بیش از ۲ میلیارد دلار سرمایه وارد کشور شده است. این موضوع تا حد زیادی به انجام توافقات هسته‌ای و بهبود نسبی چشم‌انداز اقتصادی کشور باز می‌گردد.

عواملی چون تغییرات قیمت نفت و مذاکرات هسته‌ای بر نرخ اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد نیز اثرگذار بودند. در سه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ افزایش تدریجی قیمت نفت و دستیابی به تفاهم هسته‌ای لوزان باعث کاهش نسبی قیمت دلار در بازار آزاد شد. بعد از این تاریخ و تا قبل از اجرایی شدن برجام در ۲۷ دی ۱۳۹۴ نرخ دلار با روند افزایشی مستمری روبرو شد که تا حد زیادی به افت مجدد قیمت نفت تا کف ۲۴ دلار در دی ماه ۱۳۹۴ مرتبط بود. با کاهش تقاضای سوداگرانه در بازار ارز پس از اجرایی شدن برجام و همچنین افزایش تدریجی قیمت نفت و افزایش دسترسی بانک مرکزی به ذخایر ارزی، نرخ اسمی دلار تا انتهای سال روندی کاهشی داشت.

در سال ۱۳۹۴ اولویت اول بانک مرکزی کنترل سطح عمومی قیمت‌ها بوده و رشد اقتصادی، ثبات مالی و توازن بخش خارجی در اولویت‌های بعدی قرار داشته‌اند. کنترل تورم در سال ۱۳۹۴ در شرایطی محقق شد که آمار متغیرهای پولی نشان‌دهنده اعمال سیاست‌های انقباضی نبود. حجم نقدینگی در پایان این سال با ۳۰ درصد افزایش نسبت به پایان سال ۱۳۹۳، به ۱۰،۱۷۱ هزار میلیارد

اقتصاد ایران که پس از ۸ فصل انقباض، از بهار سال ۱۳۹۳ از رکود خارج و در مسیر رشد قرار گرفته بود، از پاییز این سال با شروع روند کاهنده قیمت نفت، با شوک منفی معناداری مواجه و با چالش روبه‌رو شد. وابستگی مستقیم و غیرمستقیم بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی کشور به درآمدهای نفتی، در کنار وجود مشکلات ساختاری بازار پول و نارسایی‌های بازار سرمایه باعث شد که شوک منفی نفت، دو معضل اصلی سال‌های اخیر ایران یعنی تنگنای مالی و کمبود تقاضا را تشدید کرده و رشد اقتصادی را از زمستان سال ۱۳۹۳ به مقدار قابل ملاحظه‌ای کاهش دهد. از طرف دیگر کاهش سطح درآمدهای نفتی دولت موجب افت هزینه‌های عمرانی از پائیز ۱۳۹۳ و در نتیجه افت شدید ارزش افزوده بخش ساختمان شد. در سال ۱۳۹۴ تلاش ایران برای کسب سهمی بزرگتر از بازار نفت، صادرات نفت خام کشور را در تابستان و پاییز این سال با بیش از ۱۲ درصد رشد نسبت به مدت مشابه سال قبل به حدود یک میلیون و ۵۵۰ هزار بشکه در روز رساند، اما افزایش عرضه ایران با کاهش شدیدتر قیمت نفت در بازارهای جهانی همراه بود و تأثیر مثبت آن بر ارزش صادرات نفتی کشور را تا حدود زیادی خنثی کرد.

بر اساس داده‌های مرکز آمار رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۴ معادل ۱/۰ درصد و رشد آن بدون در نظر گرفتن بخش نفت، ۰/۹ درصد بوده است. در بین زیربخش‌های عمده اقتصادی تنها گروه صنعت (شامل صنعت و معدن و همچنین نفت) در طول این سال با کاهش ارزش افزوده همراه بوده و دو گروه دیگر رشد مثبت داشته‌اند. آمار بانک مرکزی از افت ۹/۱ درصدی شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی طی ۹ ماه ابتدایی سال ۱۳۹۴ حکایت دارد. رکود بخش مسکن و کاهش هزینه‌های عمرانی دولت موجب شد که در بین زیرگروه‌های صنعت، بخش ساختمان با کاهش ۱۶/۴ درصدی ارزش افزوده، شدیدترین افت را طی این سال تجربه کند. گروه کشاورزی اگر چه در سال‌های اخیر سهم بزرگی از تولید ناخالص داخلی کشور نداشته، در سال ۱۳۹۴ با رشد ۵/۴ درصدی بیشترین نقش را در مثبت شدن آمار نهایی رشد اقتصادی کشور ایفا کرد. بررسی حساب‌های ملی از طرف هزینه‌های نهایی نیز حاکی از افت قابل توجه ۱۵/۶ درصدی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و رشد مثبت ۲/۵ و ۷/۳ درصدی به ترتیب در هزینه‌های مصرفی بخش‌های خصوصی و دولتی در سال ۱۳۹۴ است.

همزمان با تحولات بخش واقعی اقتصاد، تغییراتی در بازار نیروی کار کشور به وقوع پیوست. در سال ۱۳۹۴، ۶۳/۲ درصد از جمعیت مردان در سن کار و ۱۳/۳ درصد از جمعیت زنان در سن کار کشور از نظر اقتصادی فعال بوده‌اند و نرخ مشارکت کل با یک واحد درصد افزایش نسبت به سال قبل، برابر ۳۸/۲ درصد بوده است. در این سال اگر چه به طور خالص بیش از ۶۶۴ هزار نفر به تعداد شاغلین کشور افزوده شده، به دلیل افزایش ۸۸۳ هزار نفر به جمعیت فعال، نرخ بیکاری نسبت به سال قبل افزایش یافته و به ۱۱/۰ درصد رسیده است. مطابق معمول سال‌های گذشته، نرخ بیکاری زنان بسیار بیشتر از مردان، و نرخ بیکاری در نقاط شهری بیش از نقاط روستایی بوده است. علاوه بر این نرخ بیکاری ۲۳/۳ درصدی برای جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله، از وضعیت نامناسب کاری این رده سنی حکایت دارد.

وضعیت مالی دولت در بخش درآمدها و هزینه‌ها در سال ۱۳۹۴ تحت تأثیر عوامل متعددی قرار گرفت. رشد ۷/۲ درصدی درآمدهای مالیاتی در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴، در شرایطی که نرخ تورم در این سال معادل ۱۱/۹ درصد بوده است، نشان از کاهش ارزش واقعی درآمدهای مالیاتی دولت دارد. تحقق ۷۳/۹ درصدی درآمدهای مالیاتی نسبت به بودجه مصوب در کنار تحقق ۹۱/۱ درصدی مصارف جاری نشان از این دارد که در سال ۱۳۹۴ فارغ از افت درآمدهای نفتی، دولت حتی در تنظیم کردن منابع و مخارج جاری خود نیز خارج از برنامه عمل کرده است. منابع حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی نیز در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴ نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۳ حدود ۱۰ درصد کاهش یافت تا علیرغم کاهش ۱۶/۶ درصدی پرداخت‌های عمرانی در همین مدت، کسری بودجه دولت رشدی ۱۱۵/۶ درصدی را تجربه کند. این کسری بودجه در حالی رقم خورد که دولت سهم صندوق توسعه ملی از

سطح عمومی قیمت‌های جهانی بود که باعث شد نرخ تورم در کالاهای قابل تجارت به شکل قابل توجهی کمتر از کالاهای غیرقابل تجارت باشد. همچنین کاهش نرخ تورم تولید کننده که خود تحت تأثیر رکود اقتصادی ایجاد شده بود، با یک وقفه زمانی بر کاهش نرخ تورم مصرف کننده اثر گذاشته است.

بازار سرمایه کشور که بخش غالب آن بازار بورس است، در سال ۱۳۹۴ شرایط متفاوتی را نسبت به سال قبل از آن تجربه کرد و شاخص کل و شاخص قیمت‌ها در این سال به ترتیب ۲۸/۳ و ۱۳/۱ درصد افزایش یافت. حجم کل معاملات بورس اوراق بهادار تهران در سال ۱۳۹۴ حدود ۳۷/۹ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۳ بود که در این بین اوراق مشارکت با افزایش حدود ۴/۵ برابری، هم از لحاظ ارزش و هم از لحاظ حجم رشد بسیار بالایی را تجربه کرد. در سال ۱۳۹۴ برای نخستین بار اوراق خزانه اسلامی در فرابورس تهران عرضه شد که اولین بخش آن در سررسید ۲۳ اسفند ماه توسط دولت بازپرداخت شد. تعیین غیر دستوری نرخ بهره این اوراق به صورت تنزیل، از جمله دستاوردهای بازار سرمایه در این سال بوده است. در طول سال ۱۳۹۴ معادل ۵۰/۵ درصد از ارزش خرید و ۵۳/۸ درصد از ارزش فروش در معاملات عادی سهم سرمایه‌گذاران حقوقی بوده و مابقی آن توسط سرمایه‌گذاران حقیقی صورت گرفت. در این سال گروه محصولات شیمیایی و گروه خودرو بیشترین تأثیر را بر شاخص کل داشته‌اند و نزدیک به ۶ هزار واحد از حدود ۱۸ هزار واحد افزایش آن، از طریق این دو گروه بوده است. گروه پزشکی، اپتیکی و اندازه‌گیری با ۷۷۴/۹ درصد بیشترین بازده و گروه لاستیک و پلاستیک با منفی ۲۱/۷ درصد منفی‌ترین بازده را در بین گروه‌های بورسی در سال ۱۳۹۴ به خود اختصاص داده‌اند.

نامساعد بودن محیط کسب و کار به عنوان یکی از موانع جذب سرمایه خارجی و سطح پایین نرخ رشد اقتصادی کشور در سال‌های گذشته بوده است که اخیراً تا حدودی بهبود یافته است. بر اساس آخرین گزارش بانک جهانی در زمینه سهولت انجام کسب و کار در کشورهای مختلف، ایران در سال ۲۰۱۶ با یک پله صعود نسبت به سال ۲۰۱۵ به رتبه ۱۱۸ در میان ۱۸۹ کشور جهان رسید. براساس رده‌بندی مجمع جهانی اقتصاد نیز رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری در سال ۱۶-۲۰۱۵ با ۹ پله صعود نسبت به سال قبل از آن به ۷۴ در بین ۱۴۰ کشور جهان رسید و بدین ترتیب پس از دو سال کاهش مستمر رتبه ایران در این شاخص، شاهد بهبود آن هستیم. براساس آخرین ارزیابی مؤسسه هریتیج از درجه آزادی اقتصادی کشورها در سال ۲۰۱۶، ایران در بین ۱۷۸ کشور بررسی شده در جایگاه ۱۷۱ قرار دارد که با وجود بهبود اندک نسبت به سال گذشته به هیچ وجه رتبه مناسبی نیست. این گزارش بدترین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور را به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و حقوق مالکیت و بهترین مؤلفه‌ها را به ترتیب مربوط به مخارج دولت، آزادی بودجه‌ای و آزادی کسب و کار ارزیابی کرده است. در زمینه حقوق مالکیت و شاخص ادراک فساد نیز ایران در جایگاه مناسبی در جهان قرار ندارد. گزارش فصلی گروه مطالعات کسب و کار در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی نشان می‌دهد که براساس ارزیابی ۲۷۱ تشکل اقتصادی سراسر کشور از ۲۱ مؤلفه ملی محیط کسب و کار بنگاه‌های کوچک و متوسط در سال ۱۳۹۴، مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها و ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید همچنان بزرگترین موانع توسعه کسب و کار در کشور است.

ریال بالغ گردید که از رشد ۱۷/۱ درصدی پایه پولی و ۱۱/۰ درصدی ضریب فزاینده پولی ناشی شده بود. ۵ واحد درصد از رشد ۳۰ درصدی نقدینگی در این سال به دلیل ورود بانک مرکزی به بسته تحریک تقاضا و مساعدت به بخش تولید بوده است. در این سال رشد نقدینگی عمدتاً به افزایش شبه پول انجامیده و عمده رشد پایه پولی نیز از طریق افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی اتفاق افتاده است.

براساس آمارهای اعلام شده از طرف بانک مرکزی مانده سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان دی ۱۳۹۴ به حدود ۹,۹۱۴ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به پایان سال قبل ۲۱/۰ درصد و نسبت به پایان دی ۱۳۹۳ معادل ۲۶/۴ درصد افزایش نشان می‌دهد. در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ رشد تسهیلات اعطا شده کمتر از رشد سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی بود که در نتیجه آن نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی مسیر کاهشی چند سال اخیر را ادامه داد.

حجم تسهیلات پرداختی بانک‌ها در طول سال ۱۳۹۴ بالغ بر ۴,۱۷۳/۲ هزار میلیارد ریال بود که با ۷۵۹ هزار میلیارد ریال افزایش نسبت به سال ۱۳۹۳، رشد ۲۲/۲ درصدی را تجربه کرد. با توجه به تورم ۱۱/۹ درصدی در سال ۱۳۹۴، رشد واقعی پرداخت تسهیلات نظام بانکی معادل ۹/۲ درصد بوده، در حالی که این رشد در سال ۱۳۹۳ به ۲۵/۰ درصد رسیده بود. تسهیلات پرداختی در قالب سرمایه در گردش در تمام بخش‌های اقتصادی طی سال ۱۳۹۴ مبلغ ۲,۶۳۴/۳ هزار میلیارد ریال معادل ۶۳/۱ درصد از کل تسهیلات پرداختی بوده است. این رقم در مقایسه با سال ۱۳۹۳ معادل ۲۷/۲ درصد افزایش داشته که با توجه به رشد ۲۲/۲ درصدی کل تسهیلات پرداختی، از افزایش سهم تسهیلات مربوط به سرمایه در گردش در کل اقتصاد حکایت دارد.

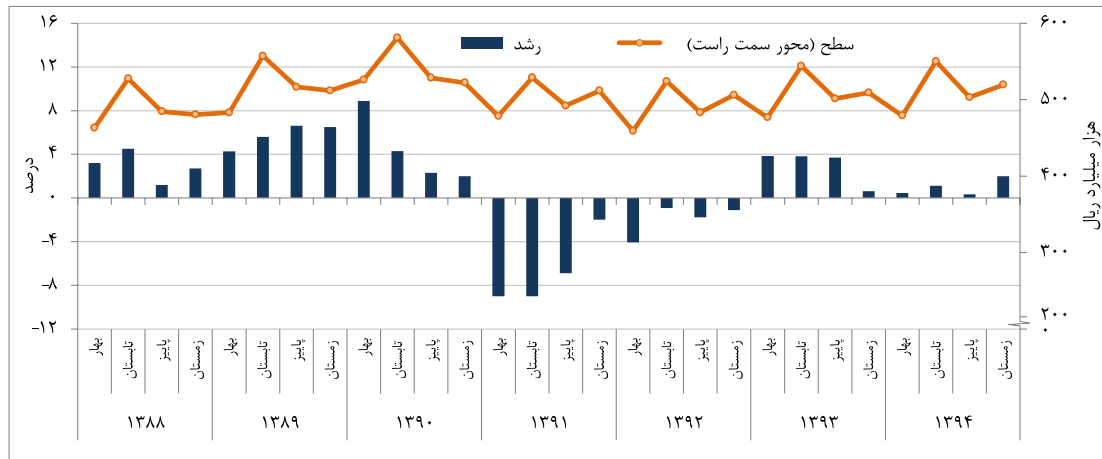
در حال حاضر برآورد می‌شود که حدود ۲۰ درصد نقدینگی کشور در اختیار مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز باشد. عمده نقدینگی مذکور در اختیار کمتر از ۱۰ مؤسسه از مجموع ۶ هزار مؤسسه غیرمجاز است و ساماندهی فعالیت آنها و اعمال نظارت بر عملکردشان یکی از اهداف و اولویت‌های اصلی سیاست‌گذار پولی است. در شرایط فعلی که نرخ سود اسمی سپرده‌های بانکی با نرخ تورم اختلاف قابل توجهی پیدا کرده، یکی از موانع کاهش نرخ سود اسمی، فعالیت مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز به عنوان رقیب مؤسسات مجاز عنوان می‌شود. با توجه به مجموعه اقدامات انجام شده برای ساماندهی مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز در سال‌های اخیر به نظر می‌رسد به تدریج از قدرت تأثیرگذاری آنها در بازار پولی کاسته شده و این روند در آینده نیز ادامه یابد. سیاست‌های پولی اتخاذ شده در سال‌های اخیر تأثیر قابل توجهی بر روند تغییرات شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی و در نتیجه تورم داشته است. شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای شهری که در سه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ رشدی حدوداً ۱۶ درصدی نسبت به ماه‌های مشابه سال قبل از آن داشت، از تابستان آهنگ رشد کندتری به خود گرفت و نهایتاً در اسفند ماه رشد نقطه به نقطه ۸/۳ درصدی را تجربه کرد. نرخ تورم سالانه در این سال معادل ۱۱/۹ درصد رقم خورد که در مقایسه با سال پیش از آن از کاهش ۳/۷ واحد درصدی حکایت دارد. یکی از عوامل تأثیرگذار بر کاهش نرخ تورم در سال ۱۳۹۴، انقباض حجم پول در گردش بود که از ابتدای سال ۱۳۹۴ تا پایان دی ماه این سال رشد منفی ۲/۲ درصدی داشته است. یک عامل دیگر، رشد کند

۱ - بخش واقعی

اقتصاد کشور در مسیر رشد قرار گرفته بود، قیمت نفت از پائیز ۱۳۹۳ در سراسری کمی سابقه‌ای قرار گرفت و این شوک بزرگ تأثیر منفی معناداری بر اقتصاد کشور گذاشت. نمودار ۱ روند تحولات فصلی تولید ناخالص داخلی را طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۴ نشان می‌دهد.

نرخ رشد اقتصاد ایران از تابستان ۱۳۹۰ روندی نزولی به خود گرفت و در پی آن در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ اقتصاد کشور رکود تورمی سختی را تجربه کرد. با تغییر دولت در تابستان ۱۳۹۲ و اعمال سیاست‌های اقتصادی مناسب از بهار سال ۱۳۹۳ رشد اقتصادی مثبت شد و در هر سه فصل ابتدایی این سال رشد حدود ۳/۸ درصدی بدست آمد. اما در شرایطی که

نمودار ۱- سطح تولید ناخالص داخلی و رشد آن نسبت به فصل مشابه سال قبل به قیمت‌های ثابت*

مأخذ: گزارش‌های ناگرهای اقتصادی شماره‌های مختلف، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، و گزارش نرخ رشد اقتصادی در کل سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران
* در این نمودار مأخذ داده‌های رشد در سال ۱۳۹۴ مرکز آمار ایران می‌باشد و داده‌های سال‌های قبل از آمار ارائه شده توسط بانک مرکزی استخراج شده‌اند. جهت سازگاری داده‌ها، مقدار سطح تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۴، بر اساس داده‌های قبلی برآورد شده است.

از رکود با هدف تحریک تقاضا را به اجرا درآورد. اعطای تسهیلات ارزان قیمت برای خرید خودرو و همچنین کالاهای بادوام ساخت داخل از جمله اصلی‌ترین بخش‌های سیاست تحریک تقاضا در این بسته بود. علیرغم انتقادات زیادی که به سیاست‌های موجود در این بسته وارد بود، اجرای آن در کوتاه مدت تا حدودی بر رشد تولید ناخالص داخلی، به خصوص در بخش صنعت، مؤثر بود.

آمار داده‌های بخش واقعی در سال ۱۳۹۴ تا زمان تهیه این گزارش توسط بانک مرکزی منتشر نشده و تنها مرکز آمار ایران در گزارشی به جزئیات فصلی این داده‌ها با قیمت‌های ثابت پرداخته است. چنانکه در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، بر اساس داده‌های مرکز آمار رشد تولید ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۴ معادل ۱/۰ درصد و رشد آن بدون در نظر گرفتن بخش نفت، ۰/۹ درصد بوده است. در بین زیربخش‌های عمده اقتصادی تنها گروه صنعت (شامل صنعت و معدن و همچنین نفت) در طول این سال با کاهش ارزش افزوده همراه بوده و دو گروه دیگر رشد مثبت داشته‌اند. در طول سال ۱۳۹۴ گروه کشاورزی با رشد ۵/۴ درصدی بیشترین اثر مثبت را بر رشد اقتصاد کشور داشته و گروه خدمات، که بزرگترین بخش اقتصاد کشور است، تنها رشد ۰/۲ درصدی را تجربه کرده است.

وابستگی مستقیم و غیرمستقیم بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی کشور به درآمدهای نفتی، در کنار وجود مشکلات ساختاری بازار پول و نارسایی‌های بازار سرمایه باعث شد که شوک منفی قیمت نفت، دو معضل اصلی سال‌های اخیر ایران یعنی تنگنای مالی و کمبود تقاضا را تشدید کرده و رشد اقتصادی را از زمستان سال ۱۳۹۳ به مقدار قابل ملاحظه‌ای کاهش دهد. از طرف دیگر کاهش سطح درآمدهای نفتی دولت موجب افت هزینه‌های عمرانی از پائیز ۱۳۹۳ و در نتیجه افت شدید ارزش افزوده بخش ساختمان شد.

افت سطح درآمد سرانه در پایان دو سال رکود، در کنار اثر کاهش قیمت نفت بر مؤلفه‌های تقاضای کل، اقتصاد را از رکود سمت عرضه در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ به آستانه رکود سمت تقاضا در سال ۱۳۹۴ سوق داد. حجم بالای موجودی انبار بسیاری از واحدهای تولیدی با تنوع زیاد محصول حاکی از وجود این مشکل بود. در چنین شرایطی چشم‌انداز مثبت ناشی از دستیابی به برجام، این انتظار را به وجود آورد که با برداشته شدن تحریم‌ها، کالاهای بادوام با قیمت پایین‌تر در دسترس خواهند بود که تعویق تقاضا برای کالاهای بادوام را موجب می‌شد. مجموعه این شرایط اقتصاد کشور را با مشکل جدی کمبود تقاضا مواجه کرد. به همین دلیل دولت به فکر تسهیل کوتاه‌مدت و برگشت‌پذیر پولی افتاد و در آبان ماه ۱۳۹۴ بسته خروج

جدول ۱- نرخ رشد اجزای تولید ناخالص داخلی به قیمت‌های ثابت* (درصد)

گروه	۱۳۹۴			۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
	کل سال	سه ماه اول	شش ماه اول				
گروه کشاورزی	۵/۴	۵/۴	۶/۶	۳/۸	۴/۷	۳/۷	-۰/۱
گروه صنعت	-۲/۲	-۳/۱	-۲/۴	۴/۹	-۴/۷	-۱۸/۳	۲/۶
گروه نفت	-	-	-	۴/۸	-۸/۹	-۳۷/۴	-۱/۰
گروه صنعت و معدن	-	-	-	۵/۰	-۲/۹	-۶/۴	۵/۰
گروه خدمات	۰/۲	۰/۰	-۰/۱	۲/۴	-۱/۵	۱/۱	۵/۸
تولید ناخالص داخلی	۱/۰	۰/۶	۰/۸	۳/۰	-۱/۹	-۶/۸	۴/۳
تولید ناخالص داخلی بدون نفت	۰/۹	۰/۷	۰/۷	۲/۸	-۱/۱	-۰/۹	۵/۴

مأخذ: گزارش‌های ناگرهای اقتصادی شماره‌های مختلف، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، و گزارش نرخ رشد اقتصادی در کل سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران
* در این جدول، داده‌های مربوط به سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ از آمار بانک مرکزی به قیمت پایه و بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ استخراج شده‌اند، اما داده‌های سال ۱۳۹۴ که مأخذ آن‌ها مرکز آمار ایران است، به قیمت بازار و بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ محاسبه شده‌اند.

روند تحولات تولید و اجزای هزینه نهایی در چند دهه اخیر حاکی از آن است که اگر چه تولید ناخالص داخلی سرانه در طول این سال‌ها فراز و

در سمت هزینه‌ها، به طور معمول مصرف بخش خصوصی بیش از نیمی از هزینه‌های ناخالص داخلی را تشکیل داده و بزرگترین بخش است. بررسی

غیرنفتی، به خصوص در زیر مجموعه ماشین‌آلات، طی سال‌های گذشته موجب شده که رشد اقتصادی کشور عمدتاً وابسته به تولید و صادرات منابع طبیعی و به‌ویژه نفت باشد. در سال ۱۳۹۴ تولید ناخالص داخلی با قیمت‌های ثابت تقریباً معادل سال ۱۳۸۸ و سرمایه‌گذاری سرانه و مصرف دولتی سرانه نیز تقریباً معادل اوایل دهه ۱۳۸۰ است.

جدول ۲ نرخ رشد اجزای هزینه نهایی را برای سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که در دو سال ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ که اقتصاد ایران با رکود شدیدی همراه بوده، علاوه بر افت شدید تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و افت اندک هزینه‌های دولت، حتی هزینه‌های مصرف نهایی خصوصی نیز اندکی منقبض شده است. در سال ۱۳۹۴ باز هم تشکیل سرمایه ثابت ناخالص با افت قابل توجهی همراه بوده و هزینه‌های مصرف بخش خصوصی رشد کرده است. هزینه‌های دولت نیز در تمامی فصول این سال نرخ رشد ثابتی داشته و به طور مستمر با نرخ ۷/۳ درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل افزایش یافته است.

جدول ۲- نرخ رشد تولید ناخالص داخلی به تفکیک اجزای هزینه نهایی به قیمت‌های ثابت* (درصد)

کل سال	۱۳۹۴			۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	
	سه ماه اول	شش ماه اول	نه ماه اول					
	۲/۵	۲/۲	۱/۸	۴/۰	۳/۱	-۱/۰	-۱/۷	۴/۲
هزینه مصرف نهایی خصوصی								
	۷/۳	۷/۳	۷/۳	۷/۳	۲/۷	۱/۶	-۷/۲	-۳/۴
هزینه مصرف نهایی دولت								
	-۱۵/۶	-۱۴/۹	-۱۲/۶	-۱۰/۱	۳/۵	-۶/۹	-۲۳/۸	۳/۵
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص								
	-۱۵/۰	-۱۳/۹	-۱۲/۰	-۷/۷	۸/۷	-۱۶/۱	-۳۵/۷	۶/۶
ماشین‌آلات								
	-۱۶/۴	-۱۶/۳	-۱۳/۴	-۱۳/۵	۰/۷	-۱/۱	-۱۳/۸	۱/۰
ساختمان								

مأخذ: گزارش نماگرهای اقتصادی در شماره‌های مختلف، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، و گزارش نرخ رشد اقتصادی در کل سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران
* در این جدول، داده‌های مربوط به سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ از داده‌های بانک مرکزی استخراج شده‌اند و بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ می‌باشند، اما داده‌های سال ۱۳۹۴ که مأخذ آن‌ها مرکز آمار ایران است، به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ محاسبه شده‌اند.

۱.۱ - گروه کشاورزی

زده‌اند. یکی از مشکلات مهم بخش کشاورزی کشور که در سال ۱۳۹۴ بیش از سال‌های اخیر چالش برانگیز بود، مصرف غیر بهینه منابع آب است. آبیاری سنتی و کشاورزی غیر مدرن در کنار انتخاب محصولات کشاورزی نامتناسب با منابع آب هر منطقه، باعث شده که بیش از ۹۰ درصد مصرف آب در کشور به بخش کشاورزی اختصاص یابد که نسبت به خروجی و ارزش افزوده ایجاد شده مقدار بالایی به حساب می‌آید.

گروه کشاورزی اگر چه در سال‌های اخیر سهم بزرگی از تولید ناخالص داخلی کشور نداشته و معمولاً کمتر از ۱۰ درصد تولید کشور را تشکیل می‌دهد، در سال ۱۳۹۴ نقش مهمی در مثبت شدن آمار نهایی رشد اقتصادی کشور ایفا کرده است. چنانکه جدول ۳ نشان می‌دهد هر دو زیرگروه این بخش یعنی "کشاورزی، شکار و جنگلداری" و "ماهگیری" تقریباً رشد یکسانی را در این سال تجربه کرده‌اند و در نهایت رشد ۵/۴ درصدی را برای گروه کشاورزی رقم

جدول ۳- نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه کشاورزی بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ (درصد)

زمستان	۱۳۹۴			بهار	کل سال	
	پاییز	تابستان	بهار			
۵/۵	۳/۳	۵/۶	۸/۴	۵/۴	گروه کشاورزی	
۵/۵	۳/۳	۵/۶	۸/۵	۵/۴	کشاورزی، شکار و جنگلداری	
۵/۵	۵/۵	۵/۵	۵/۴	۵/۵	ماهگیری	

مأخذ: گزارش نرخ رشد اقتصادی در کل سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران

۱.۲ - گروه نفت

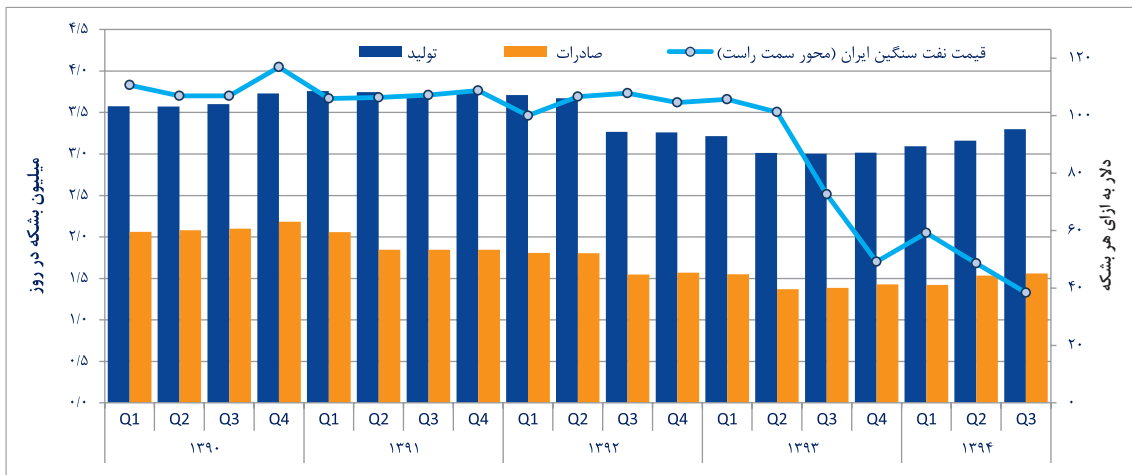
یافت و در نیمه دوم سال ۱۳۹۲ به حدود ۱/۵ میلیون بشکه در روز رسید. چنانکه در نمودار ۲ مشاهده می‌شود، روند نزولی تولید و صادرات نفت تقریباً از نیمه دوم سال ۱۳۹۳ متوقف شد و در بهار سال ۱۳۹۴ سطح تولید با ۲/۵ درصد افزایش نسبت به فصل قبل، به حدود ۳ میلیون و ۱۰۰ هزار بشکه در روز رسید که البته در قیاس با فصل مشابه سال قبل همچنان ۳/۸ درصد کمتر بود. در فصول دیگر سال ۱۳۹۴ تولید به آرامی افزایش پیدا کرد و در تابستان به ۳ میلیون و ۱۶۰ هزار و در پاییز به ۳ میلیون و ۳۰۰ هزار بشکه در روز رسید. اگر چه برای زمستان سال ۱۳۹۴

تولید نفت خام ایران که از سال ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ تقریباً همواره بیش از ۴ میلیون بشکه در روز بود، به دلایلی از جمله بالا بودن عمر مخازن هیدروکربوری کشور و عدم تزریق گاز کافی به مخازن نفتی، در سال ۱۳۸۷ با کاهش مواجه شد و به زیر ۴ میلیون بشکه در روز رسید. اعمال تحریم‌های بین‌المللی نیز مزید بر علت شد و با پدیدار شدن اثرات آن بر اقتصاد و روابط با شرکای تجاری، تولید و صادرات نفت مجدداً از نیمه دوم سال ۱۳۹۲ کاهش قابل ملاحظه‌ای یافت. صادرات نفت خام کشور که در سال ۱۳۸۴ تا مرز ۲/۷ میلیون بشکه در روز رسیده بود، به مرور کاهش

چین، با افت مواجه شده بود و در نیمه دوم سال ۱۳۹۳ سقوط بی‌سابقه‌ای را تجربه کرد، در سال ۱۳۹۴ نیز پس از رشدی اندک در سه ماهه نخست مجدداً به روند کاهشی خود ادامه داد. کاهش قیمت نفت به حدی بود که در برخی روزها در زمستان ۱۳۹۴، متوسط قیمت جهانی آن به زیر ۲۵ دلار به ازای هر بشکه رسید. بر اساس آمارهای بانک مرکزی، ارزش صادرات نفتی کشور (شامل نفت خام، فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، مایعات و میعانات گازی) در سه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ حدود ۲۷/۱ میلیارد دلار بوده که بیش از ۴۰ درصد نسبت به مدت مشابه سال قبل کاهش نشان می‌دهد.

از منابع داخلی آمار رسمی منتشر نشده، گزارش‌های اوپک از تولید حدود ۳ میلیون و ۳۸۰ هزار بشکه در روز حکایت دارند. تلاش ایران برای کسب سهمی بزرگتر از بازار نفت، صادرات نفت خام کشور را در تابستان و پاییز سال ۱۳۹۴ به حدود یک میلیون و ۵۵۰ هزار بشکه در روز رساند. با این حال، افزایش عرضه ایران با کاهش شدیدتر قیمت نفت در بازارهای جهانی همراه شد و تأثیر مثبت آن بر ارزش صادرات نفتی کشور را تا حدود زیادی خنثی کرد. قیمت جهانی نفت که در سال‌های اخیر از یک طرف به دلیل افزایش عرضه توسط عربستان و آمریکا و از طرف دیگر به دلیل کاهش تقاضا توسط کشورهای اروپایی و

نمودار ۲ - تولید و صادرات نفت خام و متوسط قیمت نفت سنگین ایران

مأخذ: نماگرهای اقتصادی، شماره‌های مختلف، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، و گزارش‌های ماهانه اوپک برای قیمت نفت سنگین ایران

۱.۳ - گروه صنعت و معدن

فصل پاییز بود. رکود بخش مسکن و کاهش هزینه‌های عمرانی دولت مهم‌ترین دلایل افت ارزش افزوده بخش ساختمان بوده‌اند. ارزش افزوده استخراج نفت و گاز طبیعی هم اگرچه در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۴ معادل ۳/۵ درصد افزایش یافته، در پاییز و زمستان به ترتیب رشدهای منفی ۹/۰ و مثبت ۱۶/۵ درصد را تجربه کرده است.

گروه صنعت وضعیت مناسبی را در سال ۱۳۹۴ تجربه نکرد. آمار بانک مرکزی از افت ۹/۱ درصدی شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی طی ۹ ماه ابتدایی سال ۱۳۹۴ حکایت دارد. چنانکه در جدول ۴ مشاهده می‌شود در بین زیربخش‌های گروه صنعت، بخش ساختمان با کاهش ۱۶/۴ درصدی ارزش افزوده، شدیدترین افت را طی این سال تجربه کرده که اوج آن در

جدول ۴ - نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه صنعت بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ (درصد)

۱۳۹۴					
گروه صنعت*	کل سال	بهار	تابستان	پاییز	زمستان
گروه صنعت*	-۲/۲	-۳/۱	-۱/۷	-۴/۴	۰/۶
صنعت و معدن	۰/۰	-۱/۶	-۰/۱	-۱/۳	۳/۰
معدن	۱/۷	۲/۴	۱/۸	-۷/۳	۹/۹
استخراج نفت و گاز طبیعی	۳/۶	۳/۶	۳/۴	-۹/۰	۱۶/۵
سایر معادن	-۳/۳	-۰/۹	-۲/۳	-۲/۷	-۷/۵
صنعت	-۰/۳	-۲/۴	-۰/۵	-۰/۱	۱/۶
تأمین آب، برق و گاز طبیعی	۳/۲	۰/۴	۵/۷	-۱/۱	۷/۹
ساختمان	-۱۶/۴	-۱۳/۵	-۱۳/۳	-۲۱/۷	-۱۶/۵

مأخذ: گزارش نرخ رشد اقتصادی در سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران

* تفاوت زیرمجموعه‌های گروه صنعت در این جدول و جدول ۱ ناشی از طبقه‌بندی‌های متفاوت بانک مرکزی و مرکز آمار ایران است.

از منابع داخلی، دسترسی آسان به مسیرهای دریایی و زمینی برای انتقال محصولات به بازارهای فروش خارجی، نیروی انسانی متخصص و همچنین ظرفیت بالای بازار مصرف داخلی می‌باشد که در حال حاضر نیازمند واردات از سایر کشورهاست. بنابراین صنعت پتروشیمی ایران پتانسیل توسعه و رشد بسیار بیشتری نسبت به شرایط فعلی دارد و می‌تواند با استفاده از نفت خام و

۱.۳.۱ - صنایع پتروشیمی

محصولات پتروشیمی از جمله مهم‌ترین تولیدات غیرنفتی کشور هستند و عمدتاً شامل کودهای شیمیایی، اوره، آمونیاک و گوگرد می‌شوند. مزیت‌های تولید محصولات پتروشیمی در ایران شامل امکان تأمین خوراک نفتی و گازی

این امر عمدتاً به دلیل تورم شدید قیمت‌های داخلی و همچنین محدودیت عرضه محصولات تولید شده توسط مجتمع‌های پتروشیمی داخلی در بازارهای بین‌المللی بوده است. در سال ۱۳۹۳ با کاهش فشار تحریم‌ها مجدداً تولید محصولات پتروشیمی در کشور افزایش یافت و با رشد ۱۷/۸ درصدی نسبت به سال قبل، حتی از سطح تولید در سال ۱۳۹۰ نیز سبقت گرفت. در زمان تهیه این گزارش آمار رسمی برای تولید محصولات پتروشیمی در سال ۱۳۹۴ منتشر نشده، اما آمار غیررسمی از رشد نزدیک به ۶ درصدی حجم تولید و حدود ۲۶ درصدی حجم صادرات در این سال حکایت دارد. همچنین در سال ۱۳۹۴ حدود ۶۰ درصد حجم تولید این محصولات به خارج کشور صادر شده و انتظار می‌رود این نسبت در سال بعد افزایش داشته باشد. این در حالی است که در سال‌های ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ صادرات کمتر از ۵۰ درصد کل تولید را تشکیل داده بود.

جدول ۵ - عملکرد صنایع پتروشیمی ایران

سال	درصد تغییر				
	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۹۳
حجم تولید* (هزار تن)	۲۷,۳۵۲	۳۲,۲۱۹	۲۹/۶	۱۰/۲	-۵/۸
ارزش صادرات (میلیون دلار)	۹,۸۶۹	۱۰,۲۷۳	۲۶/۴	۳۱/۳	-۱۸/۲
ارزش فروش داخلی (میلیارد ریال)	۳۱۳,۷۶۵	۳۳۳,۴۸۹	۴۴/۷	۶۵/۸	۷۹/۵

مأخذ: خلاصه تحولات اقتصادی سال ۱۳۹۳، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
 * منظور از "حجم تولید" در این جدول، مجموع آمار وزنی صادرات و فروش داخلی است که به جای داده‌های "تولید" ارائه شده در آمار بانک مرکزی آورده شده است. دلیل این کار این است که مجتمع‌های پتروشیمی برخی از خروجی‌های یک فرآیند تولیدی خود یا دیگران را به عنوان ورودی دیگری استفاده می‌کنند ولی این تولیدات واسطه‌ای را نیز در آمار تولید خود منظور می‌دارند. و لذا آمار "تولید" محصولات پتروشیمی بیشتر از مجموع مقادیر صادرات و فروش داخلی آن‌ها بوده و می‌تواند گمراه کننده باشد.

حرکت کند و در بازارهای رقابتی حضور داشته باشد. وقتی در بهار ۱۳۹۳ به دنبال ۸ فصل متوالی انقباض تولید ناخالص داخلی رشد اقتصادی مثبت شد، مشخص بود که یکی از عوامل اصلی این رشد افزایش تولید خودروسازان است. چنانکه در جدول ۶ مشاهده می‌شود، تولید این صنعت از حدود ۷۰۰ هزار دستگاه در سال ۱۳۹۲، با رشدی ۵۳/۴ درصدی به ۱/۱ میلیون دستگاه در سال ۱۳۹۳ رسیده بود. این رشد چشمگیر تولید در یک سال که عمدتاً به دلیل برطرف شدن برخی تحریم‌های بین‌المللی برای واردات مواد اولیه و قطعات واسطه‌ای در تولید خودرو و وجود ظرفیت‌های خالی کارخانه‌های خودروسازی اتفاق افتاده بود، قابل تکرار در سال ۱۳۹۴ نبود و لذا احتمال زیادی وجود داشت که از اثر مثبت رشد تولید خودروسازی بر رشد تولید ناخالص داخلی کاسته شود. آمار نهایی تولید خودرو در سال ۱۳۹۴ نه تنها انتظار عدم رشد بالا را تأیید نمود، بلکه با نشان دادن افت ۱۳/۶ درصدی این امر را نیز یادآوری کرد که تحریم‌های بین‌المللی شاید تنها بخش کوچکی از مشکلات متعدد خودروسازان داخلی بوده است.

گاز ارزش افزوده‌ای بسیار بالاتر از حال حاضر ایجاد کند. در حال حاضر تنوع و ارزش افزوده‌ی محصولات پتروشیمی ایران در مقایسه با صنایع پتروشیمی در کشورهای توسعه یافته، بسیار اندک و محدود به حساب می‌آید. سیاست‌های توسعه صنایع پتروشیمی کشور که تقریباً از اوایل دهه‌ی ۱۳۸۰ اجرا شده بود، متوسط رشد سالانه حدود ۲۱ درصدی را برای سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ رقم زد. با این حال سیاست‌های اتخاذ شده در اواخر دهه‌ی ۱۳۸۰، در کنار اعمال تحریم‌های بین‌المللی بر این صنعت موجب کند شدن روند رشد قبلی و حتی منفی شدن رشد در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ شد. چنانکه در جدول ۵ مشاهده می‌شود، در این دو سال که حجم تولید به ترتیب ۷/۲ درصد و ۵/۸ درصد منقبض شد و ارزش صادرات نرخ رشد‌های منفی ۳۰/۱ و منفی ۱۸/۲ را تجربه کرد، ارزش فروش داخلی با رشد بسیار بالایی همراه بوده است.

در حال حاضر طرح‌های نیمه‌تمام زیادی در صنعت پتروشیمی کشور وجود دارد که بهره‌برداری از آن‌ها مستلزم مشارکت بخش خصوصی داخلی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. با توجه به نیاز به منابع مالی بسیار بالا برای طرح‌های توسعه‌ای این صنعت، فراهم کردن امکان تشکیل کنسرسیوم می‌تواند در تسهیل اجرای این پروژه‌ها مفید واقع شود.

۱.۳.۲ - صنایع خودروسازی

صنعت خودرو به لحاظ ارتباط گسترده با زنجیره‌ای از صنایع پسمین و پیشین خود، صنعتی کلیدی محسوب شده و دارای پتانسیل بالایی در ایجاد اشتغال و توسعه اقتصادی است. این صنعت در ایران به دلیل وابستگی به دولت اکثراً تحت تأثیر تحولات سیاسی بوده و چشم به حمایت‌های مستقیم و غیرمستقیم دولتی دوخته است. با این حال و با وجود نیم قرن سابقه، چالش‌های پیش روی این صنعت باعث گردیده خودروسازی در ایران نتواند همگام با تحولات جهانی

جدول ۶ - آمار تولید انواع خودرو در ایران

انواع خودرو	هزار دستگاه					
	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۹۳
انواع خودرو	۱,۶۵۳	۱,۱۳۰	۷۳۷	۹۲۴	۱,۶۵۳	-۱۳/۶
سواری و وانت	۱,۶۱۲	۱,۱۰۹	۷۲۹	۹۰۷	۱,۶۱۲	-۱۲/۹
خودروهای سنگین	۴۱	۲۱	۸	۱۷	۴۱	-۴۷/۱

مأخذ: گزارش‌های انجمن خودروسازان ایران، قابل دسترسی در <http://ivma.ir>

می‌شد. طرح دولت در آبان سال ۱۳۹۴ برای تحریک تقاضای خودرو به عنوان بخشی از سیاست تحریک تقاضای کل اقتصاد، اگر چه به طور موقت مشکل افزایش چشمگیر موجودی انبار خودروسازان داخلی را رفع کرد، فصل جدیدی را در تأمین مالی تقاضای خودرو باز نمود.^۱ متقاضیان خرید خودروهای داخلی، در شرایطی که قیمت و کیفیت این خودروها را با نمونه‌های خارجی مقایسه می‌کنند و تجربه کوتاه آمدن دولت برای ارائه تسهیلات ارزان قیمت را هم دارند، احتمالاً بعد از این کمتر حاضر به پرداخت نقدی برای خرید این خودروها شده و

کاهش تولید خودرو در سال ۱۳۹۴ از آن جهت که در این سال نسبت به سال ۱۳۹۳ به طور کلی مشکلات تولید کمتر بوده و تحریم جدیدی بر این صنعت یا بر کل اقتصاد کشور اعمال نشده و تغییراتی در ساختار تولیدی یا تأمین مالی خودروسازان نیز ایجاد نشده بود، عمدتاً ناشی از افت تقاضا برای خودروهای داخلی بوده است. این کاهش تقاضا از یک طرف به دلیل کاهش قدرت خرید متقاضیان بود و از طرف دیگر به انتظار مثبت نسبت به ورود خودروهای با کیفیت‌تر از خارج در دوره پساتحریم و لذا به تعویق انداختن تقاضا مربوط

۱. این طرح عبارت بود از اعطای تسهیلات ۱۶ درصدی به منظور پوشش ۸۰ درصد قیمت خودرو (تا سقف ۲۵ میلیون تومان) برای خرید خودروهای داخلی.

خودروسازی و امثال آن موجب شده که تولید و مصرف فولاد به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی کشورها قلمداد شود. وجود ذخایر گسترده سنگ آهن، منابع عظیم انرژی، دسترسی به آب‌های آزاد در شمال و جنوب کشور، نیروی کار فراوان و بازار بالقوه داخلی و خارجی، از جمله عواملی هستند که مزیت نسبی کشور را برای تولید فولاد رقم می‌زنند. با این وجود، صنعت فولاد ایران جایگاه قابل توجهی در میان تولیدکنندگان جهانی فولاد ندارد.

جدول ۷ آمار تولید فولاد خام کشور طی سال‌های ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۴ را نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که پس از چندین سال رشد، در سال ۱۳۹۴ تولید فولاد خام در ایران ۲/۹ درصد کاهش یافته و به ۱۶/۲ میلیون تن رسیده است.

۱.۳.۳ - صنایع فولاد

استفاده گسترده از فولاد و فرآورده‌های آن در ساخت ساختمان‌های مسکونی، کارخانه‌ها، راه‌های ارتباطی، انتقال انرژی و همچنین صنایع مهمی مثل

جدول ۷- آمار تولید فولاد خام در ایران

۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸
۱۶,۲۰۱	۱۶,۶۹۲	۱۵,۶۲۷	۱۴,۳۶۲	۱۳,۲۷۰	۱۲,۵۰۹	۱۰,۸۵۸
-۲/۹	۶/۸	۸/۸	۸/۲	۶/۱	۱۵/۲	۴/۰

ماخذ: گزارش‌های ماهانه انجمن جهانی فولاد. قابل دسترسی در <https://www.worldsteel.org>

حتی قیمت اسمی واحدهای مسکونی نیز با افت مواجه شود. با این حال کاهش قیمت‌های اسمی که اتفاقی نادر در بازار مسکن ایران به شمار می‌رفت نیز تأثیر چندانی بر قدرت خرید متقاضیان مصرفی و انتظار مثبت متقاضیان سرمایه‌ای برای سود بردن از این بازار نداشت. آمار برگرفته از سامانه ثبت معاملات املاک و مستغلات حاکی از آن است که علیرغم افت حدود یک درصدی قیمت اسمی واحدهای مسکونی معامله شده در شهر تهران در سال ۱۳۹۴، تعداد معاملات تنها حدود ۱۵۵ هزار واحد بوده که حتی نسبت به سال ۱۳۹۳ نیز بیش از ۱۰ درصد کاهش نشان می‌دهد. بیش از ۷۵ درصد این معاملات مربوط به واحدهای مسکونی با مساحت کمتر از ۱۰۰ متر بوده که تأیید کننده تقاضای بالفعل بیشتر برای واحدهای با متراژ کوچک و متوسط است.

کاهش تعداد معاملات و افت مداوم قیمت حقیقی واحدهای مسکونی در این سال انتظاری نه چندان مثبت از آینده بازار مسکن ایجاد کرد و موجب غیرجذاب شدن سرمایه‌گذاری در این بازار شد. نمودار ۳ میانگین متحرک (یک ساله) ارزش واقعی سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های شروع شده و همچنین میانگین متحرک (یک ساله) تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری را نشان می‌دهد.^۲ بررسی روند تحولات این دو متغیر در کنار هم از کاهش تمایل سرمایه‌گذاران برای ورود به بازار مسکن در ۳ سال اخیر حکایت دارد. چنانکه ملاحظه می‌شود، از اواخر سال ۱۳۹۲ تقریباً به طور مستمر تعداد پروانه‌های ساختمانی صادر شده کاهش یافته و سرمایه‌گذاران کمتری اقدام به درخواست مجوز برای ساخت کرده‌اند. تعداد صدور این پروانه‌ها در سال ۱۳۹۳ بیش از ۳۲ درصد نسبت به سال قبل کاهش یافته بود و در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ نیز مجدداً نسبت به مدت مشابه سال قبل ۱۲ درصد کاهش یافت. از طرف دیگر میانگین متحرک ارزش واقعی سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های شروع شده نیز به غیر از رشد بسیار خفیف در نیمه دوم سال ۱۳۹۳، طی سه سال اخیر همواره در حال کاهش بوده است. در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ کل سرمایه‌گذاری صورت گرفته توسط بخش خصوصی در ساختمان‌های شروع شده مناطق شهری بالغ بر ۱۱۷/۵ هزار میلیارد ریال بوده که نسبت به نه ماهه نخست سال قبل (به قیمت اسمی) حدود ۲۰ درصد کاهش نشان می‌دهد. به این ترتیب بازار مسکن کشور در سال ۱۳۹۴ در مقایسه با سال ۱۳۹۳ با افت قیمت اسمی، کاهش تعداد معاملات، کاهش تعداد صدور پروانه‌های ساختمانی توسط شهرداری‌ها و کاسته شدن از ارزش واقعی سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های شروع شده همراه بود که همگی از شدت بیشتر رکود مسکن در این سال حکایت داشته‌اند.

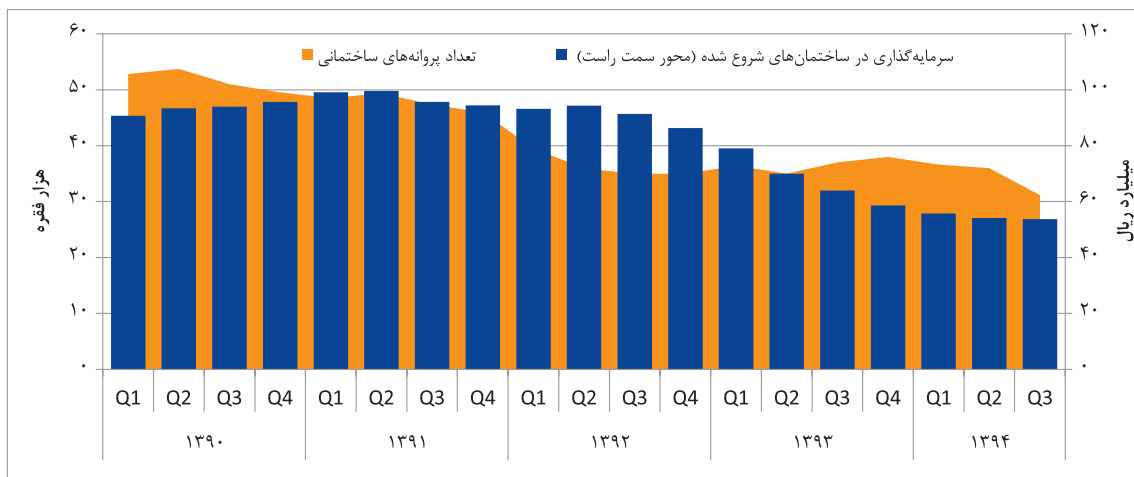
در سال‌های اخیر افزایش تولید و ذخیره‌سازی فولاد حتی در شرایطی که تولید ناخالص داخلی کشور روند نزولی داشت، باعث شده است که با برطرف شدن تحریم‌های بین‌المللی، صادرات محصولات فولادی رونق بیشتری بگیرد. بر اساس گزارش ایمیدرو، میزان صادرات فولاد خام و محصولات فولاد توسط شرکت‌های دولتی و خصوصی در سال ۱۳۹۴ حدود ۴ میلیون و ۱۳ هزار تن بوده که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل حدود ۴ درصد رشد نشان می‌دهد. از این میزان ۲ میلیون و ۲۱۴ هزار تن مربوط به صادرات محصولات نهایی فولادی و یک میلیون و ۷۹۹ هزار تن شمش فولاد بوده است. از طرف دیگر در این سال مقدار واردات فولاد و محصولات فولادی به ۴ میلیون و ۳۶۹ هزار تن رسید که از کاهش یک درصدی واردات نسبت به سال ۱۳۹۳ حکایت دارد.

۱.۳.۴ - ساختمان و مسکن

بازار مسکن ایران تقریباً از اواسط سال ۱۳۹۲ وارد یک دوره رکود عمیق شد که تا انتهای سال ۱۳۹۴ نیز ادامه داشت. این رکود نسبتاً طولانی پس از جهش شدید قیمتی در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ اتفاق افتاد که معلول وقوع همزمان مجموعه‌ای از عوامل از جمله سیاست‌های انبساطی و بی‌انضباطی‌های پولی، استفاده نامناسب از درآمدهای نفتی و لذا تشدید بیماری هلندی، و نیز سیاست‌های نادرست حوزه مسکن بود. افزایش کم‌سابقه قیمت مسکن تا اواسط سال ۱۳۹۲، شتاب‌گیری افزایش نرخ تورم و منقبض شدن اقتصاد کشور از یک سو، و آماده شدن تعداد انبوه واحدهای مسکونی نوساز که در دوره‌ی رونق شروع به ساخت شده بودند از سوی دیگر، موجب شکل‌گیری عدم تعادل عمیق بین عرضه و تقاضای مؤثر مسکن شد و یکی از شدیدترین رکودهای بخش مسکن ایران در سه دهه‌ی اخیر را به وجود آورد. در این میان اجرای فاز دوم برنامه هدفمندسازی یارانه‌ها و تشدید تحریم‌های بین‌المللی نیز هزینه‌ی تمام شده ساخت مسکن را بالا برد و موجبات وقوع رکود ساخت‌وساز همراه با تورم قیمتی در بخش مسکن را فراهم آورد. از طرف دیگر ورود گسترده دولت به حوزه ساخت و ساز مسکن در دولت‌های نهم و دهم در قالب پروژه مسکن مهر و همچنین فعالیت شرکت‌های ساختمانی وابسته به بانک‌ها، بخش خصوصی را از سرمایه‌گذاری جدید در این بخش دور کرد و به نوعی سازگاری عرضه و تقاضا در بازار مسکن با کیفیت‌های مختلف را برهم زد. واحدهای مسکونی لوکس و واحدهای کم‌کیفیت مسکن مهر در حالی با مزاد عرضه مواجه شدند که متقاضیان مصرفی بیشتر به واحدهای معمولی با متراژ متوسط نیاز داشتند. ادامه رکود در سال ۱۳۹۴ موجب شد نه تنها قیمت حقیقی که در برخی مواقع

۲. داده‌های اسمی ارزش سرمایه‌گذاری در بخش ساختمان‌های مناطق شهری، به وسیله‌ی شاخص "هزینه‌های ساخت واحد مسکونی به همراه هزینه خرید زمین" به داده‌های واقعی تبدیل شده است.

نمودار ۳ - میانگین متحرک ارزش واقعی سرمایه‌گذاری در ساختمان‌های شروع شده به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۸۳ و میانگین متحرک پروانه‌های ساختمانی صادر شده در مناطق شهری

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی، شماره های مختلف

۱.۴ - گروه خدمات

و سایر خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی بیشترین رشد، و حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات، و واسطه‌گری‌های مالی بیشترین انقباض را تجربه کرده‌اند. جدول ۸ نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات را بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ نشان می‌دهد.

ارزش افزوده گروه خدمات طی فصل‌های سال ۱۳۹۴ با ثبات بوده و رشدهای مثبت و منفی نزدیک به صفر را تجربه کرده است. کمترین نرخ رشد این گروه با منفی ۰/۳ درصد مربوط به تابستان و بیشترین آن با ۰/۸ درصد مربوط به زمستان بوده است. در بین زیربخش‌های این گروه، امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری،

جدول ۸ - نرخ رشد زیرمجموعه‌های گروه خدمات بر حسب قیمت‌های ثابت سال ۱۳۷۶ (درصد)

۱۳۹۴					
گروه خدمات	کل سال	بهار	تابستان	پاییز	زمستان
گروه خدمات	۰/۲	۰/۰	-۰/۳	۰/۴	۰/۸
عمده و خرده فروشی، هتل و رستوران	۰/۱	-۰/۷	-۰/۳	۰/۳	۱/۰
حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات	-۶/۵	-۵/۲	-۶/۴	-۹/۰	-۵/۴
واسطه‌گری‌های مالی	-۳/۹	-۷/۲	-۱/۲	-۴/۷	-۲/۸
مستغلات، کرایه و خدمات کسب و کار	۱/۸	۱/۸	۰/۷	۳/۶	۱/۰
امور عمومی، آموزش، بهداشت و مددکاری	۶/۹	۵/۷	۵/۴	۷/۷	۸/۸
سایر خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی	۲/۳	۳/۳	۲/۰	۲/۷	۱/۱

مأخذ: گزارش نرخ رشد اقتصادی در کل سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران

۲ - بازار نیروی کار

اطلاق می‌شود که عمدتاً به دلیل عدم موفقیت در یافتن شغلی با ساعات کاری بیشتر، کمتر از ۴۴ ساعت در هفته کار کرده‌اند.

جدول ۹ برخی از مهم‌ترین شاخص‌های نیروی کار در سال ۱۳۹۴ را به تفکیک جنس، نقاط شهری و نقاط روستایی نشان می‌دهد. چنانکه ملاحظه می‌شود ۶۳/۲ درصد از جمعیت مردان در سن کار و ۱۳/۳ درصد از جمعیت زنان در سن کار کشور در این سال از نظر اقتصادی فعال بوده‌اند و در نتیجه نرخ مشارکت کل برابر ۳۸/۲ درصد بوده است. از بین این جمعیت فعال ۱۱/۰ درصد، معادل ۲/۷ میلیون نفر در این سال بیکار بوده‌اند. مطابق معمول سال‌های گذشته، نرخ بیکاری زنان بسیار بیشتر از مردان، و نرخ بیکاری در نقاط شهری بیش از نقاط روستایی بوده است. علاوه بر این، نرخ بیکاری ۲۳/۳ درصدی برای جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله از وضعیت نامناسب کاری این رده سنی حکایت دارد. در این بین ۹/۸ درصد جمعیت شاغل کشور در این سال دارای اشتغال ناقص بوده‌اند.

اشتغال از جمله مهم‌ترین چالش‌های اقتصاد ایران در شرایط کنونی به شمار می‌رود. طبق آخرین سرشماری صورت گرفته توسط مرکز آمار ایران، میانگین سنی جمعیت کشور حدود ۳۰ سال است که از جوان بودن جمعیت و لذا اهمیت اشتغال‌زایی حکایت دارد. نکته قابل توجه در بازار نیروی کار کشور این است که به خصوص در سال‌های اخیر نرخ بیکاری به تنهایی شاخص مناسبی برای ارزیابی این بازار محسوب نشده و لازم است شاخص‌هایی مثل نرخ مشارکت و اشتغال ناقص نیز مورد بررسی قرار گیرند.

طبق تعریف، نرخ بیکاری عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال، و نرخ مشارکت برابر است با نسبت جمعیت فعال به کل جمعیت در سن کار. جمعیت فعال اقتصادی به تمام افراد ۱۰ ساله و بالاتر اطلاق می‌شود که در طول هفته قبل از زمان آمارگیری (هفته مرجع) طبق تعاریف استاندارد در تولید کالا و خدمات مشارکت داشته‌اند (شاغل) و یا اگرچه قادر و مایل به مشارکت بودند، موفق به این کار نشده‌اند (بیکار). افراد دارای اشتغال ناقص نیز به شاغلانی

جدول ۹- برخی شاخص‌های نیروی کار در سال ۱۳۹۴

نقاط روستایی	نقاط شهری	زن	مرد	کل کشور	
۴۰/۰	۳۷/۵	۱۳/۳	۶۳/۲	۳۸/۲	نرخ (درصد)
۶/۸	۱۷/۹	۴/۳	۲۰/۴	۲۴/۷	تعداد (میلیون نفر)
۸/۱	۱۲/۲	۱۹/۴	۹/۳	۱۱/۰	نرخ (درصد)
۰/۶	۲/۲	۰/۸	۱/۹	۲/۷	تعداد (میلیون نفر)
۱۷/۶	۲۵/۵	۴۰/۲	۱۹/۱	۲۲/۳	نرخ (درصد)
۰/۳	۱/۳	۰/۶	۱/۱	۱/۶	تعداد (میلیون نفر)
۱۳/۷	۸/۲	۴/۵	۱۰/۸	۹/۸	سهم جمعیت دارای اشتغال ناقص زمانی (درصد)

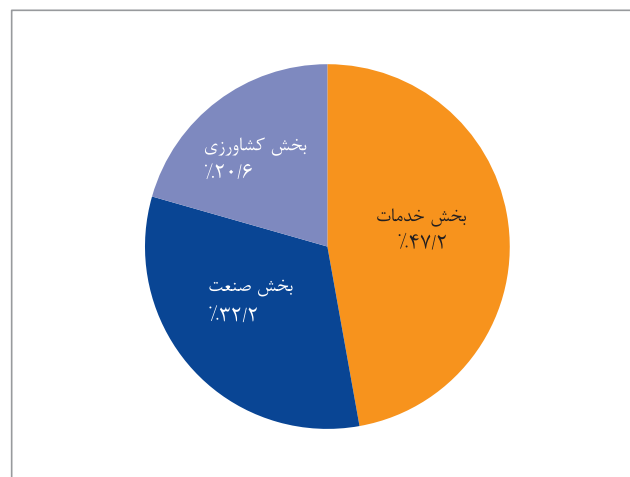
مأخذ: چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران

از حالت فعال به غیرفعال شده است. نرخ مشارکت بسیار پایین زنان در بازار کار کشور باعث شده که نرخ مشارکت به مقدار قابل ملاحظه‌ای از معمول کشورهای در حال توسعه پایین‌تر باشد، با این حال چنانکه در نمودار ۵ مشاهده می‌شود، در مقایسه با چند سال اخیر این نرخ در سال ۱۳۹۴ در سطح بالاتری بوده و نسبت به یک سال گذشته خود با یک واحد درصد افزایش، به ۳۸/۲ درصد رسیده است. در این سال اگر چه به طور خالص بیش از ۶۶۴ هزار نفر به تعداد شاغلین کشور افزوده شده، به دلیل افزایش ۸۸۳ هزار نفر به جمعیت فعال، نرخ بیکاری از ۱۰/۶ درصد به ۱۱/۰ درصد افزایش یافته است، ضمن اینکه در سال ۱۳۹۴ حدود ۱۰۸ هزار نفر نیز به افراد دارای اشتغال ناقص افزوده شده و تعداد کل آنان به ۲/۲ میلیون نفر رسیده است.

ایجاد امیدواری برای ورود به بازار کار و لذا اضافه شدن به تعداد افراد جویای کار پس از دستیابی به برجام و همچنین فارغ التحصیلی بخشی از دانشجویان که در سال‌های پیش با ادامه تحصیل خود در واقع ورود به بازار کار را به تعویق انداخته بودند، موجب تغییر وضعیت تعداد زیادی از افراد از حالت غیرفعال به فعال شده است. از طرف دیگر کاهش در انصراف از جستجوی شغل به منظور ادامه تحصیل، کاهش شدید تغییر وضعیت از بیکاری به غیرفعالی (اثر بازنشستگی) موجب کندی روند خروج افراد از جمعیت فعال شده است. این امر افزایش نرخ مشارکت در سال ۱۳۹۴ را به همراه داشته است و پیش‌بینی می‌شود افزایش این نرخ در سال‌های آینده شتاب بیشتری نیز داشته باشد. باید توجه داشت که بیکاری کشور در سال‌های آتی عمدتاً از جنس بیکاری جوانان تحصیل کرده خواهد بود و لذا هدف‌گذاری باید برای ایجاد فرصت‌های شغلی متناسب با این افراد باشد که نیازمند تغییر برخی ساختارها در این زمینه است. علاوه بر این به نظر نمی‌رسد که برداشته شدن تحریم‌ها به طور مستقیم و در کوتاه‌مدت اثر قابل توجهی بر بازار کار کشور داشته باشد، چرا که این تحریم‌ها عمدتاً بر صنایع نفت و گاز و همچنین بانکداری ایران اعمال شده بودند که سهم چندان بالایی در اشتغال‌زایی نداشته‌اند. بنابراین اگرچه در میان‌مدت با بهبود شرایط کلان اقتصادی و همچنین فضای کسب و کار کشور انتظار می‌رود بازار نیروی کار نیز از شرایط بهتری برخوردار شود، در کوتاه‌مدت به دلیل بالا رفتن نرخ مشارکت، حتی افزایش بیشتر نرخ بیکاری نیز محتمل است. در عین حال باید توجه داشت که با توجه به ساختار جمعیتی کشور و پشت سر گذاشتن اوج جمعیتی وارد شده به مقاطع مختلف تحصیلی و آموزش عالی، بخش‌های دولتی مثل آموزش و پرورش، نه تنها نیاز به پذیرش نیروی انسانی جدید ندارند که در سال‌های آتی با مازاد نیرو نیز مواجه خواهند شد. بنابراین پتانسیل دولت برای اشتغال‌زایی مستقیم بسیار پایین خواهد بود و لذا دولت باید بیشتر به فکر فراهم‌سازی زمینه‌های اشتغال‌زایی بخش خصوصی باشد.

در سال ۱۳۹۴ نزدیک به ۱۰/۹ میلیون نفر از شاغلان کشور در بخش خدمات، ۷/۱ میلیون نفر در بخش صنعت و ۴/۰ میلیون نفر در بخش کشاورزی مشغول به کار بوده‌اند. چنانکه در نمودار ۴ مشاهده می‌شود، در ده سال اخیر بخش خدمات بیشترین سهم را از اشتغال کشور به خود اختصاص داده و به طور متوسط ۴۷/۲ درصد از شاغلان کشور در این بخش مشغول به کار بوده‌اند. به طور معمول عمده افراد تحصیل کرده کشور در بخش خدمات و پس از آن در بخش صنعت حضور دارند و تنها تعداد بسیار اندکی از آنان جذب بخش کشاورزی می‌شوند چرا که کشاورزی در ایران عمدتاً به طور سنتی صورت

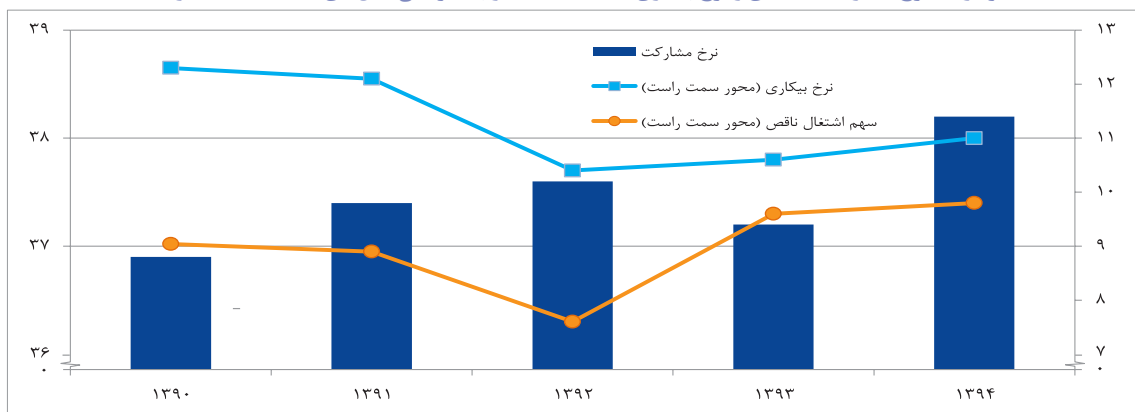
نمودار ۴- متوسط سهم اشتغال در بخش‌های اقتصادی در ۱۰ سال اخیر

مأخذ: چکیده نتایج طرح آمارگیری نیروی کار سال ۱۳۹۴، مرکز آمار ایران

می‌گیرد و فرصت و امکان اشتغال‌زایی برای تحصیل‌کردگان کمتر وجود دارد. از جمله مهم‌ترین ویژگی‌های بازار کار ایران طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۲، ثبات نسبی در تعداد جمعیت فعال و افت ۱/۱ درصدی در نرخ بیکاری بوده است. با توجه به رشد بسیار کم جمعیت فعال در مقایسه با رشد کل جمعیت در سن کار، نرخ مشارکت کاهش قابل توجهی را تجربه کرده و لذا کاهش نرخ بیکاری بیش از آن‌که معلول ایجاد شغل جدید باشد، از ثبات نسبی جمعیت فعال نشأت گرفته است. این امر عمدتاً به دلیل گسترش تحصیلات تکمیلی و همچنین مایوس شدن عده‌ای از یافتن شغل بوده و موجب تغییر وضعیت افراد

نمودار ۵- نرخ مشارکت اقتصادی و نرخ بیکاری جمعیت ۱۰ ساله و بیشتر، طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ (درصد)

مأخذ: سری‌های زمانی نرخ مشارکت و نرخ بیکاری، مرکز آمار ایران

۳- تحریم‌های علیه ایران

شرکت‌های آمریکایی در ایران تصویب شدند، همچنان برقرارند. یکی از دستاوردهای اصلی برجام بازگشت شرکت‌های اروپایی به ایران است، اما جای خالی نمایندگان بانک‌های اروپایی در هیأت‌های تجاری که به ایران سفر می‌کنند کاملاً احساس می‌شود. بانک سرمایه‌گذاری ایتالیایی مدیوبانکا (Mediobanca) یکی از معدود مؤسسات مالی بود که در سال ۱۳۹۴ در مذاکرات ایران و هیأت‌های تجاری اروپایی حضور داشت. فشار دولت آمریکا بر بانک‌های آمریکایی و جریمه‌ها و برخوردهای این کشور با بانک‌های غیرآمریکایی بزرگ که عملیات خلاف عمده‌ای انجام داده و در بعضی موارد معاملات با ایران نیز در زمره آن‌ها بوده است، از سویی ریسک فعالیت این بانک‌ها در ایران را افزایش داده و از سوی دیگر فرصت مناسبی را برای بانک‌های چینی، روسی، حوزه خلیج فارس و بانک‌های کوچک‌تر فراهم کرده است. پابرجا ماندن تحریم معاملات دلاری با ایران یکی از معضلات موجود در زمینه روابط بانکی است. مقامات ایرانی تأکید می‌کنند که آمریکا باید برای برطرف کردن نگرانی بانک‌های بزرگ جهان، اقدامات لازم را در دستور کار قرار داده و تضمین‌های لازم را به این بانک‌ها بدهد و مقامات رسمی آمریکا هم گفت‌وگوهایی را با مقامات دولتی و مدیران بانکی سایر کشورها در این زمینه انجام داده‌اند. با این حال اثرگذاری واقعی این گفت‌وگوها و بازگشت حس اعتماد بانک‌های بزرگ نسبت به همکاری با ایران منوط به اقدامات اصلاحی در فعالیت‌های بانک‌های ایرانی و تطبیق با مقررات روز دنیاست.

در ۲۳ تیرماه ۱۳۹۴ ایران و گروه ۵+۱ شامل ایالات متحده آمریکا، روسیه، چین، فرانسه، انگلستان و آلمان، به همراه اتحادیه اروپا به توافق در رابطه با برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) دست یافتند. بر اساس این توافق‌نامه کلیه تحریم‌های اتحادیه اروپا و تحریم‌های بین‌المللی، و نیز تحریم‌های ایالات متحده آمریکا در ارتباط با فعالیت‌های اتمی ایران، برداشته می‌شد و در مقابل ایران می‌پذیرفت که برای کسب اطمینان از صلح‌آمیز بودن برنامه اتمی‌اش نظارت‌های شدیدتری اعمال شود. در ۲۶ مهرماه طرفین این توافق برداشتن گام‌های اساسی برای عمل به تعهداتشان بر مبنای برجام را آغاز کردند و ۲۷ دی ماه به عنوان روز اجرای این تفاهم‌نامه تعیین گردید. در این تاریخ سازمان بین‌المللی انرژی اتمی تأیید کرد که ایران به همه تعهدات خود بر اساس برجام عمل کرده و به این ترتیب ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و سازمان ملل تحریم‌های مرتبط با برنامه هسته‌ای ایران را طبق مفاد برجام لغو کردند. برجام همچنین متضمن بازگشت دارایی‌های بلوکه شده ایران در خارج از کشور بود و موجب بازگشایی درهای ایران به روی سرمایه‌گذاران خارجی می‌شد. البته این امر در مورد شرکت‌های آمریکایی صادق نبود، چرا که تحریم‌های اولیه ایالات متحده و به طور خاص قوانین مربوط به منع معامله اشخاص حقیقی و حقوقی آمریکایی با ایران، آنان را از فعالیت در ایران منع کرده است. در واقع تحریم‌های غیرهسته‌ای وضع شده قبلی، از جمله تحریم‌هایی که در سال ۱۹۹۶ طبق قانون موسوم به "قانون داماتو" در زمینه ممنوعیت فعالیت

۴- بودجه و وضعیت مالی دولت

عنوان سایر منابع در صورت تحقق در نظر گرفت تا در صورتی که در شش ماهه دوم سال درآمدهای نفتی دولت بیش از رقم مصوب شد، دولت بتواند متناسب با آن بودجه را در سقف دوم تنظیم کرده و مخارج خود را نیز افزایش دهد. واضح است که این شکل از بودجه ریزی باعث بی‌نظمی و بی‌انضباطی در سیاست‌های مالی دولت می‌شود و وضعیت مالی دولت را به طور مستقیم به شوک‌های بیرونی وابسته می‌کند. در گذشته دولت رویکرد مصرف درآمدهای اضافی نفتی را بدون مجوز مجلس در دستور کار قرار می‌داد اما در سال ۱۳۹۴ این مجوز به طور رسمی از سوی مجلس به دولت داده شد. همین رویکرد مصرف کردن سایر منابع در صورت تحقق، موجب اخلال در کارکرد حساب ذخیره ارزی شد که علی‌القاعده باید وظیفه نوسان‌گیری و مقابله با شوک‌های بیرونی را بر عهده داشته باشد.

سقوط غیرمترقبه قیمت جهانی نفت پس از تهیه لایحه بودجه سال ۱۳۹۴ موجب تغییر شکل بودجه‌ریزی در این سال شد. دولت در لایحه بودجه این سال برای واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای (شامل درآمدهای نفتی) رقمی معادل ۷۳۶/۲ هزار میلیارد ریال را در نظر گرفته بود که نشان می‌داد دولت قیمت فروش نفت را حدود ۷۲ دلار در هر بشکه در نظر گرفته است. اما از آنجا که نمایندگان مجلس پیش‌بینی می‌کردند که قیمت نفت در سال ۱۳۹۴ پایین‌تر از این رقم باشد (حدود ۴۵ دلار در هر بشکه)، بودجه را در دو سقف تصویب کردند تا متناسب با تغییر قیمت نفت، انعطاف در درآمدها و مخارج دولت وجود داشته باشد. به این ترتیب در سقف اول رقم واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای معادل ۵۶۴/۸ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد که ۲۳/۳ درصد کمتر از رقم پیشنهادی دولت بود. اما مجلس رقمی معادل ۱۶۲/۵ هزار میلیارد ریال را به

۴.۱- کلیات قانون بودجه ۱۳۹۴

سال ۱۳۹۴ به ۸,۴۶۷ هزار میلیارد ریال بالغ شد که از رشد ۵/۴ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۳ حکایت دارد. این رقم با توجه به تورم ۱۱/۹ درصدی سال ۱۳۹۴ از کوچک شدن نسبی اندازه دولت خبر می‌دهد. جدول ۱۰ زیربخش‌های اصلی قانون بودجه سال ۱۳۹۴ را در قیاس با سال ۱۳۹۳ نشان می‌دهد.

بودجه عمومی دولت در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ معادل ۲,۵۸۲ هزار میلیارد ریال در سقف اول و ۲,۷۴۴ هزار میلیارد ریال در سقف دوم به تصویب رسید. بودجه شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت نیز معادل ۶,۰۱۹ هزار میلیارد ریال در نظر گرفته شد. به این ترتیب بودجه کل کشور در

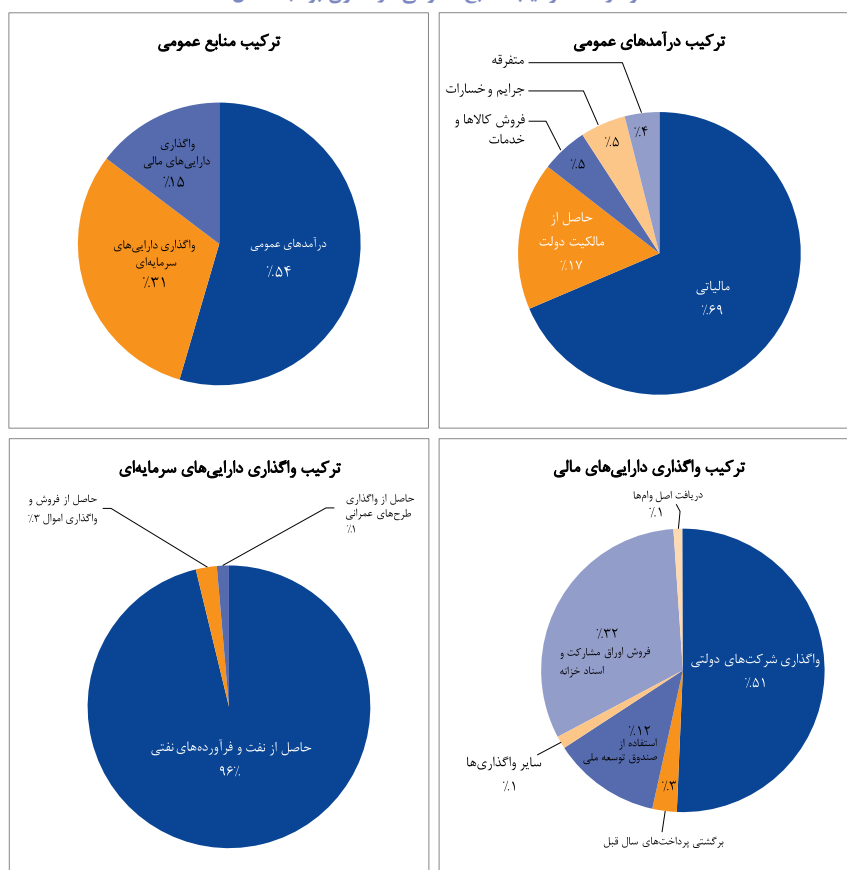

بوده‌اند. انتشار اوراق مشارکت و اسناد خزانه در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ رشدی معادل ۸۳ درصد نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۳ داشته است. در مقابل، واگذاری شرکت‌های دولتی حدود ۲۴ درصد نسبت به سال ۱۳۹۳ کاهش یافته است. این ارقام نشان می‌دهند که دولت در سال ۱۳۹۴ تغییر جهت محسوسی در زمینه تأمین مالی کسری بودجه داشته و تلاش کرده است که به جای واگذاری شرکت‌های دولتی، به تأمین مالی از طریق بازار سرمایه مبتنی بر اوراق بدهی دولتی روی آورد. اگرچه تمرکز بر بازار بدهی به ویژه در شرایطی که کل بدهی‌های دولت (با احتساب بدهی‌های شرکت ملی نفت) به رقمی بیش از ۵۰۰۰ هزار میلیارد ریال می‌رسد، مفید و حتی ضروری است، توقف فرآیند خصوصی‌سازی و کاهش سرعت روند واگذاری شرکت‌های دولتی خطری است که به حفظ اندازه بزرگ دولت در اقتصاد ایران منجر می‌شود. البته تجربه ثابت کرده است که بخش عمده‌ای از منابع حاصل از واگذاری دارایی‌های مالی در عمل محقق نشده و به کسری بودجه دولت می‌انجامد که عدم توفیق در انتشار و فروش اوراق مشارکت یکی از این موارد است. در خصوص درآمدهای اختصاصی شاهد رشد ۶۰ درصدی این درآمدها نسبت به قانون بودجه سال ۱۳۹۳ بوده‌ایم. به این ترتیب سهم ۱۰ درصدی این درآمدها از کل منابع بودجه عمومی در سال ۱۳۹۳ به حدود ۱۵ درصد در سال ۱۳۹۴ رسید که تا اندازه‌ای از تمرکززدایی مدیریت دولتی در شرکت‌ها و نهادها حکایت دارد. در واقع دولت در بودجه سال ۱۳۹۴ به شرکت‌ها و نهادهای دولتی اجازه داده است که تا سقف ۳۸۱/۳ هزار میلیارد ریال از محل فعالیت‌های خود درآمد اختصاصی کسب کرده و به مصرف برسانند. نمودار ۶ و نمودار ۷ ترکیب منابع و مصارف عمومی را در سقف دوم قانون بودجه سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهند.

گزارش بانک مرکزی برای یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که دولت در این سال در چارچوب سقف اول قانون بودجه قرار داشته است. مشاهده می‌شود که بر طبق سقف اول این قانون، دولت برای امور جاری خود با کسری ۳۴۱/۷ هزار میلیارد ریالی مواجه بوده است. این در حالی است که در سقف دوم، کسری تراز عملیاتی با اتکا به درآمدهای بیشتر نفتی فزونی یافته و به ۴۵۸/۷ هزار میلیارد ریال بالغ می‌شود. حقوق کارکنان دولتی ۷۳/۵ درصد از کل درآمدهای مالیاتی را به خود اختصاص می‌دهد. با وجود افت شدید درآمدهای نفتی در نظر گرفته شده در سقف اول، درآمدهای نفتی نه تنها وظیفه تأمین مالی ۴۷۳/۹ هزار میلیارد ریال از طرح‌های عمرانی را بر عهده دارد، بلکه ۹۱ هزار میلیارد ریال از کسری تراز عملیاتی را نیز پوشش می‌دهد و بنابراین به این سرمایه ملی، به چشم درآمد نگریسته شده و برای مخارج جاری دولت منظور شده است. البته این تنها استفاده نادرست از سرمایه نفت نیست. سهم صندوق توسعه ملی از کل درآمدهای نفتی که طبق قانون برنامه پنجم توسعه قرار بود ۳۲ درصد باشد، در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ به ۲۰ درصد تقلیل یافته تا بخش بیشتری از درآمدهای نفتی به مصرف دولت برسد. علاوه بر این، مبلغ ۴۲/۸ هزار میلیارد ریال از منابع صندوق توسعه ملی به قانون بودجه سال ۱۳۹۴ وارد شده و برخلاف میانی اساسنامه این صندوق، به مصارفی غیر از سرمایه‌گذاری ارزی از طریق بخش خصوصی رسیده است.

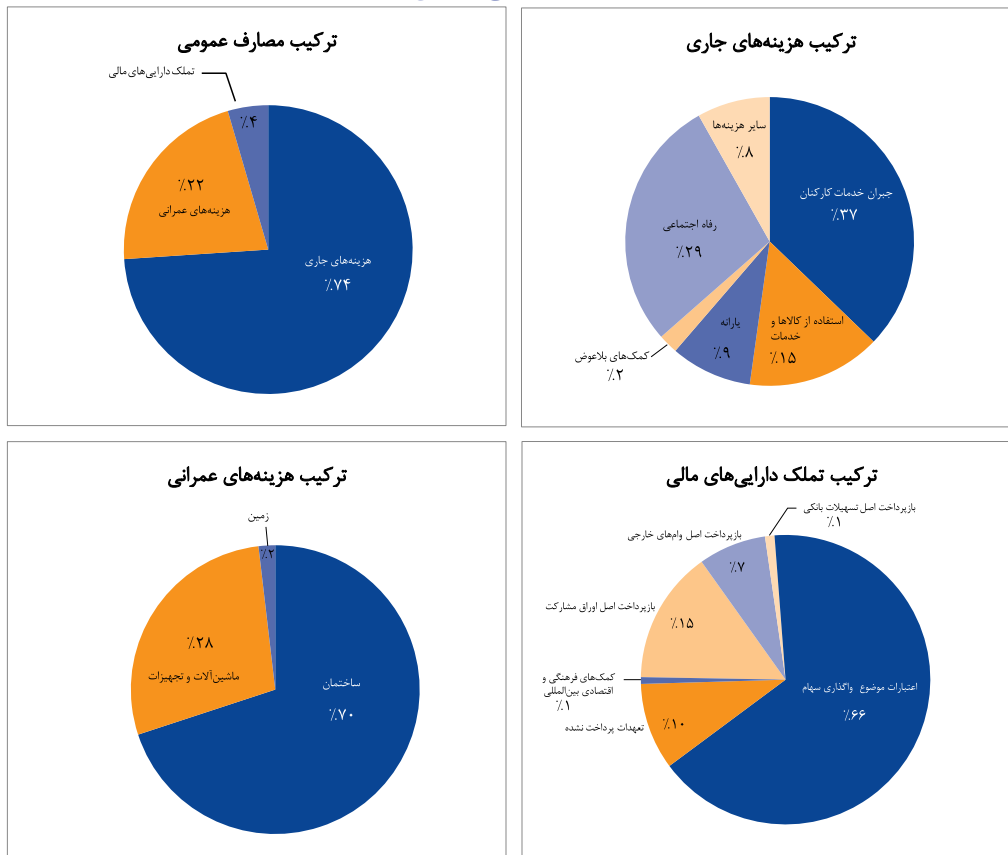
در بودجه سال ۱۳۹۴ مطابق روال معمول تلاش شد تا بخش دیگری از کسری عملیاتی دولت از طریق دارایی‌ها و فعالیت‌های مالی تراز شود. در این زمینه مهم‌ترین مواردی که به مازاد ۲۴۰/۳ هزار میلیارد ریالی خالص واگذاری دارایی‌های مالی در سقف دوم قانون بودجه منجر شدند، شامل انتشار اوراق مشارکت و اسناد خزانه (۱۱۰ هزار میلیارد ریال) و واگذاری شرکت‌های دولتی (۱۷۶ هزار میلیارد ریال)

نمودار ۶ - ترکیب منابع عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۴

مأخذ: قانون بودجه سال ۱۳۹۴

نمودار ۷ - ترکیب مصارف عمومی در قانون بودجه سال ۱۳۹۴

مأخذ: قانون بودجه سال ۱۳۹۴

۳۰/۹ درصدی درآمدهای نفتی در سقف اول را جبران کند. پرداخت‌های جاری در سقف اول تنها ۹/۲ درصد رشد داشته که کمتر از میانگین نرخ تورم محقق شده در این سال بوده است، اگرچه در سقف دوم رشد ۱۷ درصدی این هزینه‌ها مشاهده می‌شود. قابل ذکر است که حقوق کارکنان دولتی حتی در سقف دوم انقباضی ۰/۳ درصدی داشته و کاهش یافته است.

پس از سال‌ها تأکید بر کاهش وابستگی بودجه به درآمدهای نفتی، بالاخره در بودجه مصوب سال ۱۳۹۴ سهم درآمدهای مالیاتی از درآمدهای نفتی پیشی گرفت که با کاهش قیمت نفت، چاره‌ای جز این نیز برای سیاست‌گذاران مالی نبوده است. البته در عملکرد سال ۱۳۹۳ نیز برخلاف قانون مصوب آن سال، سهم درآمدهای مالیاتی بیشتر از درآمدهای نفتی شد. برای مالیات، در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ رشد ۲۵/۸ درصدی در نظر گرفته شد تا بتواند بخشی از انقباض

۴.۳ - عملکرد مالی دولت

از رقم مصوب در سقف اول قانون بودجه سال ۱۳۹۴ بوده، اما نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۳ حدود ۱۰ درصد کاهش یافته است. همچنین در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴ معادل ۲۱۱/۷ هزار میلیارد ریال پرداخت عمرانی صورت گرفته که بسیار کمتر از رقم مصوب ۴۷۳/۹ هزار میلیارد ریالی است و نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۳ کاهش ۱۶/۶ درصدی را نشان می‌دهد. به این ترتیب خالص واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای دولت در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴ حدود ۲۹۵ هزار میلیارد ریال بوده که بسیار بیشتر از رقم مصوب ۹۱ هزار میلیارد ریالی برای کل سال است.

در مجموع باید گفت که در سال ۱۳۹۴ و با در نظر گرفتن سقف اول قانون بودجه، برخلاف باور عمومی، دولت در زمینه تحقق درآمدهای نفتی مطابق برنامه مشکلی نداشته، بلکه این عدم تناسب بین درآمدها و مخارج جاری دولت بوده که به شدت به محدود کردن مخارج عمرانی و استفاده از منابع نفتی برای پوشش کسری تراز عملیاتی منجر شده است. جدول ۱۲ عملکرد مالی دولت در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ و کسری بودجه ایجاد شده در این سال‌ها را نشان می‌دهد.

در یازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴، ۶۵۳/۴ هزار میلیارد ریال از طریق اخذ مالیات در اختیار دولت قرار گرفت که معادل ۷۳/۹ درصد از درآمد مالیاتی مصوب ۸۸۳/۹ هزار میلیارد ریالی در قانون بودجه ۱۳۹۴ بوده است. سایر درآمدهای جاری دولت در یازده ماهه نخست این سال معادل ۲۴۱/۲ هزار میلیارد ریال بود که نسبت به رقم مصوب ۴۰۴/۶ هزار میلیارد ریالی برای کل سال، از عملکرد ۸۷ درصدی حکایت دارد. در سمت هزینه‌های جاری نیز ۱,۴۸۵ هزار میلیارد ریال از مصارف جاری در یازده‌ماهه نخست محقق شده که بسیار نزدیک به رقم مصوب است و عملکردی ۹۱/۱ درصدی را نسبت به قانون بودجه ۱۳۹۴ نشان می‌دهد. به این ترتیب کسری تراز عملیاتی دولت در یازده‌ماهه نخست سال ۱۳۹۴ معادل ۵۹۷/۴ هزار میلیارد ریال بوده که بسیار بیشتر از رقم مصوب ۳۴۱/۷ هزار میلیارد ریالی برای کل سال بوده است. این ارقام نشان می‌دهند که فارغ از افت درآمدهای نفتی، دولت حتی در تنظیم کردن منابع و مخارج جاری خود نیز خارج از برنامه عمل کرده است. در زمینه واگذاری دارایی‌های سرمایه‌ای، منابع حاصل از فروش نفت و فرآورده‌های نفتی در یازده‌ماهه نخست سال ۱۳۹۴ اگرچه معادل ۹۳/۸ درصد

جدول ۱۲ - عملکرد مالی دولت در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ (هزار میلیارد ریال)

درصد تحقق ۱۱ ماهه ۱۳۹۴ نسبت به قانون کل سال	درصد تغییر ۱۳۹۴ به ۱۳۹۳	بازده ماهه ۱۳۹۴	بازده ماهه ۱۳۹۳	
۷۵/۶	۱/۶	۱,۴۰۱/۲	۱,۳۷۹/۸	جمع درآمدها
۷۳/۹	۷/۲	۶۵۳/۴	۶۰۹/۸	درآمدهای مالیاتی
۹۳/۸	-۹/۷	۵۰۳/۹	۵۵۷/۹	درآمدهای نفتی
۸۷/۰	۱۵/۱	۲۴۱/۲	۲۰۹/۶	سایر درآمدهای جاری
۹/۸	۸/۳	۲/۷	۲/۵	سایر درآمدهای سرمایه‌ای
۸۰/۷	۱۱/۹	۱,۶۹۷/۲	۱,۵۱۷/۰	جمع هزینه‌ها
۹۱/۱	۱۷/۶	۱,۴۸۵/۴	۱,۲۶۳/۰	پرداخت‌های جاری
۴۴/۷	-۱۶/۶	۲۱۱/۷	۲۵۳/۹	پرداخت‌های عمرانی
۱۲۰/۸	۱۱۵/۶	-۳۰۲/۸	-۱۴۰/۵	تراز بودجه

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بهمن ۱۳۹۴، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
یادداشت: اختلاف بین مابه‌التفاوت درآمدها و هزینه‌ها با تراز بودجه به دلیل تنخواه‌گردان‌های پرداخت شده است.

درصدی از کل واگذاری دارایی‌های مالی داشت و به ۸۳/۲ هزار میلیارد ریال بالغ شد. با توجه به این که تنخواه‌گردان خزانه طبق قانون تا پایان سال ۱۳۹۴ تسویه شده، بنابراین انتظار این است که سهم زیرمجموعه "سایر" در کل سال ۱۳۹۴ کاهش یافته و بخش قابل توجهی از آن با انتشار اسناد خزانه جبران شده باشد. در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ تنها ۷۰ میلیارد ریال از واگذاری دارایی‌های مالی به انتشار اوراق مشارکت و اسناد خزانه اختصاص یافت، اما در سه ماهه پایانی سال انتشار اوراق خزانه به شکل قابل توجهی افزایش یافت. با این حال همچنان انتشار اوراق مشارکت و اسناد خزانه اسلامی که یکی از راه‌های غیرتورمی جبران کسری بودجه است، با رقم مصوب تفاوت قابل توجهی دارد. در سال ۱۳۹۴ به دلیل مشکلات ناشی از تحریم‌ها، همچنان توان استفاده از استقراض خارجی نیز وجود نداشته و دولت هیچ بخشی از کسری بودجه خود را از این طریق جبران نکرده است.

اصولاً کسری تراز عملیاتی و سرمایه‌ای (کسری بودجه) از طریق خالص واگذاری دارایی‌های مالی پوشش داده شده و نهایتاً بودجه دولت تراز می‌شود. خالص واگذاری دارایی‌های مالی در بازده ماهه نخست سال ۱۳۹۴ معادل ۳۰۲/۸ هزار میلیارد ریال رقم خورد که ۲۰/۸ درصد بیشتر از رقم تعیین شده در قانون بودجه بوده و رشدی ۱۱۵/۶ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال گذشته نشان می‌دهد.

در زیرمجموعه‌های واگذاری دارایی‌های مالی در سال ۱۳۹۴ تغییر محسوسی نسبت به سال‌های گذشته مشاهده می‌شود. واگذاری سهام شرکت‌های دولتی که عمدتاً در سال‌های اخیر مهم‌ترین قسمت واگذاری دارایی‌های مالی بود، در ۹ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ با کاهش ۲۷/۷ درصدی نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن به ۶۴/۹ هزار میلیارد ریال رسید. در مقابل، زیرمجموعه "سایر" که سهم عمده آن را استفاده از تنخواه‌گردان خزانه تشکیل می‌دهد، سهمی ۵۴/۸

۴.۴ - خصوصی سازی

ترتیب این حجم از واگذاری‌ها مسیر بازار را طی نکردند. سهام عدالت نیز در این مدت ۲۱ درصد از کل واگذاری‌ها را به خود اختصاص داد. جدول ۱۳ عملکرد سازمان خصوصی سازی را به تفکیک انواع روش‌های واگذاری در بازه سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۹۴ نشان می‌دهد. با بررسی واگذاری‌های انجام شده به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ ملاحظه می‌شود که تنها ۱/۹ درصد از کل واگذاری‌ها در سال ۱۳۹۴ انجام پذیرفته که این امر از کند شدن روند خصوصی سازی در این سال حکایت دارد.

در چارچوب سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، خصوصی سازی باید تا پایان سال ۱۳۹۳ به اتمام می‌رسید، اما این اتفاق نیفتاد و با درخواست دولت در بودجه سال ۱۳۹۴ این روند به کندی ادامه یافت. سازمان خصوصی سازی که از سال ۱۳۸۰ واگذاری‌های شرکت‌های دولتی را آغاز کرده بود، تا پایان سال ۱۳۹۴ نزدیک به ۴۸/۵ درصد از کل واگذاری‌ها را از طریق بورس، ۱۲/۷ درصد را از طریق فرابورس، ۳۸/۵ درصد را از طریق مزایده و ۰/۲ درصد را از طریق مذاکره به انجام رساند. همچنین ۲۱ درصد از کل واگذاری‌ها بابت رد دیون دولت و تسویه بدهی دولت به طلب‌کارانش اختصاص یافت و به این

جدول ۱۳ - عملکرد سازمان خصوصی سازی در انواع روش‌های واگذاری سهام بنگاه‌های دولتی (هزار میلیارد ریال)

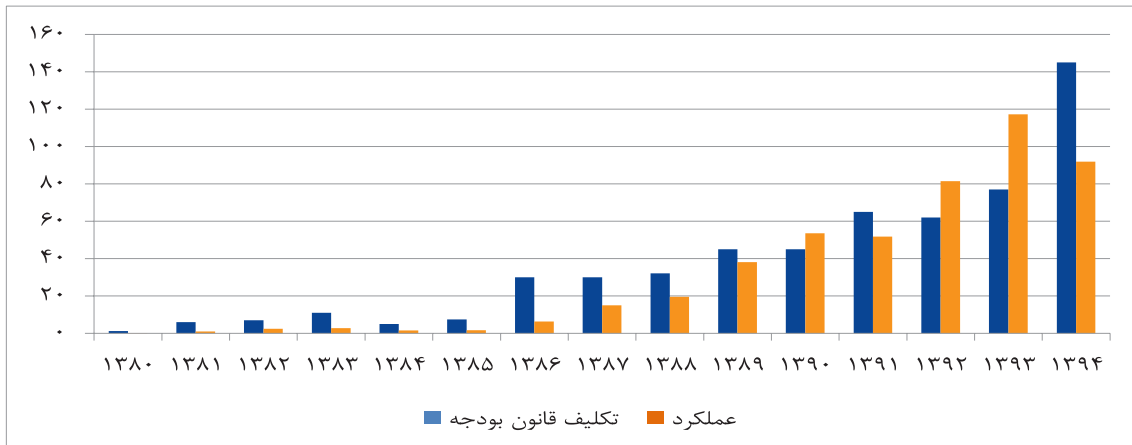
به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰			به قیمت جاری			
۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۸۰-۱۳۹۲	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۸۰-۱۳۹۲	
۱۴/۲	۲۳/۹	۸۱۴/۱	۲۹/۷	۴۸/۹	۷۴۱/۷	فروش سهام یا دارایی به عموم
۳/۴	۰/۰	۲۷۷/۵	۷/۱	۰/۰	۲۸۷/۸	انتقال مستقیم بابت رد دیون
۰/۰	۱/۳	۴۸۲/۱	۰/۰	۲/۶	۲۹۸/۲	انتقال مستقیم بابت سهام عدالت
۱۷/۶	۲۵/۲	۱,۵۷۳/۷	۳۶/۸	۵۱/۵	۱,۳۲۷/۸	مجموع ارزش فروش

مأخذ: آمار مقایسه‌ای عملکرد از آغاز خصوصی سازی در سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵/۰۲/۱۷، سازمان خصوصی سازی

عمومی دولت را از سوی سازمان خصوصی سازی در قیاس با قوانین بودجه مصوب نشان می‌دهد.

طبق گزارش سازمان خصوصی سازی، در سال ۱۳۹۴ مجموعاً ۱۰۵/۴ هزار میلیارد ریال بابت واگذاری شرکت‌های دولتی به خزانه واریز شد که ۳۵/۸ درصد کمتر از سال ۱۳۹۳ بود. نمودار ۸ درآمدهای واریزشده به حساب درآمد

نمودار ۸ - تحقق اهداف بودجه‌ای و واگذاری سهام و دارایی بنگاه‌های مشمول واگذاری (هزار میلیارد ریال)

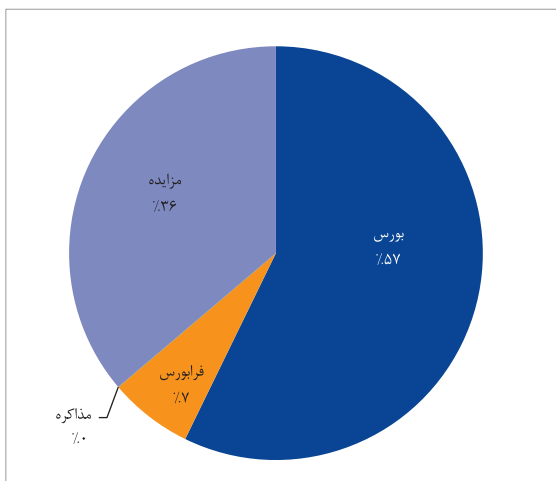

مأخذ: آمار مقایسه‌ای عملکرد از آغاز خصوصی‌سازی در سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵/۰۲/۱۷، سازمان خصوصی‌سازی

میلیارد ریال داشت که از کاهشی ۲۸/۵ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۳ حکایت دارد. متأسفانه روش نه چندان مناسب واگذاری شرکت‌های دولتی بابت رد دیون که در سال ۱۳۹۳ متوقف شده بود، در سال ۱۳۹۴ عملکردی ۷/۱ هزار میلیارد ریالی داشته است. نمودار ۹ عملکرد سازمان خصوصی‌سازی را به تفکیک نوع واگذاری در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد. نمودار ۱۰ نیز این عملکرد را به تفکیک بازار عرضه به تصویر می‌کشد.

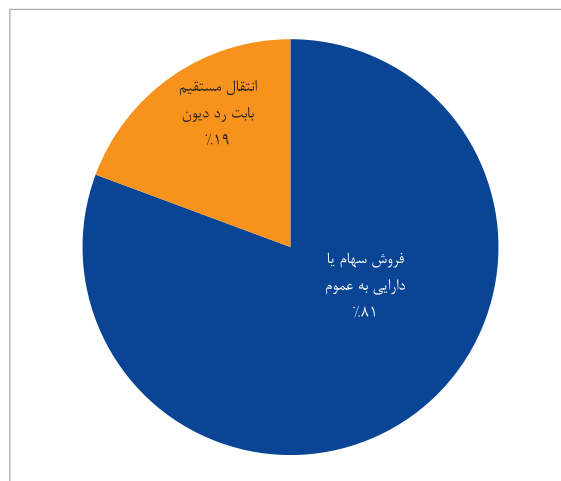
مشاهده می‌شود که از محل واگذاری شرکت‌های دولتی، در سال ۱۳۹۴ تنها ۹۱/۹ هزار میلیارد ریال به حساب درآمد عمومی دولت واریز شد که معادل ۶۳ درصد از تکلیف قانونی ۱۴۵ هزار میلیارد ریالی بود. البته سازمان خصوصی‌سازی در سال ۱۳۹۴ در راستای تکلیف بودجه، مبلغ ۱۳/۴ هزار میلیارد ریال دیگر را نیز به برخی از حساب‌های خاص خزانه واریز کرد. کل فروش شرکت‌های دولتی در سال ۱۳۹۴ ارزشی معادل ۳۶/۸ هزار

نمودار ۱۰ - سهم انواع بازارهای عرضه در عملکرد خصوصی‌سازی سال ۱۳۹۴

مأخذ: آمار مقایسه‌ای عملکرد از آغاز خصوصی‌سازی در سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵/۰۲/۱۷، سازمان خصوصی‌سازی

نمودار ۹ - سهم انواع واگذاری‌ها در عملکرد خصوصی‌سازی سال ۱۳۹۴

مأخذ: آمار مقایسه‌ای عملکرد از آغاز خصوصی‌سازی در سال ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۵/۰۲/۱۷، سازمان خصوصی‌سازی

۴.۵ - صندوق توسعه ملی

وجود این، در بودجه سال ۱۳۹۴ نیز همچون گذشته دولت از محل این صندوق به دریافت منابع به صورت مستقیم - فارغ از تکالیفی که به صورت غیرمستقیم برای این صندوق مشخص کرده - و ریالی کردن آنها اقدام کرد. سهم صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ معادل ۲۰ درصد از کل درآمدهای نفتی در نظر گرفته شد که ۱۲ واحد درصد کمتر از تکلیف قانون برنامه پنجم توسعه بوده است. علاوه بر این، برای مبلغ ۴۲/۸ هزار میلیارد ریال از منابع صندوق توسعه ملی در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ تکلیف مشخص شد.

صندوق توسعه ملی با هدف تبدیل بخشی از عواید ناشی از فروش نفت و گاز و میعانات گازی و فرآورده‌های نفتی به ثروت‌های ماندگار، مولد و سرمایه‌های زاینده اقتصادی و همچنین حفظ سهم نسل‌های آینده از منابع نفت و گاز و فرآورده‌های نفتی از طریق اعطای تسهیلات ارزی به طرح‌های دارای بازدهی بخش‌های خصوصی و تعاونی و بنگاه‌های بخش عمومی غیردولتی تشکیل شده است. در اساسنامه صندوق توسعه ملی، مصارف این صندوق به صورت شفاف شرح داده شده و در هیچ کدام از آنها اجازه استفاده از این منابع برای مصارف دولتی داده نشده است. با

تدوین این گزارش در بهار سال ۱۳۹۵، هیچ گزارشی از عملکرد صندوق توسعه ملی در سال ۱۳۹۴ منتشر نشده است. قائم مقام صندوق توسعه ملی از پرداخت ۷ هزار میلیارد ریال تسهیلات با نرخ ترجیحی ۱۴ درصد به بخش گردشگری در این سال خبر داده که اتفاقی بی سابقه در این بخش محسوب می شود. افزون بر بخش گردشگری، رقمی بالغ بر ۴۰ هزار میلیارد ریال به بخش های کشاورزی و صنعت در سال ۱۳۹۴ اختصاص یافته است.^۴

طبق گزارش مؤسسه صندوق های ثروت ملی^۳، صندوق توسعه ملی ایران در میان ۷۹ صندوق ثروت ملی جهان، با دارایی ۶۲ میلیارد دلاری خود رتبه ۲۴ را دارد. چنانچه فقط صندوق های کلایی در نظر گرفته شوند، رتبه صندوق توسعه ملی ایران ۱۴ خواهد بود. البته طبق گزارش عملکرد مالی صندوق توسعه ملی در پایان سال ۱۳۹۳ منابع صندوق معادل ۶۸/۲ میلیارد دلار بوده است. این صندوق از نظر شفافیت، از ۱۰ امتیاز ممکن تنها ۵ امتیاز را کسب کرده و در رتبه ۳۱ قرار دارد. متأسفانه تا زمان

۴.۶ - طرح هدفمندی یارانه ها

این طرح را برای پرداخت نقدی و غیرنقدی به مردم اختصاص دهد، اما قانون بودجه سال ۱۳۹۴ این سهم را حدود ۷۲ درصد مشخص کرد. بنابراین هزینه اصلی این طرح در سال ۱۳۹۴، همچون گذشته، مربوط به پرداخت یارانه نقدی بود. این در حالی است که طبق قانون بودجه این سال قرار بود ۶ میلیون نفر از دریافت یارانه نقدی محروم شوند. جدول ۱۴ منابع و مصارف هدفمندی یارانه ها را در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ نمایش می دهد.

در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ منابع طرح هدفمندی یارانه ها معادل ۴۸۰ هزار میلیارد ریال از محل افزایش قیمت های حامل های انرژی در نظر گرفته شد، در حالی که مصارف آن معادل ۵۴۳ هزار میلیارد ریال مشخص گردید و به دولت اجازه داده شد تا این کسری ۶۳ هزار میلیارد ریالی را از محل منابع بودجه عمومی و از طریق قطع یارانه نان و برق و سایر موارد مشابه تأمین کند. طبق قانون هدفمندی یارانه ها، دولت مجاز بود حداکثر ۶۰ درصد از منابع

جدول ۱۴ - منابع و مصارف هدفمندی یارانه ها در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ (هزار میلیارد ریال)

منابع	
۴۸۰	از محل افزایش قیمت ها
۶۳	از محل بودجه عمومی
۵۴۳	جمع کل
مصارف	
۳۹۰	توزیع نقدی و غیرنقدی بین خانوارها
۵۲	حمایت از تولید، بهبود حمل و نقل عمومی و بهینه سازی مصرف انرژی
۱۳	یارانه سود تسهیلات مسکن حمایتی
۴۸	بخش سلامت
۴۰	کمک به برنامه های اشتغال جوانان
۵۴۳	جمع کل

مأخذ: قانون بودجه سال ۱۳۹۴

۴.۶.۱ - عملکرد هدفمندی یارانه ها در سال ۱۳۹۴

نقدی در این سال بیش از مقدار تعیین شده در بودجه بوده است. این در حالی است که در سال ۱۳۹۳ یارانه نقدی کمتری نسبت به قانون بودجه پرداخت شده بود. جدول ۱۵ عملکرد دولت در اجرای قانون بودجه سال ۱۳۹۳ در زمینه هدفمندی یارانه ها را نشان می دهد.

طبق گفته قائم مقام وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی، از مجموع ۶ میلیون نفری که قرار بود در سال ۱۳۹۴ از دریافت یارانه نقدی حذف شوند، تنها ۳ میلیون و ۳۰۰ هزار نفر حذف شدند و به این ترتیب پرداخت یارانه

جدول ۱۵ - عملکرد طرح هدفمندی یارانه ها در مقایسه با قانون بودجه ۱۳۹۳ (هزار میلیارد ریال)

محل درآمد	میزان تعیین شده در بودجه	عملکرد
افزایش قیمت های حامل های انرژی	۴۸۰/۰	۳۵۵/۸
بودجه عمومی	۱۱۳/۰	۱۱۳/۰
مانده وجوه انتقال یافته از سال قبل	-	۰/۴
جمع	۵۹۳/۰	۴۶۹/۲
محل مصرف	میزان تعیین شده در بودجه	عملکرد
پرداخت یارانه به خانوارها	۴۲۵/۰	۴۲۱/۴
حمایت از تولید	۱۰۰/۰	۲۳/۶
بخش سلامت	۴۸/۰	۲۸/۴
بیمه بیکاری	۲۰/۰	۶/۴
جمع	۵۹۳/۰	۴۷۹/۸
کسری بودجه ناشی از هدفمندی		۱۰/۶

مأخذ: گزارش تفریح بودجه ۱۳۹۳، دیوان محاسبات کشور

مشاهده می‌شود که در سال ۱۳۹۳ تعهدات دولت در زمینه حمایت از تولید، بخش سلامت و بیمه بیکاری جامه عمل نپوشیدند و دلیل اصلی این امر را می‌توان به عدم کفایت افزایش قیمت حامل‌ها و ادامه سیاست پرداخت یارانه نقدی در سطوح سابق از سوی دولت مربوط دانست. به همین دلیل در قانون بودجه سال ۱۳۹۴ سقف پرداخت یارانه‌های نقدی و غیرنقدی به خانوارها به

سطح ۳۹۰ هزار میلیارد ریال کاهش یافت. البته در خصوص قیمت حامل‌های انرژی نیز سهمیه‌های موجود حذف شده و حامل‌ها تک‌رخ شدند، اما افزایشی در نرخ‌های آزاد رخ نداد. جدول ۱۶ عملکرد دولت در زمینه طرح هدفمند کردن یارانه‌ها را در ۸ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد.

جدول ۱۶- عملکرد طرح هدفمندی یارانه‌ها در ۸ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ (هزار میلیارد ریال)

منابع	عملکرد ۸ ماهه	درصد تحقق ۸ ماهه نسبت به قانون کل سال
از محل افزایش قیمت‌ها	۲۳۴/۷	۴۸/۹
مصارف	عملکرد ۸ ماهه	درصد تحقق ۸ ماهه نسبت به قانون کل سال
توزیع نقدی و غیرنقدی بین خانوارها	۲۸۰/۰	۷۱/۸
حمایت از تولید، بهبود حمل و نقل عمومی و بهینه‌سازی مصرف انرژی	۴۶/۰	۸۸/۵
یارانه سود تسهیلات مسکن حمایتی	۰/۰	۰/۰
بخش سلامت	۸/۷	۱۸/۱
کمک به برنامه‌های اشتغال جوانان	۰/۰	۰/۰

مأخذ: پایگاه اینترنتی اقتصاد آنلاین، کد ۱۱۳۴۳۱

عملکرد به هیچ وجه مناسب ارزیابی نمی‌شود. در واقع کسری بودجه ناشی از پرداخت یارانه نقدی اجازه نداده است که دولت به سایر تعهداتش عمل کند. به طور کلی از ابتدای اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در ۲۸ آذر ماه سال ۱۳۸۹ تا ۲۷ بهمن ماه سال ۱۳۹۴، کل منابع این طرح به ۲,۳۳۷/۵ هزار میلیارد ریال بالغ شده در حالی که مصارف آن معادل ۲,۳۳۹/۱ هزار میلیارد ریال بوده است. جدول ۱۷ وضعیت عملکرد منابع و مصارف سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها را تا تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۲۷ نشان می‌دهد.

در هشت ماهه نخست سال ۱۳۹۴ به طور متوسط در هر ماه ۳۵ هزار میلیارد ریال یارانه نقدی به حساب خانوارها واریز شد و با فرض ادامه این روند در ۴ ماه پایانی سال، کل پرداخت یارانه نقدی در سال ۱۳۹۴ معادل ۴۲۰ هزار میلیارد ریال بوده است که تفاوت چندانی را نسبت به سال ۱۳۹۳ نشان نمی‌دهد. بنابراین پیش‌بینی قانون بودجه در زمینه محدود کردن پرداخت یارانه نقدی محقق نشده است. اما در زمینه حمایت از تولید، عملکرد دولت در سال ۱۳۹۴ بهبود قابل توجهی داشت، اگرچه در سایر زمینه‌ها - یارانه سود تسهیلات مسکن حمایتی، بخش سلامت و کمک به برنامه‌های اشتغال جوانان - این

جدول ۱۷ - عملکرد منابع و مصارف سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها از ابتدای اجرای طرح تا تاریخ ۱۳۹۴/۱۱/۲۷ (هزار میلیارد ریال)

منابع	مصارف
نتایج حاصل از اصلاح قیمت‌ها (دریافتی از شرکت‌ها)	یارانه نقدی
دریافتی از ردیف‌های متفرقه (بودجه عمومی)	یارانه غیرنقدی
پرداخت بابت یارانه نقدی	پرداخت هزینه جبرانی (عیدانه)
پرداخت به دستگاه‌ها	ماده ۷ - ب، بیمه تأمین اجتماعی
ردیف ۲۵ جدول ۱۹ قانون بودجه سال ۱۳۹۲	بند ب ماده ۳۴ قانون برنامه پنجم، بخش سلامت
باقیمانده تنخواه بانک مرکزی	ماده ۸، حمایت از تولید، بهینه‌سازی مصرف انرژی و موارد مشابه
باقیمانده دریافتی از خزانه	
دریافتی بابت هدیه جبرانی	
۲,۳۳۷/۵	۲,۱۳۵/۰
۱,۶۱۵/۷	۱۰/۵
۵۷۱/۶	۶۵/۵
۵۲۸/۳	۸/۴
۴۲/۳	۶۴/۶
۲۵/۵	۵۵/۲
۵۷/۰	
۲/۳	
۶۵/۵	
۲,۳۳۹/۱	

مأخذ: پایگاه اطلاع رسانی دولت، دفتر سخنگوی دولت

یارانه‌ها را پوشش داده است. به این ترتیب ۷۲۱/۸ هزار میلیارد ریال از منابع این طرح از محل‌هایی غیر از افزایش قیمت حامل‌های انرژی تأمین شده و بر حجم نقدینگی و تورم اثری افزایشی بر جای گذاشته است.

مشاهده می‌شود که کل دریافتی‌های سازمان هدفمندی یارانه‌ها از محل اصلاح قیمت حامل‌های انرژی معادل ۱,۶۱۵/۷ هزار میلیارد ریال بوده، در حالی که پرداخت یارانه نقدی به تنهایی به ۲,۱۳۵ هزار میلیارد ریال بالغ شده است. اصلاح قیمت حامل‌های انرژی تنها ۶۹ درصد از کل مصارف طرح هدفمندی

۵ - تراز پرداخت‌های خارجی

مشابه سال قبل از آن روبرو شد که دلیل اصلی آن کاهش قابل توجه حساب کالا (تراز بازرگانی) بوده است. کاهش حساب کالا نیز به دلیل کاهش شدیدتر صادرات کالا نسبت به کاهش واردات کالا بود. صادرات کالاهای غیرنفتی نسبت به دوره مشابه سال قبل تغییر چندانی نداشته و دلیل اصلی کاهش صادرات کالا در این مدت به کاهش ۴۱ درصدی ارزش صادرات نفتی برمی‌گردد.

تراز پرداخت‌های کشور در سال ۱۳۹۴ تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله تغییرات قیمت نفت، میزان صادرات نفت و دستیابی به توافق جامع هسته‌ای قرار گرفت. جدول ۱۸ موازنه پرداخت‌های سال‌های ۹۳-۱۳۹۱ و نه ماهه نخست سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ تراز حساب جاری با کاهش ۴۱ درصدی نسبت به دوره

جدول ۱۸- تراز پرداخت‌های خارجی (میلیون دلار)

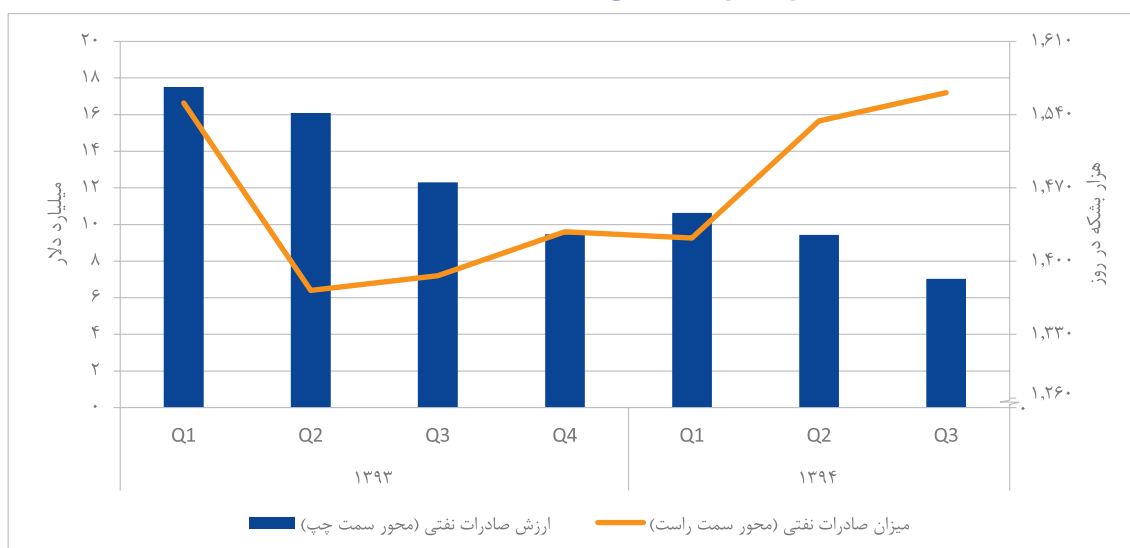
درصد تغییر نه ماهه ۹۴ به نه ماهه ۹۳	نه ماهه نخست ۱۳۹۴	نه ماهه نخست ۱۳۹۳	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱
-۴۱/۰	۹,۹۵۳	۱۶,۸۶۹	۱۵,۸۶۱	۲۶,۴۴۰	۲۳,۴۲۳
-۴۳/۰	۱۱,۸۰۱	۲۰,۶۹۱	۲۱,۳۹۲	۳۱,۹۷۰	۲۸,۵۵۹
-۴۱/۱	۲۵,۳۸۲	۴۳,۱۰۳	۵۱,۴۰۴	۶۱,۷۷۱	۶۵,۴۰۶
-۳۹/۴	-۱۳,۵۸۱	-۲۲,۴۱۲	-۳۰,۰۱۲	-۲۹,۸۰۱	-۳۶,۸۴۷
-۲۷/۱	۵۰,۳۸۴	۶۹,۰۸۵	۸۶,۴۷۱	۹۳,۱۲۴	۹۷,۲۷۱
-۴۱/۰	۲۷,۰۹۳	۴۵,۸۹۱	۵۵,۳۵۲	۶۴,۸۸۲	۶۸,۰۵۸
۰/۴	۲۳,۲۹۱	۲۳,۱۹۴	۳۱,۱۱۹	۲۸,۲۴۳	۲۹,۲۱۳
-۲۰/۳	۳۸,۵۸۳	۴۸,۳۹۴	۶۵,۰۷۹	۶۱,۱۵۵	۶۸,۷۱۲
-۳۸/۶	۱,۷۱۱	۲,۷۸۸	۳,۹۴۸	۳,۱۱۱	۲,۶۵۲
-۱۹/۲	۳۶,۸۷۲	۴۵,۶۰۶	۶۱,۱۳۱	۵۸,۰۴۴	۶۶,۰۶۰
۳۹/۱	-۳,۰۴۲	-۴,۹۹۹	-۶,۹۸۵	-۷,۱۳۷	-۷,۳۰۷
-۱/۴	۷۸۶	۷۹۷	۹۴۳	۱,۰۶۶	۱,۶۶۱
۷/۴	۴۰۸	۳۸۰	۵۱۱	۵۴۱	۵۱۰
۱۴۵/۱	۲,۰۷۰	-۴,۵۹۰	-۱,۶۶۴	-۱۱,۵۴۷	-۶,۶۶۴
-۱۰۸/۶	-۸,۲۵۵	-۳,۹۵۷	-۵,۶۳۵	-۱,۷۰۳	-۴,۵۴۶
-۵۴/۷	۳,۷۶۸	۸,۳۲۲	۸,۵۶۱	۱۳,۱۸۹	۱۲,۲۱۳

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

کاهش قابل توجهی روبرو شد. از سوی دیگر با کاهش واردات گاز و فرآورده‌های نفتی در نه ماه نخست سال ۱۳۹۴، مزاد تراز بازرگانی نفتی ۴۱/۱ درصد نسبت به دوره مشابه سال قبل کاهش یافت.

در نمودار ۱۱ میزان و ارزش صادرات نفتی کشور در فصول مختلف سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ نشان داده شده است. همانطور که مشاهده می‌شود با وجود افزایش میزان صادرات نفتی در فصل‌های دوم و سوم سال ۱۳۹۴ نسبت به چند فصل قبل از آن، ارزش صادرات نفتی به علت افت شدید قیمت جهانی نفت با

نمودار ۱۱- میزان و ارزش صادرات نفتی کشور در فصول مختلف سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

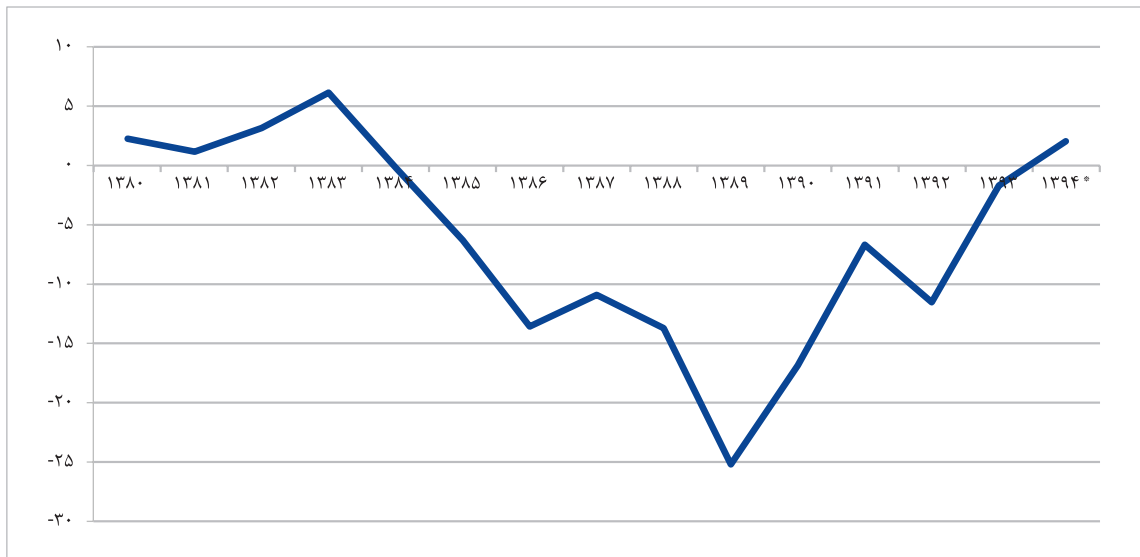

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

سرمایه از کشور خارج شده است. در سال ۱۳۹۴ برای اولین بار پس از ۱۰ سال خالص حساب سرمایه مثبت شده و در نه ماهه نخست سال بطور خالص بیش از ۲ میلیارد دلار سرمایه وارد کشور شده است. این موضوع تا حد زیادی به انجام توافقات هسته‌ای و بهبود نسبی چشم‌انداز اقتصادی کشور در سال‌های آتی باز می‌گردد. افزایش قابل توجه رقم مربوط به اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ نسبت به ۳ سال قبل از آن از دیگر نکات قابل توجه در آمارهای مربوط به تراز پرداخت‌ها است. با توجه به ارقام قابل توجه اشتباهات و از قلم افتادگی‌ها در سال‌های اخیر، از دقت و شفافیت آمار تراز پرداخت‌ها کاسته شده و ناکافی بودن آمارها نیز که به عنوان دلیل این موضوع عنوان می‌شود توجیه کننده این روند نیست.

در نه ماهه نخست سال به دلیل ثبات نسبی ارزش صادرات غیرنفتی و افت ۱۹ درصدی واردات کالاهای غیرنفتی، کسری تراز بازرگانی غیرنفتی از حدود ۲۲/۴ میلیارد دلار به ۱۳/۶ میلیارد دلار کاهش یافت. سایر اجزای حساب جاری به جز حساب خدمات که کسری آن نسبت به دوره مشابه سال قبل کاهش یافته است، تغییر محسوسی نداشتند. عامل اصلی که مانع از افت شدیدتر و حتی منفی شدن مازاد تراز پرداخت‌ها (موازنه کل) در نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ شد، بهبود قابل ملاحظه خالص حساب سرمایه نسبت به دوره مشابه سال قبل بود. نمودار ۱۲ خالص حساب سرمایه را در سال‌های ۹۳-۱۳۸۰ و نه ماهه نخست سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود در فاصله سال‌های ۹۳-۱۳۸۴ خروج سرمایه بیش از ورود آن به کشور بوده و در این مدت به طور خالص حدود ۱۰۷ میلیارد دلار

نمودار ۱۲- خالص حساب سرمایه (میلیارد دلار)

مأخذ: گزارش گزیده آمارهای اقتصادی، سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۴، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
* آمار سال ۱۳۹۴ مربوط به ۹ ماهه نخست سال است.

۵.۱ - صادرات کالا

چمدانی) در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل از آن ۱۶/۱ درصد کاهش یافت که دلیل اصلی آن کاهش ۵۲/۴ درصدی صادرات میعانات گازی بود.

مطابق آمارهای گمرک که در جدول ۱۹ نشان داده شده است، ارزش صادرات کالاهای غیرنفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت

جدول ۱۹- ارزش صادرات کالاهای غیرنفتی با احتساب میعانات گازی (بدون احتساب نفت، گاز و تجارت چمدانی)

تغییر (درصد)	ارزش (میلیون دلار)				
	۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	
-۵۲/۴	۳۶/۰	۶،۶۶۴	۱۴،۰۰۵	۱۰،۲۹۵	میعانات گازی
-۲/۳۰	۳۴/۱	۳۵،۷۵۰	۱۴،۴۸۸	۱۰،۸۰۶	محصولات پتروشیمی
	۶/۴		۲۲،۰۶۷	۲۰،۷۴۶	سایر کالاها
-۱۶/۱	۲۰/۸	۴۲،۴۱۴	۵۰،۵۶۰	۴۱،۸۴۷	جمع کل

مأخذ: آمار مقدماتی تجارت خارجی ایران در دوازده ماهه ۱۳۹۴، گمرک جمهوری اسلامی ایران
* مجموع صادرات محصولات پتروشیمی و سایر کالاها

چین، عراق، امارات متحده عربی، افغانستان و هند صورت گرفت. تنها تغییر به وجود آمده در ترتیب کشورهای مذکور نسبت به سال ۱۳۹۳ به جابجایی کشورهای افغانستان و هند مربوط می‌شود. به عبارت دیگر با افزایش سهم صادرات ایران به کشور افغانستان در سال ۱۳۹۴ این کشور به رتبه ۴ در بین کشورهایی که عمده صادرات کشور به آنها انجام می‌شود ارتقاء یافت.

در سال ۱۳۹۴ اقلام عمده صادرات شامل گازهای نفتی و هیدروکربورهای گازی شکل مایع شده به ارزش ۱/۶ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۴/۴ درصد، پروپان مایع شده به ارزش ۱/۴ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۴/۰ درصد، و قیر نفت به ارزش ۱/۲ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۳/۵ درصد بودند. عمده صادرات کالاهای غیرنفتی (بدون احتساب میعانات گازی) کشور به ترتیب به کشورهای

۵.۲ - واردات کالا

دلار و سهم ارزشی ۱/۶ درصد و کنجاله سویا به ارزش ۶۷۲ میلیون دلار و سهم ارزشی ۱/۶ درصد بودند. عمده واردات کشور در این سال به ترتیب از کشورهای چین، امارات متحده عربی، جمهوری کره، ترکیه و سوئیس صورت گرفت. تنها تغییر به وجود آمده در جایگاه کشورها نسبت به سال قبل مربوط به جایگزینی سوئیس به جای هند است.

واردات کشور در سال ۱۳۹۴ از نظر ارزش دلاری نسبت به سال قبل از آن ۲۲/۵ درصد و از نظر وزنی ۱۸/۵ درصد کاهش یافت. جدول ۲۰ آمار واردات گمرکی در سالهای ۹۴-۱۳۹۲ را نشان می‌دهد. اقلام عمده وارداتی طی سال ۱۳۹۴ شامل ذرت دامی به ارزش ۱/۴ میلیارد دلار و سهم ارزشی ۳/۴ درصد، گندم خوراکی به ارزش ۸۶۲ میلیون دلار و سهم ارزشی ۲/۱ درصد، لوبیای سویا به ارزش ۷۲۸ میلیون دلار و سهم ارزشی ۱/۸ درصد، برنج به ارزش ۶۸۰ میلیون

جدول ۲۰- آمار واردات گمرکی کشور

درصد تغییر نسبت به سال پیش				
۱۳۹۴	۱۳۹۳	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰
-۱۸/۵	۲۷/۷	۳۵،۰۶۹	۴۳،۰۱۶	۳۳،۶۸۴
-۲۲/۵	۷/۸	۴۱،۴۹۰	۵۳،۵۶۹	۴۹،۷۰۹

وزن (هزار تن)

ارزش (میلیون دلار)

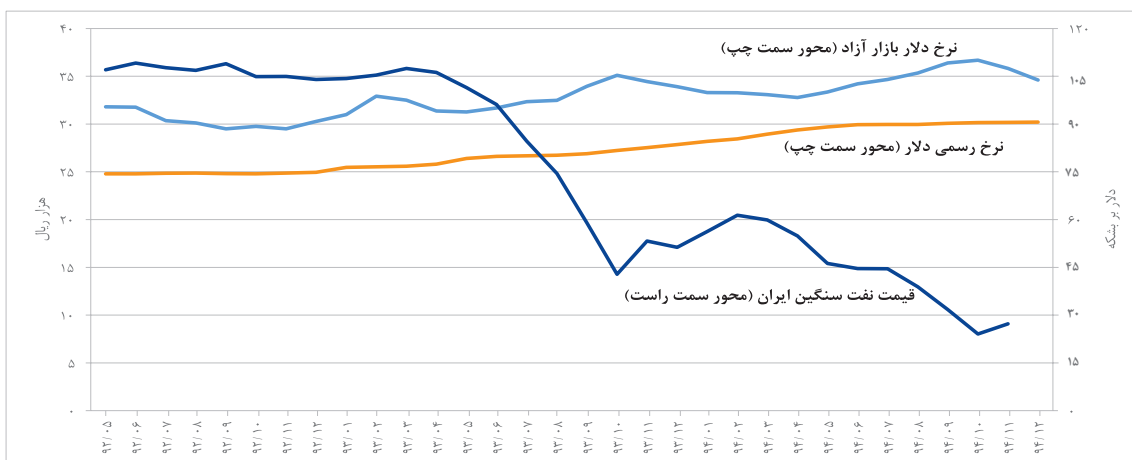
مأخذ: آمار مقدماتی تجارت خارجی ایران در دوازده ماهه‌ی ۱۳۹۳، گمرک جمهوری اسلامی ایران

۶ - بازار ارز

برای چند مرتبه بانک مرکزی با تزریق ارز به بازار با قیمت‌های پایین‌تر به ویژه در ساعات‌های پایانی معاملات روزانه سعی در تثبیت و کاهش نسبی این نرخ داشت که با انتقادات برخی از کارشناسان مبنی بر تکرار رویه غلط دولت قبل در زمینه دخالت نامناسب در بازار ارز روبرو شد. با کاهش تقاضای سوداگران در بازار ارز پس از روز اجرای برجام و همچنین افزایش تدریجی قیمت نفت و افزایش دسترسی بانک مرکزی به ذخایر ارزی خود نسبت به زمان تحریم، نرخ اسمی دلار تا انتهای سال روندی کاهشی داشت. به نظر می‌رسد افزایش دسترسی بانک مرکزی به ذخایر ارزی و ثبات و افزایش تدریجی قیمت نفت از یک سو، و فعال شدن و افزایش تقاضای به تعویق افتاده از زمان تحریم‌ها در دوره پسا تحریم از سوی دیگر، تأثیرات ناهمسویی بر نرخ دلار در آینده داشته باشند که برآیند آن‌ها به تعیین نرخ دلار خواهد انجامید. نمودار ۱۳ نرخ رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا را در کنار تغییرات قیمت نفت سنگین ایران از زمان شروع به کار دولت یازدهم نشان می‌دهد.

نرخ اسمی دلار آمریکا در بازار آزاد در سال ۱۳۹۴ تحت تأثیر عوامل متعددی قرار گرفت. از یک سو با افزایش تدریجی قیمت هر بشکه نفت ایران نسبت به کف ۴۳ دلاری دی ماه ۱۳۹۳ و رسیدن آن به حدود ۶۰ دلار در سه ماه نخست سال، و از سوی دیگر دستیابی به تفاهم هسته‌ای لوزان در ۱۳ فروردین ۱۳۹۴، نرخ دلار در بازار آزاد با ثبات و حتی کاهش نسبی روبرو شد. این روند تا دستیابی به توافق جامع و نهایی هسته‌ای وین (برجام) در ۲۳ تیر ۱۳۹۴ ادامه داشت. بعد از این تاریخ و تا قبل از اجرایی شدن برجام در ۲۷ دی ۱۳۹۴ نرخ دلار با روند افزایشی مستمری روبرو شد که تا حد زیادی به افت مجدد قیمت نفت و رسیدن قیمت به کف ۲۴ دلار در دی ماه ۱۳۹۴ مرتبط بود. با توجه به افت قابل توجه ارزش واردات در فصل‌های تابستان و پاییز نسبت به مدت مشابه سال قبل، به نظر نمی‌رسد تقاضای وارداتی باعث ایجاد فشارهای افزایشی بر نرخ ارز شده باشد. این امر با توجه به پابرجا بودن تحریم‌ها تا روز اجرای برجام چندان دور از ذهن نبود. با شروع روند افزایش مستمر نرخ اسمی دلار از ۲۳ تیر،

نمودار ۱۳- نرخ رسمی و بازار آزاد دلار و تغییرات قیمت نفت سنگین ایران

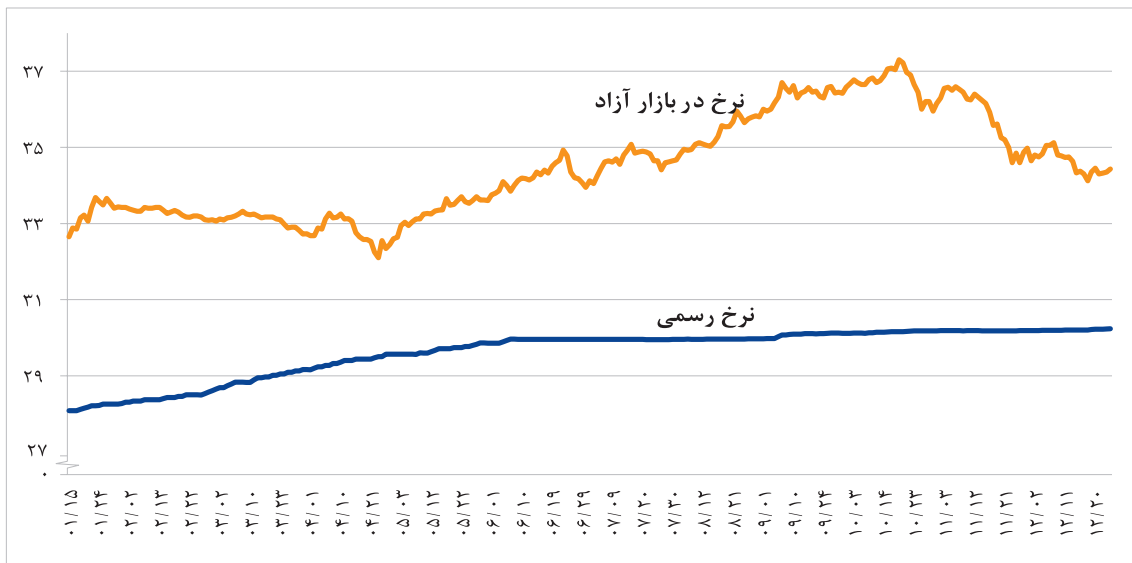

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، سایت بانک مرکزی؛ آمارهای غیر رسمی نرخ ارز بازار آزاد؛ و گزارش‌های ماهانه اوپک

۱۴ نرخ رسمی و بازار آزاد دلار را بصورت روزانه در سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود در ۵ ماه نخست سال نرخ رسمی دلار با شیب به مراتب بیشتری نسبت به ۷ ماه بعد از آن افزایش یافت که تا حدودی برخی کارشناسان را نسبت به در اولویت بودن هدف تک‌نرخ کردن ارز از سوی سیاست‌گذار پس از دستیابی به توافق هسته‌ای دچار تردید کرد.

در روز دستیابی به برجام یعنی ۲۳ تیر ۱۳۹۴، فاصله نرخ دلار آمریکا در بازار آزاد و نرخ رسمی آن به کمترین حد خود از زمان آغاز به کار دولت یازدهم رسید. هرچند به اعتقاد برخی از کارشناسان این روز زمان مناسبی برای احیای نظام تک‌نرخ ارز بود، ولی بانک مرکزی انجام این کار را به زمانی پس از اجرای برجام که دسترسی به منابع ارزی تسهیل می‌گردد، موکول کرد. نمودار

نمودار ۱۴- نرخ رسمی و بازار آزاد دلار آمریکا در سال ۱۳۹۴ (هزار ریال)

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، سایت بانک مرکزی؛ و آمارهای غیر رسمی نرخ ارز بازار آزاد

دیگر میانگین این نرخ در سال ۱۳۹۴ به نسبت سال قبل از آن حدود ۵ درصد افزایش یافته است. جدول ۲۱ برخی آمارهای مربوط به نرخ اسمی دلار در بازار آزاد را در سال‌های ۹۴-۱۳۹۰ نشان می‌دهد.

کنترل نوسانات نرخ اسمی دلار در بازار آزاد و جلوگیری از جهش آن همواره از اهداف کوتاه‌مدت بانک مرکزی بوده است. شاخص انحراف معیار که سنج‌های از نوسانات این نرخ می‌باشد حاکی از آن است که در سال ۱۳۹۴ نوسانات نرخ اسمی دلار در بازار آزاد به نسبت سال ۱۳۹۳ اندکی کاهش یافته است. از سوی

جدول ۲۱- برخی آمارهای مربوط به نرخ اسمی دلار در بازار آزاد در سال‌های ۹۴-۱۳۹۰ (ریال)

شرح	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	تغییر ۹۴ به ۹۳ (درصد)
میانگین	۱۲,۰۴۷	۲۶,۰۷۸	۳۱,۸۳۸	۳۲,۷۸۵	۳۴,۴۸۱	۵/۲
حداکثر	۱۹,۱۴۸	۳۹,۸۰۰	۳۶,۸۲۷	۳۵,۷۰۰	۳۷,۳۰۰	۴/۵
حداقل	۱۰,۴۰۳	۱۵,۸۰۰	۲۸,۹۵۰	۳۰,۳۵۴	۳۲,۱۰۰	۵/۸
انحراف معیار	۱,۶۹۹	۷,۴۲۰	۲,۳۴۶	۱,۳۵۱	۱,۳۴۲	-۰/۷

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، سایت بانک مرکزی؛ و آمارهای غیر رسمی نرخ دلار در بازار آزاد

۷- سیاست‌های پولی و اعتباری

اقتصادی، ثبات مالی و توازن بخش خارجی در اولویت‌های بعدی قرار داشته‌اند. کاهش قابل ملاحظه نرخ تورم، ایجاد ثبات در بازار ارز، کاهش نرخ سود در بازار بین‌بانکی، تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، اجرای سیاست‌های تسهیل اعتباری بخش مسکن، گسترش نظارت بر تعداد بیشتری از مؤسسات مالی و همراهی با دولت در اجرای بسته تحریک تقاضا از جمله اقدامات مهم بانک مرکزی در این سال بوده‌اند.

کنترل تورم در سال ۱۳۹۴ در شرایطی محقق شد که آمار متغیرهای پولی نشان‌دهنده اعمال سیاست‌های انقباضی نبود. حجم نقدینگی در پایان این سال با ۳۰/۰ درصد افزایش نسبت به پایان سال ۱۳۹۳، به ۱۰,۱۷۱ هزار میلیارد ریال بالغ گردید که از رشد ۱۷/۱ درصدی پایه پولی و ۱۱/۰ درصدی ضریب فزاینده پولی ناشی شده بود. این در حالی است که رشد نقدینگی و پایه پولی در سال ۱۳۹۳، به ترتیب ۲۲/۳ و ۱۰/۷ درصد بوده است. حدود ۵ واحد درصد از رشد ۳۰/۰ درصدی نقدینگی در این سال به دلیل ورود بانک مرکزی به بسته تحریک تقاضا و مساعدت به بخش تولید بوده است. در این سال رشد نقدینگی عمدتاً به افزایش شبه‌پول انجامیده و عمده رشد پایه پولی نیز از طریق افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی اتفاق افتاده است. بالا رفتن نسبت شبه پول به پول و افزایش سهم خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی از جمله مواردی هستند که به تأیید یافته‌های برخی مطالعات اقتصادی، اثر تورمزایی

به طور کلی به مجموعه سیاست‌هایی که با استفاده از ابزارهای مرتبط با بازار پول و اعتبار جهت تحقق برخی اهداف کلان اقتصادی توسط بانک‌های مرکزی اجرا می‌گردد، سیاست پولی گفته می‌شود که سیاست‌های ارزی و اعتباری نیز در ذیل آن تعریف می‌شوند. در اجرای سیاست پولی، بانک مرکزی می‌تواند مستقیماً از قدرت تنظیم‌کنندگی خود استفاده کند یا به عنوان انتشار دهنده پول بر قدرت (اسکناس و مسکوک در جریان و سپرده‌های بانک‌ها نزد بانک مرکزی) به طور غیرمستقیم شرایط بازار پول را تحت تأثیر قرار دهد. کنترل نرخ سود بانکی و سقف اعتباری به عنوان ابزارهای مستقیم، و نسبت سپرده قانونی، سپرده ویژه بانک‌ها نزد بانک مرکزی و اوراق مشارکت منتشر شده توسط بانک مرکزی (عملیات بازار باز) ابزارهای غیرمستقیم سیاست پولی در ایران به شمار می‌روند. مهم‌ترین اهداف سیاست‌های پولی را می‌توان برقراری ثبات نسبی قیمت‌ها، رشد اقتصادی پایدار، اشتغال‌زایی و توازن تراز پرداخت‌ها دانست. اگر چه برقراری ثبات نسبی قیمت‌ها یا کنترل تورم معمولاً اولویت اول سیاست‌گذار پولی است، جهت‌گیری این سیاست‌ها باید تا حد امکان در تضاد با سایر اهداف کلان اقتصادی نباشد؛ لذا وقتی ملزومات اهداف مختلف معین شده در یک راستا نباشند، سیاست‌گذاری پولی امری پیچیده‌تر می‌شود.

بر اساس اظهارات مقامات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، در سال ۱۳۹۴ اولویت اول این بانک کنترل سطح عمومی قیمت‌ها بوده و تأمین رشد

شده، پتانسیل ایجاد تورم بالا را خواهد داشت. جدول ۲۲ آمار مصارف نقدینگی و منابع پایه پولی را برای سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ نشان می‌دهد.

رشد نقدینگی و پایه پولی در اقتصاد را کاهش می‌دهند.^۵ با این حال اگر به هر دلیلی از جذابیت سپرده‌گذاری‌های مدت‌دار در بانک‌ها کاسته شود، به راحتی امکان کاهش نسبت شبه‌پول به پول وجود داشته و حجم بالای نقدینگی ایجاد

جدول ۲۲- مصارف نقدینگی و منابع پایه پولی در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

مانده (هزار میلیارد ریال)	رشد (درصد)		سهم از رشد (واحد درصد)
	۱۳۹۳	۱۳۹۴	
نقدینگی	۷,۸۲۳/۸	۱۰,۱۷۰/۹	۳۰/۰
پول*	۱,۲۰۷/۶	۱,۲۸۷/۰	۴/۶
شبه پول*	۶,۶۱۶/۳	۸,۸۸۴/۰	۲۵/۴
پایه پولی	۱,۳۱۱/۵	۱,۵۳۵/۷	۱۷/۱
خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی	۱,۵۸۴/۷	۱,۹۲۱/۹	۲۵/۷
خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی	۳۳/۳	۱۲۴/۶	۷/۰
بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی	۸۵۸/۰	۸۳۶/۱	-۱/۷
خالص سایر اقلام	-۱,۱۶۴/۵	-۱,۳۴۶/۹	-۱۳/۹

مأخذ: سخنرانی قائم مقام بانک مرکزی در بیست و ششمین همایش سیاست‌های پولی و ارزی، ۴ و ۵ خرداد ۱۳۹۵
* آمارهای پول و شبه پول در پایان اسفند ۱۳۹۴ قطعی نبوده و بر اساس نسبت این متغیرها در بهمن ماه و حجم نقدینگی در اسفند ماه برآورد شده‌اند.

و لذا می‌توانند با پیش‌نهادهای نرخ‌های سود سپرده بالاتر، از قدرت رقابت بیشتری برخوردار باشند. در این حالت حتی بانک‌های منضبط هم برای جذب سپرده ناچار به ارائه نرخ‌های سود قابل رقابت با بانک‌های غیرمنضبط می‌شوند. این ساز و کار باعث شده است که نرخ‌های سود بانکی به رغم کاهش تورم، در سطوحی بالا قرار گیرند. این امر برخی بانک‌ها را در موقعیتی قرار داده که برای جلوگیری از تأخیر یا نکول در پرداخت تعهدات خود به ناچار سود سپرده‌های قبلی را از محل سپرده‌های جدید تأمین نمایند- فرایندی که برای سیستم بانکی، و به تبع آن نظام اقتصادی کشور، تهدید محسوب می‌شود.

علاوه بر چالش‌های مطرح شده شامل نسبت بالای تسهیلات غیرجاری بانک‌ها، سرمایه‌گذاری مستقیم و غیرمستقیم نظام بانکی در حوزه مسکن و ساختمان، بنگاه‌داری بانک‌ها و قطع ارتباط با سیستم بانکی بین‌المللی به مشکلات و چالش‌های نظام بانکی کشور در سال ۱۳۹۴ دامن زد. بنا به ادعای مقامات پولی در سال‌های اخیر بیش از ۱۵ درصد منابع تجهیز شده بانک‌ها و مؤسسات اعتباری مجاز به جای قرار گرفتن در چرخه تأمین مالی تولید به فعالیت‌های سرمایه‌گذاری در مسکن، مستغلات و بنگاه‌داری اختصاص یافته که با توجه به رکود در این بخش ضرر قابل توجهی را به این بانک‌ها وارد کرده است. به طور کلی حداقل ۴۲ درصد از منابع بانک‌ها از چرخه تأمین مالی خارج شده و حتی بخشی از ۵۸ درصد باقی‌مانده نیز به صرف استمهال تسهیلات قبلی رسیده است.

از جمله مهم‌ترین اقدامات لازم برای اصلاح نظام بانکی کشور می‌توان به اعمال نظارت شدیدتر، اجبار در فروش وثائق تملیک شده، خروج از بنگاه‌داری، اعمال کفایت سرمایه بازل ۳، رتبه‌بندی بانک‌ها، سامان بخشیدن به فعالیت مؤسسات اعتباری غیرمجاز و راه‌اندازی بازار بدهی برای تسهیل مشکل بدهی‌های دولت اشاره کرد.

ماهیت نقدینگی افزایش یافته در سال‌های اخیر، و به خصوص سال ۱۳۹۴، در مقایسه با سال‌های گذشته کمی متفاوت است. در شرایطی که پس از مدت‌ها در اقتصاد ایران نرخ واقعی سود بانکی به طور قابل ملاحظه‌ای مثبت بوده، سپرده‌گذاری در بانک نسبت به بسیاری از گزینه‌های سرمایه‌گذاری ارجحیت داشته و لذا موجب رشد نسبت شبه‌پول به پول شده است. در سمت مصارف ترازنامه سیستم بانکی نیز بخش قابل توجهی از تسهیلات به صورت تمديد قراردادهای قبلی بوده و عملاً نقدینگی در دفاتر نظام بانکی بدون آن که سیال باشد رشد کرده است. این امر از جمله دلایلی بوده که موجب شده به رغم رشد بالای نقدینگی در سال ۱۳۹۴، گردش نقدینگی پایین باشد و بسیاری از بنگاه‌ها با تنگنای اعتباری روبه‌رو شوند.

نسبت بالای مطالبات غیرجاری، حجم عظیم بدهی‌های دولت به سیستم بانکی و وجود مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز که بدون نظارت بانک مرکزی فعالیت می‌کنند، از جمله مهم‌ترین چالش‌های بازار پول و اعتبار کشور به حساب می‌آیند که مشکل بزرگ تنگنای مالی را به وجود آورده‌اند. در حالی که تسهیلات بازگشتی باید اصلی‌ترین منبع تأمین مالی بانک‌ها به حساب آید، در چنین شرایطی منابع بسیاری از بانک‌ها از این محل به درستی تأمین نشده و آن‌ها به منابع بانک مرکزی و یا جمع‌آوری سپرده‌های جدید وابسته شده‌اند. رقابت برای جذب سپرده جدید به معنای افزایش نرخ سود سپرده‌ها از طرق مختلف حتی دور زدن مقررات است که اگر چه در کوتاه‌مدت مشکل بانک را برطرف می‌کند، هزینه تأمین مالی را افزایش داده و به افزایش نرخ سود تسهیلات منجر می‌شود. اعطای تسهیلات با نرخ بالا که عمدتاً به بنگاه‌های پرریسک تخصیص می‌یابد، امکان نکول را افزایش داده و عملاً ریسک بالاتری را به بانک‌ها تحمیل می‌کند و لذا آن‌ها حتی حاضر به جذب سپرده‌ها با نرخ بالاتر از قبل می‌شوند. در این میان مؤسسات غیرمجاز هم وجود دارند که چون سپرده قانونی نزد بانک مرکزی نمی‌گذارند، هزینه تمام شده پول برایشان پایین‌تر است

۷.۱- عملکرد بانک‌ها در سال ۱۳۹۴

۷.۱.۱- منابع و مصارف بانکی

نشانه‌ای از جذابیت سپرده‌های بانکی در مقایسه با سایر بازارها برای جذب نقدینگی موجود باشد. در سال ۱۳۹۴ بانک مرکزی تصمیم به کاهش نسبت ذخیره قانونی بانک‌ها (نسبت سپرده قانونی به کل سپرده‌ها) گرفت و آن را ۱/۲ واحد درصد نسبت به سال ۱۳۹۳ کاهش داد تا به کمترین حد خود در یک دهه اخیر برسد. کاهش نسبت ذخیره قانونی بدون تغییر در عوامل دیگر، به افزایش ضریب فزاینده نقدینگی می‌انجامد و بر قدرت خلق نقدینگی بانک‌ها می‌افزاید. جدول ۲۳ مانده تسهیلات و سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری را از اسفند ۱۳۸۶ تا دی ۱۳۹۴ نشان می‌دهد.

بر اساس آمارهای اعلام شده از طرف بانک مرکزی مانده سپرده‌های ریالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری در پایان دی ۱۳۹۴ به حدود ۹,۹۱۴ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به پایان سال قبل ۲۱/۰ درصد و نسبت به پایان دی ۱۳۹۳ حدود ۲۶/۴ درصد افزایش نشان می‌دهد. بنابراین برخلاف سال ۱۳۹۳ که رشد مانده سپرده‌ها با کاهش قابل توجهی روبه‌رو شده بود، در ۱۰ ماهه نخست سال ۱۳۹۴ رشد مانده سپرده‌ها مجدداً افزایش قابل توجهی یافت که با توجه به سهم ۹۰ درصدی سپرده‌های غیردبیری از کل سپرده‌ها می‌تواند

جدول ۲۳- کل مانده تسهیلات و سپرده‌های ربالی و ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری

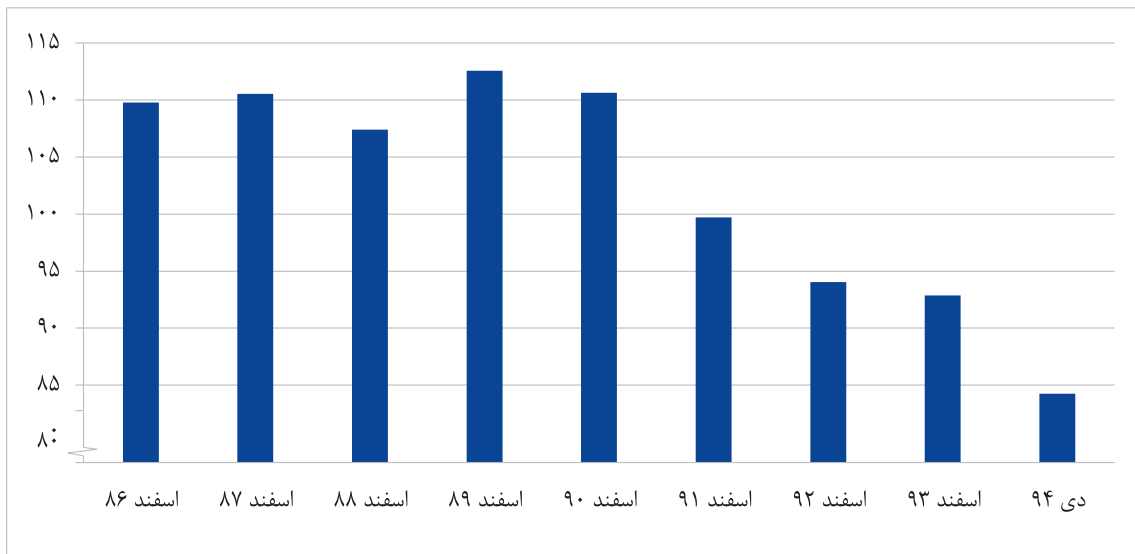
نسبت ذخیره قانونی (درصد)	تسهیلات		سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی		سپرده‌ها		
	تغییر (درصد)	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	تغییر (درصد)	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	تغییر (درصد)	مبلغ (هزار میلیارد ریال)	
۱۴/۲	۳۶/۴	۱,۶۴۰/۸	۳۰/۱	۱,۴۹۴/۷	۲۹/۹	۱,۷۴۱/۴	اسفند ۸۶
۱۳/۸	۱۲/۹	۱,۸۵۲/۴	۱۲/۱	۱,۶۷۵/۸	۱۱/۶	۱,۹۴۳/۳	اسفند ۸۷
۱۲/۱	۲۳/۶	۲,۲۸۹/۶	۲۷/۲	۲,۱۳۱/۶	۲۴/۸	۲,۴۲۴/۴	اسفند ۸۸
۱۱/۴	۳۸/۸	۳,۱۷۷/۹	۳۲/۴	۲,۸۲۳/۲	۳۱/۵	۳,۱۸۷/۷	اسفند ۸۹
۱۱/۱	۱۹/۷	۳,۸۰۳/۷	۲۱/۸	۳,۴۳۸/۳	۲۱/۳	۳,۸۶۷/۰	اسفند ۹۰
۱۱/۵	۱۵/۴	۴,۳۹۰/۶	۲۸/۱	۴,۴۰۳/۷	۲۸/۷	۴,۹۷۷/۳	اسفند ۹۱
۱۱/۱	۳۰/۳	۵,۷۱۹/۳	۳۸/۱	۶,۰۸۱/۱	۳۷/۵	۶,۸۴۴/۲	اسفند ۹۲
۱۱/۴	۱۷/۸	۶,۷۳۹/۷	۱۹/۳	۷,۲۵۷/۰	۱۹/۷	۸,۱۹۲/۸	اسفند ۹۳
۱۰/۲	۱۱/۳	۷,۴۹۸/۰	۲۲/۶	۸,۸۹۸/۴	۲۱/۰	۹,۹۱۳/۹	دی ۹۴

مأخذ: آمارهای بانکی، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

سپرده قانونی را در سال‌های ۹۴-۱۳۸۶ نشان می‌دهد. کاهش قابل توجه این نسبت در سال‌های اخیر می‌تواند به دلایل مختلفی از جمله اجتناب بانک‌ها از پرداخت تسهیلات به دلیل نگرانی از معوق شدن آنها، نظارت شدیدتر بانک مرکزی بر اعطای تسهیلات از سوی بانک‌ها و پرداخت سود به سپرده‌های قبلی از محل سپرده‌های جدید محقق شده باشد.

همانطور که در جدول ۲۳ مشاهده می‌شود از سال ۱۳۹۰ به بعد رشد تسهیلات اعطا شده کمتر از رشد سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی بوده که در نتیجه آن نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی به طور مستمر کاهش یافته است. این موضوع در سال ۱۳۹۴ شدت بیشتری یافت و با وجود رشد ۲۲/۶ درصدی سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی، مانده تسهیلات اعطایی تنها ۱۱/۳ درصد رشد کرد. نمودار ۱۵ نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر

نمودار ۱۵- نسبت تسهیلات به سپرده‌ها پس از کسر سپرده قانونی (درصد)

مأخذ: آمارهای بانکی، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بهمن ۱۳۹۴ نسبت به پایان اسفند ۱۳۹۳ حدود ۱۳/۱ درصد و نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۳ حدود ۱۵/۴ درصد افزایش یافت. با افزایش ۱۲/۹ درصدی بدهی بخش دولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی و کاهش ۲۱/۶ درصدی وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی نزد آنها در پایان بهمن ۱۳۹۴ نسبت به پایان سال ۱۳۹۳، خالص بدهی بخش دولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی حدود ۳۲/۵ درصد و نسبت به پایان بهمن ۱۳۹۳ حدود ۴۶/۱ درصد افزایش یافت.

در جدول ۲۴ خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در پایان بهمن ۱۳۹۴ نشان داده شده است. مجموع دارایی‌ها (بدهی‌ها) در پایان بهمن ۱۳۹۴ به ۱۷,۱۶۲ هزار میلیارد ریال رسید که نسبت به اسفند ۱۳۹۳ حدود ۲۲/۰ درصد و نسبت به بهمن ۱۳۹۳ حدود ۲۲/۸ درصد افزایش نشان می‌دهد. همانطور که در این جدول مشاهده می‌شود بدهی بخش غیردولتی ۴۲ درصد کل دارایی‌ها را تشکیل می‌دهد و نسبت به بهمن ۱۳۹۳ اندکی از سهم آن کاسته شده است. بدهی بخش غیردولتی به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر عرضه نقدینگی در پایان

جدول ۲۴ - خلاصه دارایی‌ها و بدهی‌های بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (هزار میلیارد ریال)

شرح	مانده در پایان بهمن ۱۳۹۴		سهام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی (درصد)		درصد تغییر نسبت به	
	تجاری	تخصصی	غیردولتی و غیربانکی	بهمین ۱۳۹۳	اسفند ۱۳۹۳	
دارایی‌ها						
دارایی‌های خارجی	۱۵/۴	۲۱/۳	۶۳/۳	۸/۵	۱۱/۵	
اسکناس و مسکوک	۴۲/۶	۸/۶	۴۸/۸	۹/۲	۴۹/۱	
سپرده نزد بانک مرکزی	۱۷/۵	۷/۷	۷۴/۸	۲۱/۸	۱۹/۵	
بدهی بخش دولتی	۲۷/۵	۳۲/۳	۴۰/۲	۱۹/۶	۱۲/۹	
بدهی بخش غیردولتی	۱۵/۶	۲۵/۰	۵۹/۴	۱۵/۴	۱۳/۱	
سایر دارایی‌ها	۱۶/۵	۸/۸	۷۴/۷	۴۳/۰	۴۴/۶	
بدهی‌ها						
سپرده‌های بخش غیردولتی	۱۷/۳	۱۰/۳	۷۲/۴	۲۹/۶	۲۶/۶	
بدهی به بانک مرکزی	۱۷/۷	۶۶/۲	۱۶/۲	-۱/۲	-۰/۵	
وام‌ها و سپرده‌های بخش دولتی	۴۴/۴	۴۳/۲	۱۲/۴	-۲۲/۳	-۲۱/۶	
حساب سرمایه	۱۴/۲	۱۸/۷	۶۷/۲	۸/۰	۳/۳	
وام‌ها و سپرده‌های ارزی	۱۱/۹	۱۹/۵	۶۸/۶	۶/۵	۱۰/۵	
سایر بدهی‌ها	۱۶/۶	۲۵/۵	۵۷/۹	۲۹/۷	۳۲/۰	

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بهمن ۱۳۹۴، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

همانند بخش دارایی‌ها و سرفصل سایر دارایی‌ها، در قسمت بدهی‌ها نیز جزئیاتی از سرفصل "سایر بدهی‌ها" موجود نیست.

۷.۱.۲ - تسهیلات پرداخت شده و مطالبات غیرجاری

حجم تسهیلات پرداختی بانک‌ها در طول سال ۱۳۹۴ بالغ بر ۴,۳۷۱/۲ هزار میلیارد ریال بود که با ۷۵۹ هزار میلیارد ریال افزایش نسبت به سال ۱۳۹۳، رشد ۲۲/۲ درصدی را تجربه کرد. شایان ذکر است که ۱۶/۶ درصد از این تسهیلات فقط در ماه پایانی سال پرداخت شد. با توجه به تورم ۱۱/۹ درصدی در سال ۱۳۹۴، رشد واقعی پرداخت تسهیلات نظام بانکی معادل ۹/۲ درصد بوده، در حالی که این عدد در سال ۱۳۹۳ به ۲۵/۰ درصد رسیده بود. سهم بخش‌های کشاورزی، صنعت و معدن، و خدمات و بازرگانی از این تسهیلات به ترتیب معادل ۸/۴، ۲۹/۲ و ۵۲/۰ درصد بوده، در حالی که این بخش‌ها در سال ۱۳۹۴ به ترتیب سهم ۱۲/۸، ۲۸/۷ و ۵۷/۴ درصدی از تولید ناخالص داخلی داشته‌اند. مابقی ۱۰/۳ درصد از تسهیلات پرداختی بانک‌ها نیز به بخش مسکن و ساختمان تعلق گرفته است. جدول ۲۵ جزییات تسهیلات پرداختی بانک‌ها به بخش‌های مختلف اقتصادی در سال ۱۳۹۴ را نشان می‌دهد.

جدول ۲۵ - تسهیلات پرداختی بانک‌ها به تفکیک بخش و هدف از دریافت در سال ۱۳۹۴ (هزار میلیارد ریال / درصد)

کل بخش‌ها	کشاورزی		صنعت و معدن		مسکن و ساختمان		بازرگانی		خدمات		متفرقه		
	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	مبلغ	سهم	
ایجاد سرمایه در گردش	۶۳/۱	۱۷/۹	۸۳/۱	۶/۸	۸۵/۴	۱۹/۸	۲۲/۸	۴/۰	۱۶۶/۱	۱۰/۴	۰/۱	۴۲۰/۷	۱۰/۱
تعمیر	۱۳	۰/۴	۴/۲	۰/۳	۴۶/۴	۱۰/۸	۱/۲	۰/۲	۱۸/۰	۱/۱	۰/۰	۷۱/۱	۱/۷
توسعه	۲۴/۰	۶/۸	۷۵/۲	۶/۲	۱۹/۹	۴/۶	۲۲/۱	۳/۹	۸۹/۷	۵/۶	۰/۰	۲۳۱/۰	۵/۵
خرید کالای شخصی	۱۴/۳	۴/۱	۲۲/۴	۱/۸	۱۶/۶	۳/۸	۳۷/۹	۶/۷	۲۸۰/۹	۱۷/۶	۰/۱	۳۷۲/۳	۸/۹
خرید مسکن	۱/۷	۰/۵	۷/۹	۰/۶	۱۶۰/۷	۳۷/۳	۵/۱	۰/۹	۱۸/۰	۱/۱	۰/۰	۱۹۳/۴	۴/۶
سایر	۸/۸	۲/۵	۲۳/۹	۲/۰	۱۵/۷	۳/۶	۷۸/۹	۱۳/۸	۱۲۲/۹	۷/۷	۰/۳	۲۵۰/۵	۶/۰
جمع	۳۵۲/۲	۱۰۰/۰	۱,۲۱۹/۵	۱۰۰/۰	۴۳۱/۱	۱۰۰/۰	۵۷۰/۴	۱۰۰/۰	۱,۵۹۸/۳	۱۰۰/۰	۱/۶	۴,۱۷۳/۲	۱۰۰/۰

مأخذ: تسهیلات پرداختی به تفکیک بخش‌های اقتصادی و هدف از دریافت طی سال ۱۳۹۴، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

بابت خرید مسکن و ایجاد آن عمدتاً ماهیت بلندمدت داشته و به ویژه با توجه به عدم وجود ابزار تبدیل این تسهیلات به اوراق در ایران، باعث قفل شدن منابع سیستم بانکی می‌شوند. در بخش مسکن و ساختمان در سال ۱۳۹۴ مجموعاً ۵۷/۱ درصد از تسهیلات پرداختی معادل ۲۴۶/۱ هزار میلیارد ریال به ایجاد و خرید مسکن اختصاص یافته است.

بررسی ترکیب مانده تسهیلات اعطایی سیستم بانکی در پایان بهمن ماه سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد که عقد مشارکت مدنی با سهم ۴۲/۳ درصدی بخش عمده تسهیلات پرداختی بانک‌ها را تشکیل داده است. سهم این نوع تسهیلات در بهمن ماه ۱۳۹۴ افزایشی ۰/۴ واحد درصدی نسبت به اسفند ماه ۱۳۹۳ داشته است. پس از عقد مشارکت مدنی، فروش اقساطی با سهم ۲۴/۹ درصدی در رتبه دوم قرار دارد که سهم آن نسبت به اسفند ماه سال ۱۳۹۳، معادل ۴/۵ واحد درصد کاهش یافته است. بخش مهمی از این کاهش سهم را عقد مراحه پوشش داده که برای اولین بار در سال ۱۳۹۴ به انواع عقود تسهیلات اضافه شده و سهمی ۳/۷ درصدی از کل تسهیلات را به خود اختصاص داده است. جدول ۲۶ سهم عقود مختلف تسهیلات را در نظام بانکی تا پایان بهمن ماه سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد.

از سال ۱۳۹۳ بانک مرکزی به منظور هدایت منابع سیستم بانکی به سمت تسهیلات کوتاه‌مدت سرمایه در گردش، سپرده‌گذاری بلندمدت بیش از یک ساله را در بانک‌ها ممنوع کرد. با گذشت بیش از یک سال از این مصوبه، سهم تسهیلات پرداخت شده جهت تأمین سرمایه در گردش در بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۴ به ۸۲/۲ درصد رسید. این سهم در سال ۱۳۹۳ معادل ۸۰/۹ درصد بود. تسهیلات پرداختی در قالب سرمایه در گردش در تمام بخش‌های اقتصادی طی سال ۱۳۹۴ مبلغ ۲,۶۳۴/۳ هزار میلیارد ریال معادل ۶۳/۱ درصد از کل تسهیلات پرداختی بوده است. این رقم در مقایسه با سال ۱۳۹۳ معادل ۲۷/۲ درصد افزایش داشته که با توجه به رشد ۲۲/۲ درصدی کل تسهیلات پرداختی، از افزایش سهم تسهیلات مربوط به سرمایه در گردش در کل اقتصاد حکایت دارد. به این ترتیب بانک مرکزی در زمینه هدایت بانک‌ها به سمت ارایه تسهیلات کوتاه‌مدت برای تأمین سرمایه در گردش در راستای استفاده از ظرفیت‌های خالی تولید و ایجاد رونق اقتصادی تا حدودی موفق بوده است. لازمه تعمیق و گسترش این رویکرد تقویت بازار سرمایه برای تأمین مالی بلندمدت طرح‌های اقتصادی است. در حال حاضر ۱۰/۱ درصد از منابع بانک‌ها به مصرف ایجاد طرح‌های جدید می‌رسد که سهم بخش خدمات و سپس مسکن و ساختمان در این زمینه چشمگیر است. در عین حال تسهیلات پرداخت شده

جدول ۲۶- سهم عقود مختلف از مانده تسهیلات بانکی در پایان بهمن ماه ۱۳۹۴ (درصد)

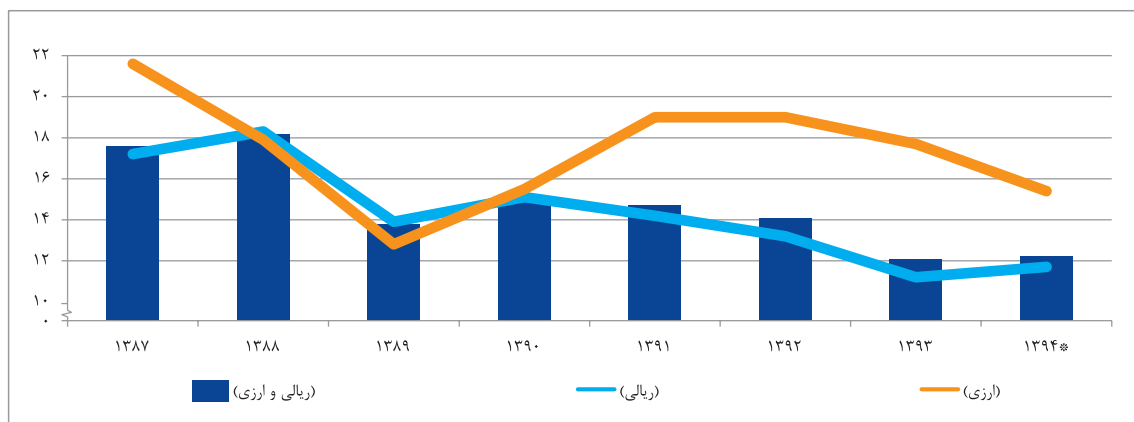
نوع عقد	بانک‌های تجاری	بانک‌های تخصصی	بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری	مجموع بانک‌ها و مؤسسات اعتباری
قرض الحسنه	۷/۴	۲/۱	۵/۷	۵/۱
مضاربه	۳/۹	۰/۴	۲/۷	۲/۳
سلف	۰/۹	۰/۷	۰/۰	۰/۳
مشارکت مدنی	۳۲/۵	۲۰/۷	۵۳/۹	۴۲/۳
جعاله	۹/۴	۴/۱	۲/۷	۴/۱
فروش اقساطی	۲۲/۹	۶۲/۰	۹/۷	۲۴/۹
مراحه	۵/۲	۱/۰	۴/۴	۳/۷
اجاره به شرط تملیک	۰/۴	۰/۳	۰/۲	۰/۲
مشارکت حقوقی	۱/۲	۰/۸	۴/۵	۳/۰
سرمایه‌گذاری مستقیم	۲/۳	۰/۳	۱/۲	۱/۱
سایر	۱۳/۹	۷/۶	۱۵/۰	۱۳/۰

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

نشانه‌ای از رشد بنگاه‌داری بانک‌ها باشد. در عین حال باید توجه داشت که بخش قابل توجهی از تسهیلات پرداخت شده توسط بانک‌ها در سال‌های گذشته به سیستم بانکی بازپرداخت نشده و این موضوع را می‌توان در نسبت مطالبات غیر جاری بانک‌ها به کل تسهیلات به خوبی مشاهده کرد. نمودار ۱۶ نسبت مطالبات غیر جاری بانک‌ها به کل تسهیلات را از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۴ به تصویر می‌کشد.

با توجه به این که نرخ انواع عقود تسهیلات توسط بانک مرکزی به صورت دستوری تعیین شده و عقد مشارکت مدنی نرخ بالاتری نسبت به سایر عقود دارد، طبیعی است بخش قابل توجهی از تسهیلات بانک‌ها به این عقد اختصاص یابد. نکته قابل توجه دیگر این است که در سال ۱۳۹۴ سهم عقد سرمایه‌گذاری مستقیم افزایش یافته و به ویژه بانک‌های تجاری بیشتر به سمت سرمایه‌گذاری مستقیم متمایل شده‌اند. در مجموع عقود سرمایه‌گذاری مستقیم و مشارکت حقوقی سهمی ۴/۱ درصدی از مانده کل تسهیلات داشته‌اند که می‌تواند

نمودار ۱۶ - نسبت تسهیلات غیر جاری بانک‌ها به کل تسهیلات (درصد)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران
* آمار سال ۱۳۹۴ مربوط به یازده ماهه نخست سال است.

رشد اقتصادی و همچنین نرخ سود اسمی بالا علیرغم کاهش تورم مربوط دانست. البته مشکلات ساختاری از قبیل دخالت مستقیم دولت و بانک مرکزی در بازار پول، تسهیلات تکلیفی، تعیین دستوری نرخ سود، ضعف بانکها در اعتبارسنجی مشتریان و حمایت بانک مرکزی برای جلوگیری از ورشکست شدن بانکها که منجر به اعطای وامهای پُربیسک از طرف آنها میشود نیز در شکل گیری این معضل نقش داشته‌اند.

مطالبات غیرجاری تنها زیرمجموعه دارایی‌های راکد بانکها نیست. انواع بدهی بخش دولتی، از جمله اوراق مشارکت دولتی در اختیار بانکها، و وثایق تملیکی نیز نقش قابل توجهی در راکد شدن منابع بانکها داشته‌اند. جدول ۲۷ انواع دارایی‌های راکد بانکها را نشان می‌دهد.

به دنبال افزایش تسهیلات غیرجاری ریالی، از آنجا که مطالبات غیرجاری ارزی وزن کمی در مجموع مطالبات غیرجاری دارند، با وجود کاهش نسبت مطالبات غیرجاری ارزی به کل تسهیلات ارزی در سال ۱۳۹۴، نسبت تسهیلات غیرجاری ریالی به کل تسهیلات به سطح خطرناک ۱۲/۲ درصد رسید. این نسبت بر اساس استانداردها و عرف بین‌المللی باید بین ۲ تا ۵ درصد باشد و معوقات بیش از این حد خطرناک محسوب می‌شود. نسبت مطالبات غیرجاری به کل تسهیلات در حالی در سال ۱۳۹۴ افزایش یافت که بانک مرکزی در این سال در بخشنامه‌ای "آیین نامه وصول مطالبات غیرجاری مؤسسات اعتباری" را با رویکرد تسریع و تسهیل وصول مطالبات غیرجاری بانکها به شبکه بانکی ابلاغ کرد.

مهم‌ترین عامل افزایش مطالبات معوق در سال ۱۳۹۴ را باید به افت شدید

جدول ۲۷ - دارایی‌های راکد و سهم آن از تسهیلات اعطایی شبکه بانکی در سال ۱۳۹۴ (هزار میلیارد ریال - درصد)

سهم از مانده تسهیلات اعطایی ^۱	دارایی راکد	
۱۰/۲	۸۳۷/۴	مطالبات غیرجاری بخش غیردولتی
۱۵/۴	۱,۲۱۴/۳	کل بدهی بخش دولتی به شبکه بانکی ^۲
۴/۵	۳۵۰/۰	تسهیلات اعطایی به اشخاص مرتبط ^۳
۳/۲	۲۵۳/۳	وثایق تملیکی
۳۳/۳	۲,۶۵۵/۰	جمع

مأخذ: اسلایدهای سخنرانی قائم مقام بانک مرکزی در بیست و ششمین همایش سیاست‌های پولی و ارزی، ۴ و ۵ خرداد ۱۳۹۵

۱. بدون در نظر گرفتن سود سال‌های آتی

۲. شامل اوراق مشارکت دولتی نیز می‌باشد.

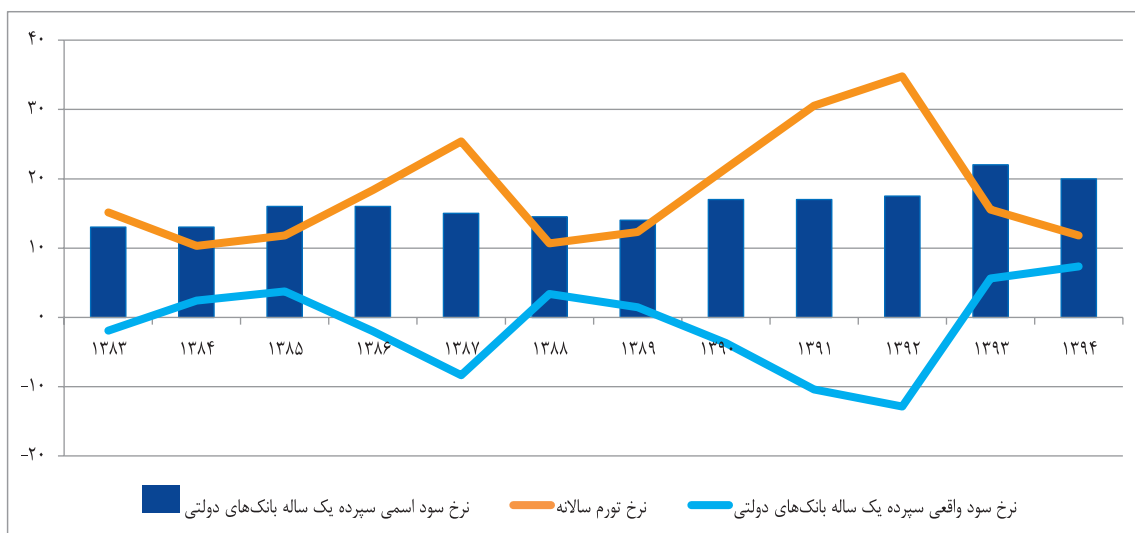
۳. ارقام برآوردی مربوط به شهریور ۱۳۹۴ می‌باشد.

مرکزی را به سمت کاهش نرخ سود بانکی متمایل کرد. در هشتم اردیبهشت ماه سال ۱۳۹۴ شورای پول و اعتبار در مصوبه‌ای نرخ‌های سود بانکی را کاهش داد و نرخ سود سپرده یک ساله را معادل ۲۰ درصد، نرخ سود تسهیلات عقود مبادله‌ای را ۲۱ درصد و نرخ سود تسهیلات عقود مشارکتی را ۲۴ درصد تعیین کرد. اما در سال ۱۳۹۴ این آخرین باری نبود که نرخ سود بانکی کاهش یافت. در ۲۷ بهمن این سال مجدداً شورای پول و اعتبار در مصوبه خود نسبت به کاهش نرخ سود بانکی اقدام کرد و به این ترتیب نرخ سود سپرده‌های یک ساله به ۱۸ درصد، تسهیلات غیرمشارکتی به ۲۰ درصد و تسهیلات مشارکتی به ۲۲ درصد تنزل یافت. نمودار ۱۷ نرخ سود بانکی را در مقایسه با نرخ تورم سالانه در فاصله سال‌های ۱۳۸۳ تا ۱۳۹۴ نشان می‌دهد.

۷.۱.۳ - نرخ سود بانکی

پس از سال‌ها تجربه منفی بودن نرخ واقعی سود بانکی، این نرخ از سال ۱۳۹۳ به بعد مثبت شده است. با کاهش نرخ تورم به ۱۱/۹ درصد در سال ۱۳۹۴ و با توجه به نرخ سود اسمی بانکی که در ابتدای سال از سوی بانک مرکزی معادل ۲۲ درصد برای سپرده‌های یک ساله، ۲۲ درصد برای تسهیلات عقود مبادله‌ای و ۲۸ درصد برای تسهیلات عقود مشارکتی تعیین شده بود، نرخ سود واقعی افزایش یافت. به این ترتیب بازدهی واقعی سپرده‌گذاری در بانکها و هزینه واقعی تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی رشد مثبت را تجربه کرد. اثر منفی این روند بر سرمایه‌گذاری و البته وضعیت ساختاری نه چندان مناسب بانکها، بانک

نمودار ۱۷ - نرخ سود سپرده بانکی در قیاس با تورم، ۹۴-۱۳۸۳ (درصد)

مأخذ: سری‌های زمانی و نماگرهای اقتصادی، سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

اخذ نموده‌اند و سایر آنها به دلیل عدم اخذ مجوز از بانک مرکزی به صورت کامل تحت نظارت آن نیستند. سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴ دوره پرچالشی برای فعالان بازار غیرمتشکل پولی از جمله مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز بود. شدت گرفتن انتقادات نسبت به فعالیت این مؤسسات و اثر تخریبی آن‌ها بر فعالیت بانک‌ها و مؤسسات مجاز در نهایت به واکنش مؤثرتر نهادها و سازمان‌های مربوطه انجامید و حتی پرونده مؤسسات غیرمجاز به شورای عالی امنیت ملی فرستاده شد.

در حال حاضر برآورد می‌شود که حدود ۲۰ درصد نقدینگی کشور در اختیار این مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز باشد. عمده نقدینگی مذکور در اختیار کمتر از ۱۰ مؤسسه غیرمجاز است و ساماندهی فعالیت آنها و اعمال نظارت بر عملکردشان یکی از اهداف و اولویت‌های اصلی سیاست‌گذار پولی است. رویکرد فعلی بانک مرکزی در مقابل مؤسسات غیرمجاز، تلاش برای اعمال نظارت، ایجاد شفافیت در عملکرد و پاسخگو کردن آنهاست تا در صورت همکاری کافی به آنها مجوز فعالیت رسمی اعطا کند. این تلاش در سال‌های اخیر به دلیل عدم همکاری برخی از مؤسسات مذکور، به برخوردهای قضایی و در چند مورد انحلال آنها انجامید. انحلال این مؤسسات و اعتراض سپرده‌گذاران برای بازپس‌گیری سپرده‌هایشان به تشکیل کارگروه‌های ویژه ساماندهی از سوی شورای پول و اعتبار انجامید و بر اساس تصمیم اتخاذ شده برخی از بانک‌ها وظیفه واگذاری تعهدات سپرده‌گذاران را برعهده گرفتند.

با توجه به پی‌گیری‌های نهادهای ذیربط در سال‌های اخیر و آگاه‌تر شدن مردم نسبت به مخاطرات سپرده‌گذاری در مؤسسات غیرمجاز، به نظر می‌رسد به تدریج از قدرت تأثیرگذاری آنها در بازار پولی کاسته شده و این روند در آینده نیز ادامه یابد.

مشاهده می‌شود که بازدهی واقعی ۷/۲ درصدی سپرده‌های بانکی در سال ۱۳۹۴، طی سال‌های اخیر بی‌سابقه بوده است. مقامات بانک مرکزی و وزارت اقتصاد و دارایی بر لزوم کاهش این نرخ تأکید داشته‌اند. به همین دلیل بانک مرکزی با تزریق منابع به بازار بین بانکی و کاهش نسبت ذخیره قانونی در صدد کاهش نرخ‌های سود بانکی در سال ۱۳۹۴ برآمد تا زمینه کاهش غیردستوری نرخ سود را فراهم کند. نرخ مرجع معاملات یک شبه که در سال ۱۳۹۲ به طور متوسط ۲۳/۲ درصد بود، در سال ۱۳۹۳ به سطح ۲۷ درصد رسید، اما با دخالت بانک مرکزی در سال ۱۳۹۴ این نرخ کاهش یافته و حتی در مقاطعی به سطح ۱۸ درصد فرو افتاد. مداخله در بازار بین بانکی اگرچه می‌تواند به عنوان ابزار سیاستی بانک مرکزی برای فاصله گرفتن از تعیین دستوری نرخ سود در نظام بانکی مورد استفاده قرار بگیرد، اما در شرایط فعلی این رویکرد به رشد پایه پولی منجر شده و می‌تواند ادامه روند کنترل تورم را تهدید کند. از سوی دیگر در سال ۱۳۹۴ مشاهده شد که نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات بانکی چندان از نرخ سود در بازار بین بانکی تبعیت نمی‌کند. دلیل این امر به مشکلات ساختاری نظام بانکی بازمی‌گردد که تنگنای مالی آن‌ها رقابت بر سر جذب سپرده با سود بالاتر را ایجاد کرده است. البته نرخ سود در بازار بین بانکی نیز متناسب با تورم کاهش نیافته و به این ترتیب اثرگذاری چندان بر نرخ‌های سود تسهیلات نداشته است.

۷.۱.۴ - مؤسسات مالی و اعتباری غیرمجاز

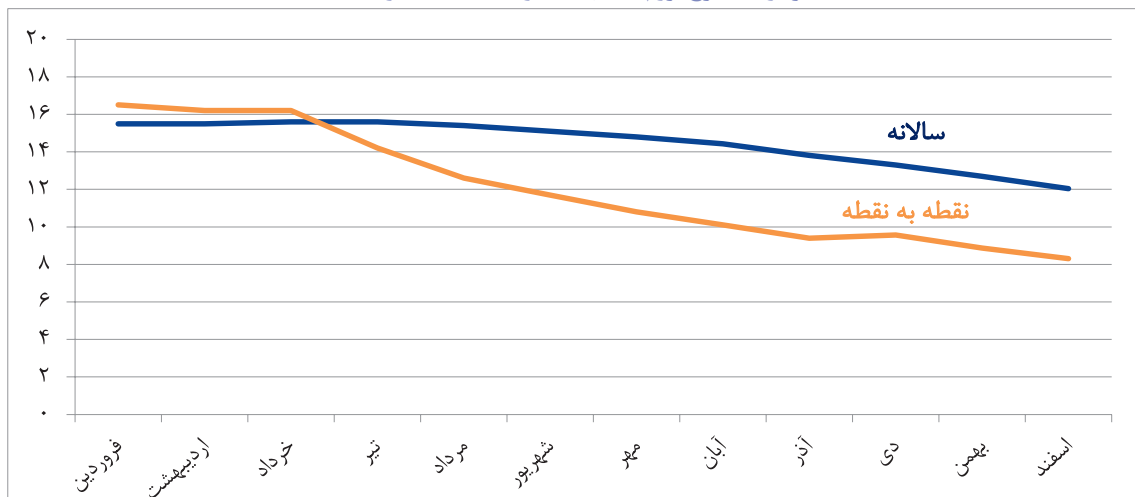
براساس برخی تخمین‌ها در حال حاضر حدود ۷ هزار مؤسسه مالی و اعتباری در کشور وجود دارند که حداکثر یک هزار مورد از آنها دارای نوعی مجوز بوده و بقیه فاقد هرگونه مجوز فعالیت هستند. از بین هزار مؤسسه دارای مجوز نیز تنها تعداد محدودی مجوزهای لازم را از بانک مرکزی به عنوان سیاست‌گذار پولی

۸ - روند قیمت‌ها و تورم

نقطه به نقطه ۸/۳ درصدی را تجربه کرد. نرخ تورم سالانه در این سال معادل ۱۱/۹ درصد رقم خورد که در مقایسه با سال پیش از آن از کاهش ۳/۷ واحد درصدی حکایت دارد. نمودار ۱۸ روند نرخ تورم نقطه به نقطه و سالانه را در سال ۱۳۹۴ به تصویر می‌کشد.

در سال ۱۳۹۴ نرخ تورم روند نزولی خود را که از خرداد ۱۳۹۲ آغاز شده بود، ادامه داد. شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای شهری که در سه ماه نخست سال رشدی حدوداً ۱۶ درصدی نسبت به ماه‌های مشابه سال قبل داشت، از تابستان آهنگ رشد کندتری به خود گرفت و نهایتاً در اسفند ماه رشد

نمودار ۱۸ - نرخ تورم نقطه به نقطه و سالانه ۱۳۹۴ (درصد)

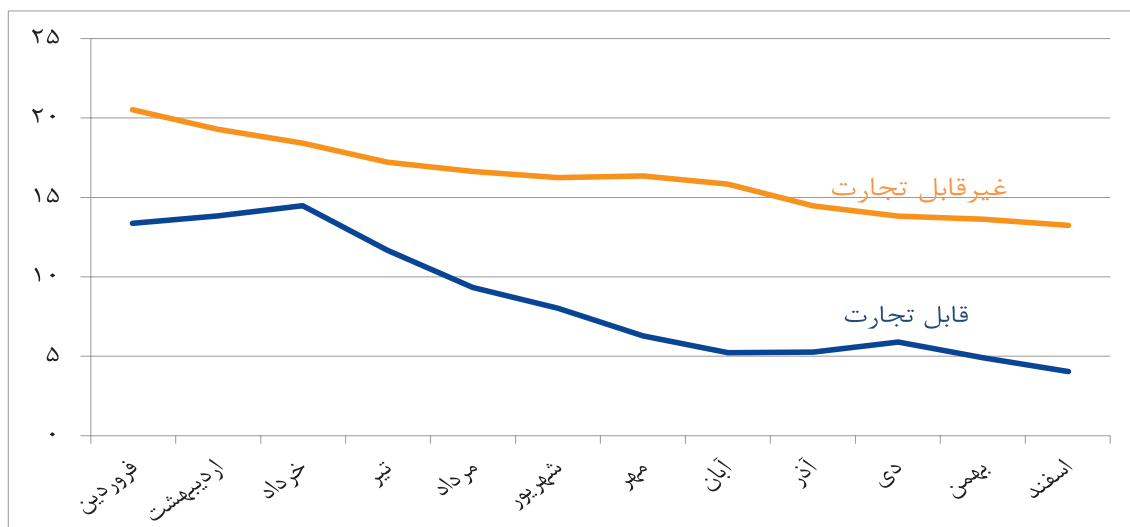

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی

سطح عمومی قیمت‌های جهانی بود و از این رو نرخ تورم در کالاهای قابل تجارت به شکل قابل توجهی کمتر از کالاهای غیرقابل تجارت بوده است. نمودار ۱۹ به خوبی این واقعیت را به تصویر می‌کشد.

یکی از عوامل تأثیرگذار بر کاهش نرخ تورم در سال ۱۳۹۴، انقباض حجم پول در گردش بود که از ابتدای سال ۱۳۹۴ تا پایان دی ماه این سال رشد منفی ۲/۲ درصدی داشته است. اسکناس و مسکوک در دست اشخاص در همین مدت ۱۵/۳ درصد کاهش یافته است. یک عامل دیگر رشد کند

نمودار ۱۹ - نرخ تورم کالاهای قابل تجارت و غیرقابل تجارت در سال ۱۳۹۴ (درصد)

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی - قابل تجارت و غیرقابل تجارت

درمانی را دنبال می‌کند، مشاهده می‌شود که نرخ تورم در گروه بهداشت و درمان بیش از متوسط نرخ تورم مصرف کننده بوده است. به نظر می‌رسد آنچه تحت عنوان "واقعی کردن تعرفه‌های بخش بهداشت و درمان" در پوشش طرح تحول نظام سلامت به اجرا درآمده، عامل تأثیرگذاری بر نرخ تورم بالای گروه بهداشت و درمان بوده است. در جدول ۲۸ نرخ تورم نقطه به نقطه و سالانه گروه‌های مختلف در سال ۱۳۹۴ بر مبنای سال پایه ۱۳۹۰ مشاهده می‌شود.

در میان گروه‌های مختلف سبد مصرفی، کاهش نرخ تورم در گروه خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها اثر قابل توجهی بر کنترل نرخ تورم داشته است. نرخ تورم در این گروه که در اردیبهشت و خرداد به ۲۰/۸ درصد رسیده بود، در اسفند ماه به سطح ۳/۵ درصد کاهش یافت. این در حالی است که نرخ تورم در گروه تحصیل بیش از سایر گروه‌ها بود و پس از آن گروه بهداشت و درمان قرار داشت. در واقع علیرغم اجرای طرح تحول نظام سلامت که هدف کاهش پرداخت از جیب مردم در زمینه هزینه‌های

جدول ۲۸ - نرخ تورم گروه‌های مختلف کالاها و خدمات مصرفی در سال ۱۳۹۴ (درصد)

گروه	ضرب اهمیت سال پایه	نقطه به نقطه اسفند ماه	متوسط سالانه
شاخص کل	۱۰۰	۸/۳	۱۱/۹
گروه‌های اصلی			
خوراکی‌ها و آشامیدنی‌ها	۲۷/۴	۳/۵	۱۰/۶
دخانیات	۰/۴	۰/۹	-۲/۸
پوشاک و کفش	۴/۹	۷/۴	۱۰/۵
مسکن، آب، برق و گاز و سایر سوخت‌ها	۳۲/۸	۱۰/۷	۱۲/۳
اثاث، لوازم و خدمات مورد استفاده در خانه	۵/۱	۳/۴	۵/۶
بهداشت و درمان	۷/۰	۱۷/۴	۲۴/۳
حمل و نقل	۹/۹	۹/۱	۱۱/۲
ارتباطات	۲/۴	۵/۳	۳/۷
تفریح و امور فرهنگی	۲/۹	۱۰/۰	۱۵/۴
تحصیل	۲/۲	۲۱/۷	۱۶/۲
رستوران و هتل	۱/۹	۱۲/۰	۱۶/۳
کالاها و خدمات متفرقه	۳/۲	۹/۶	۱۱/۲
گروه‌های اختصاصی			
کالا	۵۲/۷	۴/۶	۹/۲
خدمت	۴۷/۳	۱۳/۶	۱۵/۹

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی، شماره‌های مختلف

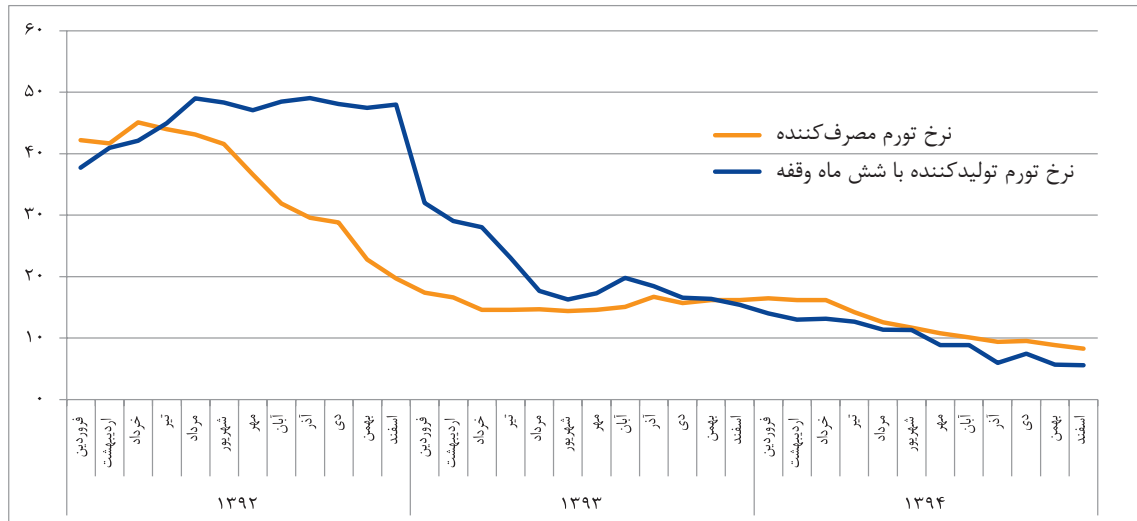
اختصاص داده است. این دو زیرگروه به ترتیب تورم نقطه به نقطه ۱۱/۱ و ۱۱/۲ درصدی را در اسفند ماه سال ۱۳۹۴ به ثبت رسانده‌اند. بنابراین رکود بازار مسکن تا حدی به کنترل نرخ تورم کمک کرده است. شاخص بهای مسکن اجاری در مناطق شهری ایران در سه ماهه سوم سال ۱۳۹۴

گروه مسکن، آب، برق، گاز و سایر سوخت‌ها با ضریب اهمیت ۳۲/۸ درصدی بیشترین تأثیر را در نرخ تورم سال ۱۳۹۴ داشت. در این گروه ارزش اجاری مسکن شخصی به تنهایی ضریب اهمیت ۲۰/۹ درصدی داشته و اجاره بهای مسکن غیرشخصی نیز ضریب اهمیت ۷/۵ درصدی را به خود

کاهش نرخ تورم مصرف‌کننده تا حدی ناشی از کاهش نرخ تورم تولیدکننده بوده است که خود تحت تأثیر رکود اقتصادی ایجاد شده بود. همانطور که نمودار ۲۰ نشان می‌دهد، نرخ تورم تولیدکننده در ایران با یک وقفه زمانی حدوداً شش ماهه بر نرخ تورم مصرف‌کننده تأثیر می‌گذارد.

نسبت به مدت مشابه سال قبل از آن رشد ۱۱/۹ درصدی داشته و رشد این شاخص در دوازده ماهه منتهی به آذر ماه سال ۱۳۹۴ معادل ۱۳/۲ درصد بوده است. یک نکته قابل توجه دیگر این است که در سال ۱۳۹۴ نرخ تورم در گروه خدمات به طور متوسط ۱۵/۹ درصد بوده که بسیار بیشتر از نرخ تورم ۹/۲ درصدی گروه کالا است؛ در اسفند ماه این سال شکاف بین نرخ تورم در این دو گروه به ۹ واحد درصد رسید.

نمودار ۲۰ - نرخ تورم نقطه به نقطه تولیدکننده با یک وقفه شش ماهه و نرخ تورم نقطه به نقطه مصرف‌کننده (درصد)

یادداشت: داده‌های تورم تولیدکننده به شش ماه قبل از تاریخ مورد اشاره بازمی‌گردند. برای مثال تورم تولیدکننده متناظر با فروردین ماه ۱۳۹۳ در واقع داده نرخ تورم تولیدکننده در شش ماه قبل از آن یعنی مهر ۱۳۹۲ را نشان می‌دهد.
 مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی و شاخص قیمت تولیدکننده

تورم مصرف‌کننده را حداقل در شش ماهه نخست سال ۱۳۹۵ داشت. در جدول ۲۹ نرخ تورم تولیدکننده و زیربخش‌های آن در سال ۱۳۹۴ به تصویر کشیده شده است.

به این ترتیب، و با توجه به این که در شش ماهه دوم سال ۱۳۹۴ نرخ تورم تولیدکننده روندی نزولی داشته و از ۴/۶ درصد در شهریور ماه به ۳/۵ درصد در اسفند ماه رسیده است، می‌توان انتظار تداوم کاهش نرخ

جدول ۲۹ - نرخ تورم نقطه به نقطه تولیدکننده (درصد)

شرح	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	مهر	آبان	آذر	دی	بهمن	اسفند
کل	۸/۹	۶/۰	۷/۵	۵/۷	۵/۶	۴/۶	۴/۵	۳/۹	۳/۴	۲/۸	۳/۴	۳/۵
صنعت	۵/۱	۱/۸	۲/۴	۱/۴	۱/۰	-۱/۹	-۲/۶	-۳/۰	-۲/۹	-۳/۱	-۱/۵	-۰/۶
کشاورزی	۹/۷	۶/۰	۱۰/۸	۷/۸	۷/۱	۷/۱	۷/۵	۶/۶	۳/۹	۲/۲	۱/۱	۰/۰
خدمات	۱۴/۹	۱۳/۶	۱۴/۵	۱۲/۰	۱۲/۹	۱۴/۶	۱۵/۳	۱۴/۶	۱۴/۱	۱۳/۴	۱۳/۱	۱۲/۴

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش‌های شاخص قیمت تولیدکننده

خارجی با ریال رشد مثبتی داشته، نشان از افزایش قدرت رقابت‌پذیری جهانی کالاهای صادراتی ایران در سال ۱۳۹۴ دارد. جدول ۳۰ جزئیات رشد شاخص بهای کالاهای صادراتی را نشان می‌دهد.

در عین حال در سال ۱۳۹۴ شاخص بهای کالاهای صادراتی تنزل چشمگیری داشته و تورم در این بخش به طور میانگین معادل منفی ۱۶/۰ درصد بوده است. این مطلب در شرایطی که حتی نرخ برابری ارزهای

جدول ۳۰ - درصد تغییر شاخص بهای کالاهای صادراتی

متوسط سالانه	نقطه به نقطه اسفند ماه	شاخص کل
-۱۶/۰	-۱۸/۱	شاخص کل
گروه‌های اصلی		
۰/۷	-۱/۶	محصولات حیوانی
۶/۷	۲/۲	محصولات نباتی
۳/۳	-۲۱/۴	چربی‌ها و روغن‌ها
۲/۳	۲/۷	صنایع غذایی، نوشابه‌ها و توتون
-۳۵/۸	-۴۱/۴	محصولات معدنی
-۱۵/۵	-۱۴/۷	صنایع شیمیایی و صنایع وابسته
-۹/۰	۰/۴	مواد پلاستیک، کائوچو و مصنوعات آنها
-۳۴/۴	-۳۲/۷	پوست و چرم و محصولات چرمی
۰/۲	-۲/۹	چوب و اشیای چوبی
۱۱/۴	۰/۷	مواد نسجی و مصنوعات آنها
۳/۹	۱/۳	انواع کفش
-۲/۲	-۸/۰	مصنوعات ساخته شده از انواع سنگ
-۱۴/۱	-۲۲/۰	فلزات معمولی و مصنوعات آنها
-۱/۷	-۳/۸	ماشین آلات مکانیکی و ادوات برقی
۹/۹	-۰/۹	وسایل نقلیه زمینی و تجهیزات ترابری
گروه اختصاصی		
-۲۷/۱	-۲۸/۴	پتروشیمی

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش شاخص بهای کالاهای صادراتی در ایران، اسفند ۱۳۹۴

۹ - بازار سرمایه

۲۸/۳ و ۱۳/۱ درصد بوده که البته در شاخص‌های هم‌وزن شده مقدار رشد بیشتری نیز دیده می‌شود. در این بین شاخص صنعت با ۳۰/۶ درصد رشد سهم بیشتری نسبت به شاخص مالی در رشد بازار داشته است. ضمن اینکه انحراف معیار نسبتاً بالای شاخص مالی نشان می‌دهد که این شاخص نوسانات زیادی را در طول سال ۱۳۹۴ تجربه کرده است.

بازار سرمایه کشور که بخش غالب آن را بازار بورس تشکیل می‌دهد، در سال ۱۳۹۴ شرایط متفاوتی را نسبت به سال قبل از آن تجربه کرد. در سال ۱۳۹۴ شاخص بورس اوراق بهادار تهران در حدود ۶۰ درصد از روزهای معاملاتی، تغییرات مثبت را تجربه کرد که نتیجه آن رشد ۱۹/۰ درصدی ارزش بازار در طول این سال بود. چنانکه در جدول ۳۱ مشاهده می‌شود، رشد شاخص کل و شاخص قیمت از ابتدا تا انتهای سال ۱۳۹۴ به ترتیب

جدول ۳۱ - مقایسه شاخص‌های بورس اوراق بهادار تهران در آخرین روز کاری سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

شرح	کل	قیمت	کل هم وزن	قیمت هم وزن	شناور آزاد	مالی	صنعت
انتهای سال ۱۳۹۴	۸۰,۲۱۹	۳۰,۵۱۱	۱۳,۳۵۷	۱۱,۲۰۲	۹۲,۵۵۷	۱۵۸,۲۲۵	۶۶,۹۹۴
انتهای سال ۱۳۹۳	۶۲,۵۳۲	۲۶,۹۸۷	۹,۸۶۲	۹,۰۳۶	۷۲,۲۱۰	۱۳۵,۰۸۹	۵۱,۲۹۶
درصد تغییرات	۲۸/۳	۱۳/۱	۳۵/۴	۲۴/۰	۲۸/۲	۱۷/۱	۳۰/۶
انحراف معیار تغییرات	۰/۷۳۷	۰/۷۶۳	۰/۶۸۸	۰/۶۹۵	۰/۸۵۵	۱/۱۶۵	۰/۷۱۸

مأخذ: گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۴. شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه

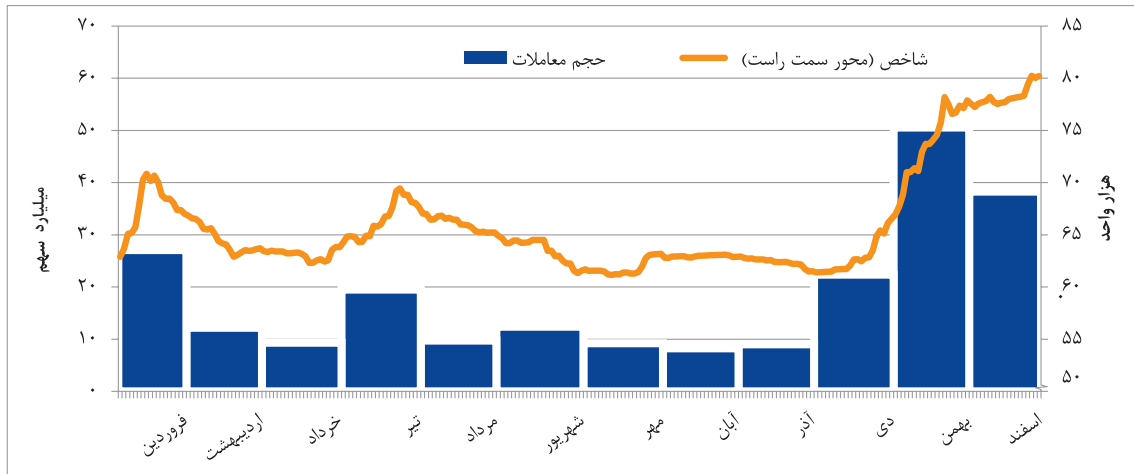
دستوری نرخ بهره این اوراق به صورت تنزیل، از جمله دستاوردهای بازار سرمایه در این سال به حساب می‌آید. تحولات کلان اقتصادی-سیاسی و در رأس آنها تغییرات قیمت نفت و مذاکرات هسته‌ای نیز به طور طبیعی در این سال بر بازار بورس اثر معناداری داشته‌اند. خوش‌بینی و انتظار مثبت به توافق هسته‌ای در این سال موجب شد که در هر مرحله از مذاکرات بین ایران و گروه ۵+۱ قبل از موعد توافق، بازار روند مثبت و صعودی به خود گیرد و پس از آن بافت روبه‌رو شود. برای مثال از ابتدای سال تا اواسط فروردین ماه که توافق اولیه در لوزان سوئیس به دست آمد، شاخص کل روند صعودی شدیدی را تجربه کرد، اما پس از آن طی مدت حدود یک ماه به سطح اولیه خود

در سال ۱۳۹۴ چند تغییر و تحول ساختاری در بازار بورس اوراق بهادار تهران صورت گرفت که از جمله مهمترین آن‌ها می‌توان به افزایش یک درصدی دامنه مجاز نوسان سهام و دو درصدی حق تقدم سهام در اوایل خرداد ماه، لغو مالیات بر ارزش افزوده کارگزاری‌ها در آبان ماه، عرضه اولین صکوک استصناع در آذر ماه، ابلاغ دستورالعمل انتشار سهام خزانه از سوی مدیریت نظارت بر ناشران اوراق بهادار در دی ماه، و امضاء تفاهم نامه همکاری مشترک میان بورس و سازمان تأمین اجتماعی برای پذیرش و عرضه سهام در اواخر بهمن ماه اشاره کرد. اولین بخش از اوراق خزانه اسلامی که در این سال برای اولین بار در فرابورس تهران عرضه شده بود، در سررسید ۲۳ اسفند ماه توسط دولت بازپرداخت شد. تعیین غیر

بازار به حدی رسید که از ۲ آذر ماه تا ۲۲ دی ماه شاخص کل در سطحی پایین‌تر از سطح اولین روز کاری سال قرار گرفته بود. با این حال آغاز رفع تحریم‌های بازار و همچنین اعلام رسمی لغو تحریم سوئیفت در اواخر دی ماه موجب شروع رشد فزاینده در بازار بورس تهران شد که علاوه بر جبران افت قبلی، رشد بسیار بالایی را نیز در کل سال رقم زد. نمودار ۲۱ روند حرکت روزانه شاخص کل و همچنین حجم ماهانه معاملات صورت گرفته در بورس اوراق بهادار تهران را نشان می‌دهد.

بازگشت. آغاز هشتمین دوره مذاکرات معاونان وزرای خارجه ایران و ۵+۱ در وین اتریش از اواخر خرداد ماه پار دیگر جو مثبت را به بازار بورس تهران بازگرداند که این روند نیز تقریباً تا موعد توافق هسته‌ای در اواخر تیر ماه ادامه داشت و پس از آن مجدداً بازار به طور کلی شیب نزولی گرفت؛ البته کاهش بهای نفت در بازارهای جهانی نیز به روند نزولی بازار بورس کمک کرد. در اواخر مهر ماه اعلام بسته جدید خروج از رکود دولت و اعلام پایان تحریم‌های ایران از سوی اتحادیه اروپا، تأثیر مثبت ولی خفیفی بر بازار بورس داشت که آن هم در کمتر از دو ماه خنثی شد و روند نزولی

نمودار ۲۱- شاخص کل بورس اوراق بهادار تهران و مجموع حجم سهام معامله شده در هر یک از ماه‌های سال ۱۳۹۴

مأخذ: شاخص‌های ماهانه اقتصادی، اسفند ماه ۱۳۹۴. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، و نرم افزار ره‌آورد نوین ۳

در طول سال ۱۳۹۴ حدود ۵۰/۵ درصد از ارزش خرید و ۵۳/۸ درصد از ارزش فروش در معاملات عادی سهم سرمایه‌گذاران حقوقی بوده و مابقی آن توسط سرمایه‌گذاران حقیقی صورت گرفته است. چنانکه در جدول ۳۲ مشاهده می‌شود، حجم کل معاملات بورس اوراق بهادار تهران در سال

۱۳۹۴ حدود ۳۷/۹ درصد بیشتر از سال ۱۳۹۳ بوده که در این بین اوراق مشارکت با افزایش حدود ۴/۵ برابری، هم از لحاظ ارزش و هم از لحاظ حجم رشد بسیار بالایی را در این سال تجربه کرده است، هر چند سهم چندانی از کل بازار نداشته است.

جدول ۳۲- مقایسه حجم و ارزش معاملات بورس اوراق بهادار تهران در طول سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۴

تغییرات	۱۳۹۴		۱۳۹۳		
	حجم	ارزش	حجم	ارزش	
درصد	درصد	میلیارد ریال	میلیون سهم	میلیارد ریال	میلیون سهم
کل بازار	۳۷/۹	۵۶۱,۵۹۶	۲۲۸,۰۳۲	۵۵۹,۴۲۲	۱۶۵,۳۳۴
کل سهام	۳۷/۹	۴۷۳,۶۲۵	۲۲۷,۷۹۸	۵۴۲,۵۲۲	۱۶۵,۱۸۵
بازار نرمال	۴۱/۲	۴۲۵,۵۳۸	۲۰۴,۲۸۷	۳۷۷,۱۱۹	۱۴۴,۶۴۶
معاملات عمده	۱۴/۵	۴۸,۰۸۷	۲۳,۵۱۱	۱۶۵,۴۰۳	۲۰,۵۳۹
اوراق مشارکت	۴۵۰/۰	۸۶,۶۲۶	۸۸	۱۵,۷۶۷	۱۶
صندوق‌های قابل معامله	۹/۸	۱,۳۴۵	۱۴۶	۱,۱۳۳	۱۳۳

مأخذ: گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۴. شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه

تأمین مالی از طریق سهام رشد بیش از ۲ برابری داشته و ۲۸/۳ هزار میلیارد ریال سهم برای اولین بار وارد بازار بورس تهران شده است. افزایش سرمایه شرکت‌های بورسی نیز در این سال کاهش یافته و از ۲۱۳/۵ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۳ به ۱۸۹/۰ هزار میلیارد ریال در سال ۱۳۹۴ رسیده است. جدول ۳۳ جزئیات مربوط به داده‌های تأمین مالی شرکت‌ها را نمایش می‌دهد.

در سال ۱۳۹۴ حدود ۲۷۵/۸ هزار میلیارد ریال تأمین مالی از طریق بازار سرمایه صورت گرفته که ۲۱ درصد آن از طریق بازار بدهی بوده است. این در حالی است که در سال پیش از آن سهم بازار بدهی از تأمین مالی انجام شده در بازار سرمایه کشور، کمتر از ۲ درصد بوده است. از طرف دیگر با وجود کاهش ارزش تأمین مالی از طریق سهام در سال ۱۳۹۴ نسبت به سال قبل از آن، مقدار عرضه اولیه به عنوان یکی از روش‌های

جدول ۳۳- جزئیات تأمین مالی از طریق بورس اوراق بهادار تهران (هزار میلیارد ریال)

۱۳۹۴		۱۳۹۳		
سهم از کل	ارزش	سهم از کل	ارزش	
٪۷۹	۲۱۷/۳	٪۹۸	۲۲۵/۴	تأمین مالی از طریق سهام
٪۱۰	۲۸/۳	٪۵	۱۱/۹	عرضه اولیه در بورس
٪۶۹	۱۸۹/۰	٪۹۳	۲۱۳/۵	افزایش سرمایه
٪۳۸	۱۰۳/۶	٪۴۶	۱۰۵/۲	مطالبات و آورده نقدی
٪۳۱	۸۵/۳	٪۴۷	۱۰۸/۲	سود انباشته و اندوخته‌ها و صرف سهام
٪۲۱	۵۸/۵	٪۲	۳/۷	تأمین مالی از طریق بدهی
٪۱۰۰	۲۷۵/۸	٪۱۰۰	۲۲۹/۱	جمع کل

مأخذ: گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۴. شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه

و خودرو بیشترین تأثیر را نیز در طی این مدت بر شاخص کل داشته‌اند و از حدود ۱۸ هزار واحد افزایش، سهم هر کدام از این دو گروه به تنهایی نزدیک به ۳ هزار واحد بوده است. در بین این ده صنعت، گروه‌های فلزات اساسی و استخراج کانه‌های فلزی تنها گروه‌هایی بودند که شاخص را هر چند اندک به سمت پایین کشیده‌اند. جدول ۳۴ سهم از ارزش بازار، سهم از کل معاملات، تأثیر بر شاخص و نسبت P/E ده صنعت مهم بورس اوراق بهادار تهران از لحاظ ارزش بازار در سال ۱۳۹۴ را نشان می‌دهد.

از بین صنایع حاضر در بورس تهران، ده صنعت بیش از ۸۱ درصد از ارزش بازار را تشکیل می‌دهند و از این نظر صنایع مهم بورس محسوب می‌شوند. محصولات شیمیایی با ۲۲/۱ درصد و پس از آن بانک‌ها، مؤسسات اعتباری و سایر نهادهای پولی با ۱۲/۱ درصد بیشترین سهم را از ارزش بازار به خود اختصاص داده‌اند. گروه خودرو و ساخت قطعات که تنها ۶/۹ درصد از ارزش بازار را تشکیل می‌دهد، با ۱۹/۵ درصد بیشترین سهم را از کل ارزش معاملات در طول سال ۱۳۹۴ داشته است. گروه‌های محصولات شیمیایی

جدول ۳۴- ده صنعت مهم بورس اوراق بهادار تهران از لحاظ ارزش بازار در سال ۱۳۹۴

نسبت P/E در انتهای دوره	تأثیر بر شاخص در طول دوره	سهم از کل معاملات در طول دوره	سهم از ارزش بازار در انتهای دوره	
-	(واحد)	(درصد)	(درصد)	
۵/۹۴	۲,۹۹۵	۹/۹	۲۲/۰	محصولات شیمیایی
۶/۰۴	۱,۳۴۱	۱۸/۶	۱۲/۱	بانک‌ها، مؤسسات اعتباری و سایر نهادهای پولی
۵/۳۲	۱,۹۹۱	۱/۱	۸/۳	مخابرات
۱۴/۹۲	-۳	۷/۹	۷/۷	فلزات اساسی
۴/۹۵	۱,۱۶۱	۲/۶	۷/۱	شرکت‌های چند رشته‌ای صنعتی
۲۷/۲۵	۲,۹۹۱	۱۹/۵	۶/۹	خودرو و ساخت قطعات
۸/۵۸	۱,۲۹۳	۸/۹	۵/۹	فرآورده‌های نفتی، کک و سوخت هسته‌ای
۱۵/۷۶	-۷۷	۱/۷	۴/۴	استخراج کانه‌های فلزی
۷/۳۳	۱,۱۸۰	۲/۷	۳/۷	مواد و محصولات دارویی
۳۳/۴۴	۹۹۰	۲/۷	۲/۹	حمل و نقل انبارداری و ارتباطات
-	۳,۸۲۵	۲۴/۴	۱۸/۹	سایر صنایع

مأخذ: عملکرد بازار اوراق بهادار، اسفند ماه ۱۳۹۴. بورس اوراق بهادار تهران، اداره آمار و اطلاعات

حال نزول بوده است. نمودار ۲۲ نیز بازدهی ده صنعت مهم فوق‌الذکر را در مقابل انحراف معیار به عنوان معیاری از ریسک آن‌ها نشان می‌دهد. چنانکه مشاهده می‌شود، گروه خودرو و قطعات اگر چه بازدهی بسیار بالایی داشته، نوسانات و ریسک بالایی را نیز تجربه کرده است. گروه مواد و محصولات دارویی اگر چه به اندازه خودرو بازدهی نداشته، ریسک بسیار کمتری را نیز به سرمایه‌گذاران تحمیل کرده است.

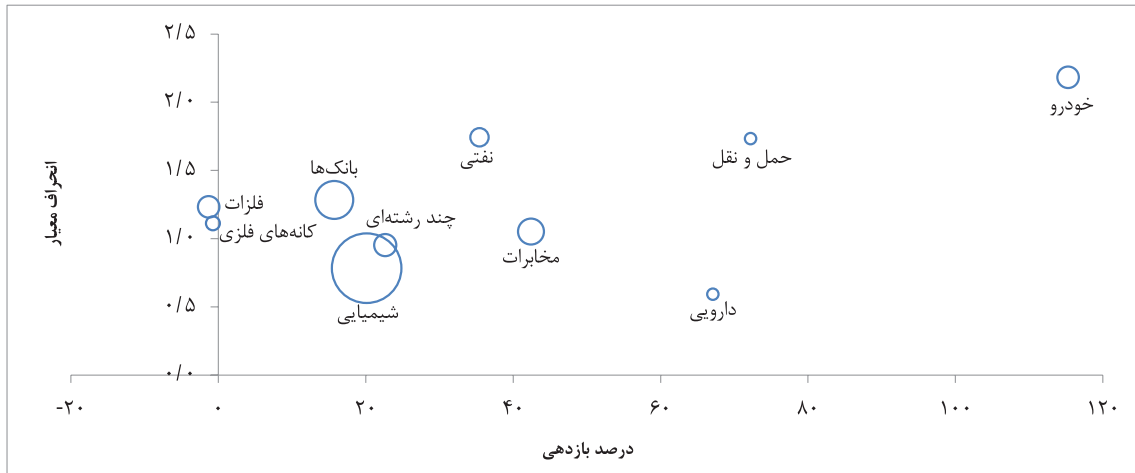
جدول ۳۵ بازدهی و انحراف معیار پنج صنعت با بالاترین بازده و پنج صنعت با منفی‌ترین بازده را در طی سال ۱۳۹۴ نشان می‌دهد. مشاهده می‌شود که گروه پزشکی، اپتیک و اندازه‌گیری با ۷۷۴/۹ درصد بازده و انحراف معیار ۱۵/۸ واحد رشد بسیار بالایی را در کنار نوسانات بسیار بالا تجربه کرده است. از طرف دیگر گروه لاستیک و پلاستیک نیز با بازده منفی ۲۱/۷ درصد و انحراف معیار ۱/۵ واحد بدون نوسان زیاد عمدتاً در

جدول ۳۵- پنج صنعت با بیشترین و کمترین میزان بازدهی در دوره یکساله ۱۳۹۴

انحراف معیار	بازدهی (درصد)	صنایع با بازدهی منفی	انحراف معیار	بازدهی (درصد)	صنایع با بازدهی مثبت
۱/۴۷	-۲۱/۷	لاستیک و پلاستیک	۷۹/۱۵	۷۷۴/۹	ابزار پزشکی، اپتیک و اندازه‌گیری
۲/۰۸	-۱۴/۰	استخراج زغال سنگ	۱۸/۲	۱۱۵/۳	خودرو و ساخت قطعات
۰/۷۳	-۴/۱	کاشی و سرامیک	۳۸/۱	۹۳/۷	محصولات چوبی
۰/۶۳	-۳/۸	سیمان، آهک و گچ	۲۵/۱	۸۲/۶	رایانه و فعالیت‌های وابسته
۲۳/۱	-۱/۳	فلزات اساسی	۷۳/۱	۷۲/۲	حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات

مأخذ: گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۴. شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه

نمودار ۲۲- بازدهی در مقابل ریسک ده صنعت مهم بورس اوراق بهادار تهران در دوره یکساله ۱۳۹۴*

مأخذ: گزارش تحلیل بازار، سه ماهه چهارم ۱۳۹۴. شرکت بورس اوراق بهادار تهران، مدیریت تحقیق و توسعه
* اندازه نمودارهای مشخص کننده هر صنعت بیانگر نسبت سهم آنها از ارزش بازار می‌باشد.

۱۰- محیط کسب و کار

موانع تولید و سرمایه‌گذاری در سال ۱۳۸۶ انجامید. از اقدامات دیگر دولت در راستای بهبود محیط کسب و کار می‌توان به تدوین ماده ۴۱ قانون برنامه چهارم توسعه و مواد ۷۸-۶۹ برنامه پنجم توسعه و تصویب قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار در سال ۱۳۹۰ اشاره کرد. تشکیل شورای گفتگوی دولت و بخش خصوصی بر اساس برنامه پنجم توسعه و ابلاغ سیاست‌های کلی اشتغال در تیر ۱۳۹۰ و سیاست‌های کلی حمایت از تولید ملی در بهمن ۱۳۹۱ نیز در همین راستا صورت گرفت. با شروع به کار دولت یازدهم در سال ۱۳۹۲، دفتر پایش و بهبود محیط کسب و کار به عنوان زیرمجموعه معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی با هدف تسهیل و تسریع در بهبود شاخص‌های مختلف محیط کسب و کار تشکیل شد.

شاخص‌های متعددی توسط مؤسسات بین‌المللی مختلف برای سنجش محیط کسب و کار در کشورها معرفی شده که هر سال مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. با توجه به گستردگی عوامل محیطی مؤثر بر عملکرد بنگاه‌ها، هر کدام از این شاخص‌ها به ارزیابی جنبه‌هایی خاص از محیط کسب و کار بنگاه‌ها در کشورهای مختلف می‌پردازند. در ادامه به معرفی برخی از این شاخص‌ها پرداخته خواهد شد.

محیط کسب و کار به مجموعه‌ای از عوامل مؤثر بر اداره یا عملکرد بنگاه‌های تولیدی اطلاق می‌شود که خارج از کنترل مدیران آن بنگاه‌هاست. بهبود فضای کسب و کار به معنای تسهیل کسب و کار است، به بهبود و رونق فضای تولید منجر می‌شود و با ایجاد و تقویت زمینه مشارکت بخش خصوصی در عرصه اقتصاد و جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی، سطح تولید و اشتغال را ارتقاء می‌دهد و به عنوان محرک رشد اقتصادی عمل می‌کند. از این رو بهبود فضای کسب و کار فعالیت بنگاه‌ها و خصوصی‌سازی مکمل یکدیگر بوده و عدم توجه به هریک از آنها مانعی در راه کاهش تصدی‌گری‌های دولتی در فعالیتهای اقتصادی کشورها و در نتیجه شکل‌گیری یک بخش خصوصی قدرتمند و چابک ایجاد می‌کند.

نقش دولت در زمینه سیاست‌گذاری‌های صحیح برای حمایت از بنگاه‌های کوچک و متوسط، جلب اعتماد سرمایه‌گذاران خرد، کاهش دخالت در امور شرکت‌ها و احترام به حقوق آزادی‌های اقتصادی فعالان اقتصادی، دولت را به یکی از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار بر فضای کسب و کار تبدیل می‌کند. تلاش‌های اولیه دولت برای پایش و بهبود محیط کسب و کار به تشکیل کارگروه‌هایی برای رفع مشکلات صنعت در دهه ۱۳۷۰ و ۱۳۸۰ و تدوین و اجرای قانون رفع

۱۰.۱- رتبه‌بندی سهولت کسب و کار از سوی بانک جهانی

اندکی نیز در روش ارزیابی زیرشاخص حمایت از سرمایه‌گذاران خرد صورت گرفت.

همانطور که مشاهده می‌شود در گزارش سال ۲۰۱۶ رتبه ایران در زمینه اخذ مجوزهای ساخت و تأمین برق مورد نیاز بهبود قابل توجهی یافته ولی در سایر زمینه‌ها بدتر شده است. این در حالی است که مطابق گزارش‌های مرکز پژوهش‌های مجلس در آبان ماه ۱۳۹۳ در مورد ۱۰ شاخص مذکور، شاخص اخذ مجوزهای ساخت و تجارت برون مرزی جزو ضعیف‌ترین بخش‌های محیط کسب و کار ارزیابی شده بودند. بدترین رتبه ایران در شاخص‌های بانک جهانی مربوط به شاخص تجارت برون‌مرزی است که انتظار می‌رود با استقرار کامل و بهبود عملکرد پنجره واحد تجارت فرامرزی و تسهیل تجارت خارجی در آینده نزدیک بهبود یابد. برای درک بهتر فاصله یک کشور در زمینه‌های مختلف محیط کسب و کار می‌توان اختلاف امتیاز آن کشور در هر زمینه را با کشور پیشرو در همان زمینه محاسبه کرد. در گزارش‌های بانک جهانی چنین عددی را فاصله تا مرز^۶ می‌نامند.

یکی از شاخص‌های مهم و رایج در ارزیابی محیط کسب و کار، شاخص سهولت کسب و کار^۶ است که هر سال توسط گروه بانک جهانی تهیه می‌شود و بر اساس آن کشورهای مختلف رتبه‌بندی می‌شوند. آخرین گزارش بانک جهانی در این زمینه به بررسی ۱۰ زیرشاخص اصلی از عوامل مؤثر بر فعالیت بنگاه‌ها می‌پردازد. جدول ۳۶ رتبه ایران در زمینه‌های مختلف محیط کسب و کار در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ را نشان می‌دهد. رتبه کلی ایران در شاخص سهولت کسب و کار در سال ۲۰۱۶ با یک پله صعود نسبت به سال ۲۰۱۵ به ۱۱۸ در میان ۱۸۹ کشور جهان رسید. از آنجا که در گزارش سال ۲۰۱۵ تغییرات زیادی در روش محاسبه شاخص و همچنین بازنگری‌هایی با توجه به اطلاعات جدید صورت گرفت، رتبه ایران در سال‌های قبل قابل مقایسه با سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ نمی‌باشد و لذا از درج آنها در جدول خودداری شده است. باید توجه داشت که در گزارش سال ۲۰۱۶ نیز تغییرات و به روز رسانی‌هایی انجام شد که از جمله آنها می‌توان به گسترش حیطه ۵ زیرشاخص اخذ مجوزهای ساخت، تأمین برق مورد نیاز، ثبت دارائی‌ها، تضمین اجرا و الزام آور بودن قراردادهای و تنظیم بازار کار اشاره کرد. از سوی دیگر روش مورد استفاده برای ارزیابی زیرشاخص تجارت برون‌مرزی مورد تجدید نظر جدی قرار گرفت و تغییرات

6. Doing Business Index

7. Distance to Frontier (DTF)

جدول ۲۶- رتبه ایران در زمینه‌های مختلف محیط کسب و کار در سال‌های ۲۰۱۵ و ۲۰۱۶ (در بین ۱۸۹ کشور)

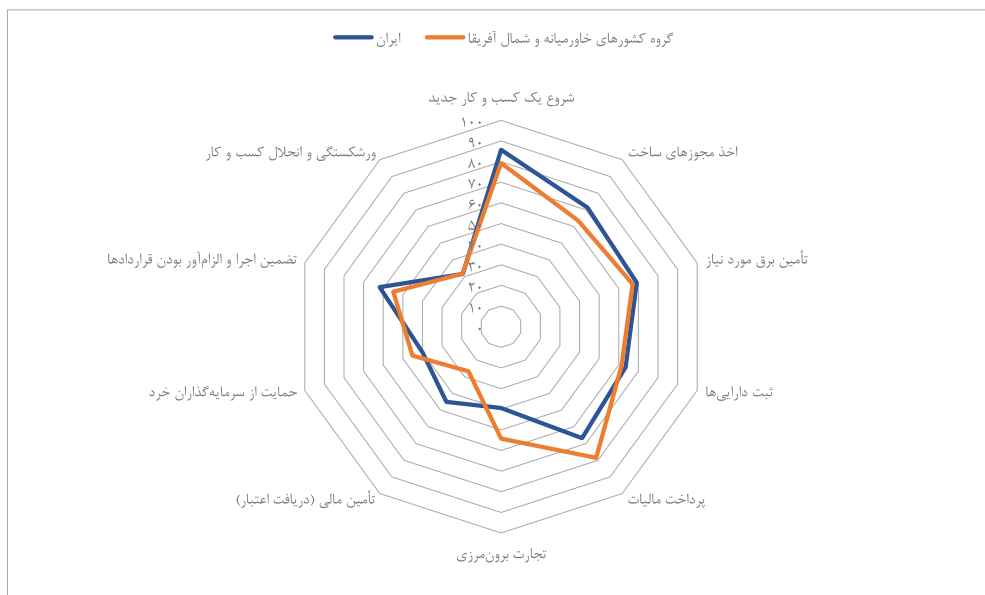
زمینه	۲۰۱۵	۲۰۱۶	تغییر
شروع یک کسب و کار جدید	۸۲	۸۷	-۵
اخذ مجوزهای ساخت	۹۸	۶۹	+۲۹
تأمین برق مورد نیاز	۹۴	۸۸	+۶
ثبت دارایی‌ها	۸۹	۹۱	-۲
پرداخت مالیات	۱۲۲	۱۲۳	-۱
تجارت برون مرزی	۱۶۶	۱۶۷	-۱
تأمین مالی (دریافت اعتبار)	۹۰	۹۷	-۷
حمایت از سرمایه‌گذاران خرد	۱۴۹	۱۵۰	-۱
تضمین اجرا و الزام آور بودن قراردادهای	۶۲	۶۲	۰
حل مسئله ناتوانی بازپرداخت تعهدات از سوی بنگاه‌ها (ورشکستگی و انحلال کسب و کار)	۱۳۷	۱۴۰	-۳

مأخذ: گزارش Doing Business، ۲۰۱۶، گروه بانک جهانی

نیز از میانگین کشورهای منطقه پیشی گرفت. در میان کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، امارات متحده عربی (با رتبه ۳۱ در جهان) با اختلاف زیادی نسبت به سایرین در رتبه نخست مساعد بودن فضای کسب و کار در منطقه قرار دارد. پس از آن بحرین و قطر در رتبه‌های بعدی قرار دارند و ایران در مقام یازدهم منطقه قرار می‌گیرد.

نمودار ۲۳ امتیازهای فاصله تا مرز کشور ایران و میانگین گروه کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا را نشان می‌دهد. بر اساس گزارش سال ۲۰۱۵، ایران در زمینه‌های شروع یک کسب و کار جدید، تأمین مالی بنگاه‌ها و نحوه تضمین اجرای قراردادهای نسبت به کشورهای منطقه عملکرد بهتری داشت. در گزارش سال ۲۰۱۶ علاوه بر موارد قبلی، ایران در زمینه‌های اخذ مجوزهای ساخت، تأمین برق مورد نیاز و ثبت دارایی‌ها

نمودار ۲۳- فاصله ایران و کشورهای منطقه با کشورهای پیشرو در هر کدام از معیارهای محیط کسب و کار در سال ۲۰۱۶ (امتیاز صفر بدترین و ۱۰۰ بهترین عملکرد در سطح جهان)

مأخذ: گزارش Doing Business، ۲۰۱۶، گروه بانک جهانی

توجه است. در این زمینه بهترین عملکرد در میان کشورهای منطقه به قطر و تونس اختصاص دارد و ایران در جایگاه سیزدهم منطقه قرار می‌گیرد.

همانطور که در نمودار ۲۳ مشاهده می‌شود فاصله ایران و کشورهای منطقه در زمینه ورشکستگی و انحلال کسب و کار با کشورهای پیشرو مانند فنلاند قابل

۱۰.۲ - رتبه‌بندی رقابت‌پذیری کشورها از سوی مجمع جهانی اقتصاد

آن به ۷۴ در بین ۱۴۰ کشور جهان رسیده است. بدین ترتیب پس از دو سال کاهش مستمر رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری، شاهد بهبود آن هستیم. جدول ۲۷ رتبه ایران در ۱۲ زیرشاخص مربوط به سه مولفه الزامات اولیه، عوامل افزایش دهنده کارایی و عوامل مربوط به پیچیدگی

مجمع جهانی اقتصاد در گزارش سال ۱۶-۲۰۱۵ خود مانند سال‌های گذشته به بررسی عوامل خرد و کلان مؤثر بر درجه رقابت‌پذیری اقتصاد کشورهای جهان پرداخته است. براساس این گزارش رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری در سال ۱۶-۲۰۱۵ با ۹ پله صعود نسبت به سال قبل از

کسری بودجه دولت به تولید ناخالص داخلی، کاهش نسبت پس انداز ناخالص ملی به تولید ناخالص داخلی، افزایش نسبت بدهی دولت به تولید ناخالص داخلی و کاهش رتبه اعتباری کشور از جمله دلایل تضعیف رتبه ایران نسبت به سال قبل بوده‌اند. در زمینه نوآوری نیز کاهش کیفیت مؤسسات تحقیقاتی و افزایش ظرفیت نوآوری سایر کشورها بیش از ایران، از دلایل بدتر شدن رتبه ایران نسبت به سال قبل عنوان شده است. در زمینه درجه توسعه یافتگی بازارهای مالی، تضعیف مقررات نظارتی بر بورس‌ها و کاهش شاخص حقوق قانونی از دلایل کاهش رتبه ایران نسبت به سال قبل بوده است.

و نوآوری را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود رتبه ایران در سال ۱۶-۲۰۱۵ نسبت به سال قبل از آن در سه زمینه محیط اقتصاد کلان، درجه توسعه یافتگی بازارهای مالی و درجه خلاقیت و نوآوری بدتر شده است و در سایر زمینه‌ها یا بهبود یافته و یا بدون تغییر باقی مانده است. از بین سه شاخص مذکور امتیاز ایران تنها در شاخص درجه توسعه یافتگی بازارهای مالی نسبت به سال قبل کاهش یافته و در دو شاخص دیگر بدون تغییر بوده است. به عبارت دیگر در دو شاخص محیط اقتصاد کلان و درجه نوآوری تعدادی از کشورها با بهبود وضعیت خود رتبه بهتری نسبت به ایران پیدا کرده‌اند. در زمینه محیط اقتصاد کلان، افزایش نسبت

جدول ۳۷- رتبه ایران در شاخص رقابت‌پذیری جهانی در سال‌های مختلف

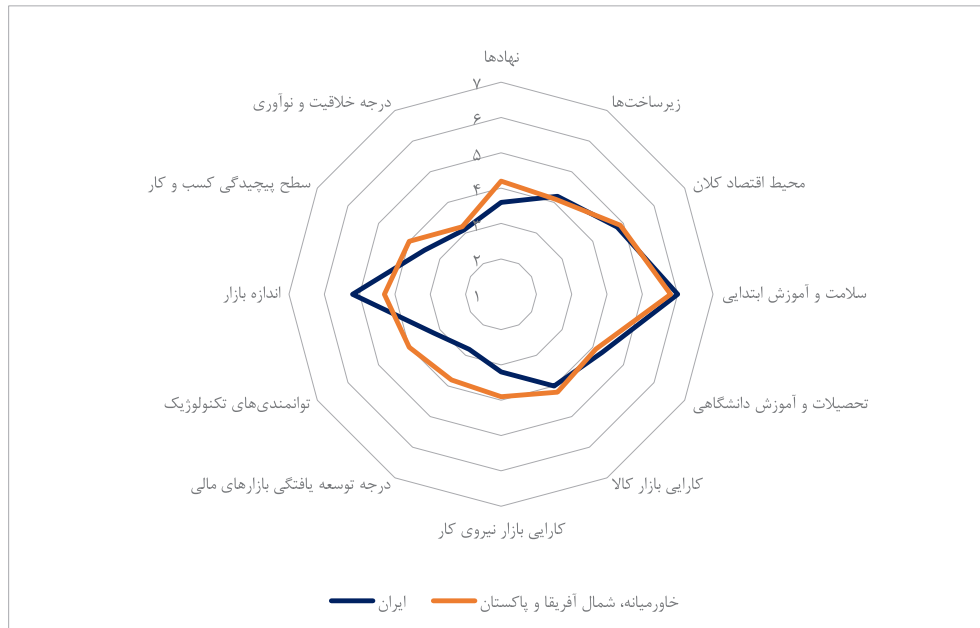
رتبه ۲۰۱۵-۱۶ (در بین ۱۴۰ کشور)	رتبه ۲۰۱۴-۱۵ (در بین ۱۴۴ کشور)	معیار	مولفه	
۷۴	۸۳	رتبه کل	الزامات اولیه	
۶۳	۷۱	رتبه کلی		
۹۴	۱۰۸	نهادها		
۶۳	۶۹	زیرساخت‌ها		
۶۶	۶۲	محیط اقتصاد کلان		
۴۷	۵۲	سلامت و آموزش ابتدایی		
۹۰	۹۸	رتبه کلی		عوامل افزایش دهنده کارایی
۶۹	۷۸	تحصیلات و آموزش دانشگاهی		
۱۰۹	۱۲۰	کارایی بازار کالاها		
۱۳۸	۱۴۲	کارایی بازار نیروی کار		
۱۳۴	۱۲۸	درجه توسعه یافتگی بازارهای مالی		
۹۹	۱۰۷	توانمندی‌های تکنولوژیک	عوامل مربوط به پیچیدگی و نوآوری	
۱۹	۲۱	اندازه بازار		
۱۰۲	۱۰۲	رتبه کلی		
۱۱۰	۱۱۰	سطح پیچیدگی کسب و کار		
۹۰	۸۶	درجه خلاقیت و نوآوری		

مأخذ: گزارش Global Competitiveness Report، ۲۰۱۵-۱۶، مجمع جهانی اقتصاد

از برخی صنایع داخلی انگیزه آنها برای افزایش ارتباط با دانشگاه‌ها و محققان و ارتقای توانمندی توسعه تکنولوژی‌های جدید را کاهش داده است. از سوی دیگر به دلیل تحریم‌های اقتصادی چند سال اخیر و نبود امکان انتقال تکنولوژی‌های جدیدتر به کشور از خارج، فاصله ایران با سایر کشورها در زمینه توانمندی‌های تکنولوژیک افزایش یافته است. در گزارش اخیر مجمع جهانی اقتصاد در زمینه رقابت‌پذیری، دسترسی به تأمین مالی، ناپایداری سیاستی و بوروکراسی ناکارای دولتی به ترتیب سه عامل اول محدود کننده در راستای انجام کسب و کار در کشور معرفی شده‌اند. در رتبه‌های بعدی تورم، کمبود زیرساخت‌ها، شیوه مدیریت نرخ ارز، فساد و مقررات محدودکننده بازار نیروی کار قرار دارند.

ایران در زمینه‌های زیرساخت‌ها، اندازه بازار، سلامت و آموزش ابتدایی و آموزش دانشگاهی نسبت به میانگین کشورهای منطقه وضعیت بهتری دارد. این در حالی است که ایران به ترتیب در زمینه‌های توانمندی تکنولوژیک، کارایی بازار نیروی کار، نهادها، سطح پیچیدگی کسب و کار، کارایی بازار کالا، محیط اقتصاد کلان و درجه نوآوری نسبت به کشورهای منطقه وضعیت نامناسب‌تری دارد. نمودار ۲۴ امتیاز ایران و میانگین امتیاز کشورهای خاورمیانه، شمال آفریقا و پاکستان را در شاخص رقابت‌پذیری جهانی در سال ۱۶-۲۰۱۵ نشان می‌دهد. ظرفیت خلاقیت و نوآوری و پیشرفت فناوری به اندازه کافی در کشور افزایش نیافته است که تا حدی به رویکرد دولت در زمینه تخصیص مقادیر بسیار اندک بودجه سالانه به بخش تحقیق و توسعه بازمی‌گردد. همچنین حمایت‌های مستمر دولتی

نمودار ۲۴- امتیاز ایران و میانگین کشورهای خاورمیانه، شمال آفریقا و پاکستان در شاخص رقابت پذیری، ۱۶-۲۰۱۵

مأخذ: گزارش Global Competitiveness Report، ۱۶-۲۰۱۵، مجمع جهانی اقتصاد

۱۰.۳ - بررسی محیط کسب و کار کشور از نظر درجه آزادی اقتصادی

آزادی اقتصادی ۱۵۷ کشور جهان در سال ۲۰۱۳ بوده و ایران رتبه ۱۴۷ را کسب کرده است. ارزیابی این مؤسسه بر اساس پنج مؤلفه اندازه دولت، سیستم قانونی و حقوق مالکیت، ثبات پولی، آزادی تجارت بین‌المللی و سیاست‌های تنظیمی و نظارتی (مربوط به بازار اعتبارات، بازار کار و کسب و کار) است. رتبه ایران در این پنج مؤلفه به ترتیب ۱۰۰، ۸۵، ۱۱۸، ۱۵۵ و ۱۵۶ بوده است. در زمینه حقوق مالکیت و شاخص ادراک فساد نیز ایران در جایگاه مناسبی در جهان قرار ندارد. آخرین گزارش شاخص بین‌المللی حقوق مالکیت^{۱۰} مربوط به سال ۲۰۱۵ است و نشان می‌دهد که ایران در بین ۱۲۹ کشور جهان در رتبه ۱۰۸ و در بین ۲۰ کشور منطقه در رتبه ۱۷ قرار دارد. از سوی دیگر در زمینه شاخص ادراک فساد^{۱۱} در سال ۲۰۱۵، ایران در بین ۱۶۷ کشور در رتبه ۱۳۰ قرار دارد. هرچند هر کدام از این شاخص‌ها دارای نقاط ضعفی هم هستند، ولی از آنجا که نقش زیادی در شکل‌گیری دید سرمایه‌گذاران خارجی نسبت به شرایط کشور دارند باید مورد توجه سیاست‌گذاران داخلی قرار گیرند و تا حد ممکن برای بهبود رتبه ایران در این زمینه‌ها تلاش شود.

در حال حاضر چند مؤسسه بین‌المللی به ارزیابی درجه آزادی اقتصادی کشورها بصورت سالانه می‌پردازند که شاخص آزادی کشورهای مختلف در نشریه آزادی اقتصادی جهان^۸ از سوی مؤسسه فریزر، و شاخص آزادی اقتصادی^۹ از سوی مؤسسه هریتیج از مهم‌ترین آنها هستند. شاخص آزادی اقتصادی مؤسسه هریتیج از ۱۰ مؤلفه حقوق مالکیت، دوری از فساد، آزادی بودجه‌ای، مخارج دولت، آزادی کسب و کار، آزادی نیروی کار، آزادی پولی، آزادی تجاری، آزادی سرمایه‌گذاری و آزادی مالی تشکیل شده است. براساس آخرین ارزیابی مؤسسه هریتیج در سال ۲۰۱۶، ایران در بین ۱۷۸ کشور بررسی شده در جایگاه ۱۷۱ قرار دارد که با وجود بهبود اندک نسبت به سال گذشته به هیچ وجه رتبه مناسبی نیست. با توجه به این گزارش بدترین مؤلفه‌های آزادی اقتصادی کشور به ترتیب مربوط به آزادی سرمایه‌گذاری، آزادی مالی و حقوق مالکیت است و بهترین مؤلفه‌ها به ترتیب مربوط به مخارج دولت، آزادی بودجه‌ای و آزادی کسب و کار می‌باشد. آخرین گزارش مؤسسه فریزر که در سال ۲۰۱۵ منتشر شده حاوی نتایج ارزیابی

۱۰.۴ - نتایج پایش محیط کسب و کار از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس

برگشت چک‌های مشتریان، عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی، و تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه هستیم. جدول ۳۸ نتایج ارزیابی تشکلهای مشارکت‌کننده در نظرسنجی مرکز پژوهش‌های مجلس از رتبه ۲۱ مؤلفه محیط کسب و کار را نشان می‌دهد. در این گزارش تفاوت زیادی در ارزیابی تشکلهای اقتصادی استان‌های مختلف با یکدیگر مشاهده می‌شود. تشکلهای اقتصادی استان‌های البرز، کردستان، کهگیلویه و بویراحمد، و کرمانشاه به ترتیب بدترین و تشکلهای استانی اردبیل، سیستان و بلوچستان، یزد و قزوین به ترتیب بهترین ارزیابی از محیط کسب و کار در سطح استان را در کشور داشته‌اند.

آخرین گزارش فصلی گروه مطالعات کسب و کار در مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مربوط به تابستان ۱۳۹۴ است. این گزارش حاکی از آن است که براساس ارزیابی ۲۷۱ تشکل اقتصادی سراسر کشور، از ۲۱ مؤلفه ملی محیط کسب و کار بنگاه‌های کوچک و متوسط، مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها و ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید همچنان بزرگترین موانع توسعه کسب و کارها در کشور است. بهبود رتبه مؤلفه‌هایی مانند اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران، بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری، و محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار از نکات قابل توجه این گزارش است. از سوی دیگر شاهد بدتر شدن رتبه مؤلفه‌های وجود مفاسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی،

8. Economic Freedom of the World (EFW)

9. Index of Economic Freedom (IEF)

10. The International Property Rights Index (IPRI)

11. Corruption Perceptions Index (CPI)

جدول ۳۸- نتایج ارزیابی تشکلهای مشارکت کننده در نظرسنجی مرکز پژوهش‌های مجلس از رتبه ۲۱ مؤلفه محیط کسب و کار

مؤلفه‌های محیط کسب و کار (به ترتیب ارزیابی نامساعد در تابستان ۱۳۹۴)	تابستان ۱۳۹۳	بهار ۱۳۹۴	تابستان ۱۳۹۴	تفاوت تابستان ۹۴ با تابستان ۹۳	تفاوت تابستان ۹۴ با بهار ۹۴
مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها	۱	۱	۱	۰	۰
ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی	۲	۲	۲	۰	۰
وجود مفسد اقتصادی در دستگاه‌های حکومتی	۶	۴	۳	-۳	-۱
بی‌تعهدی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی به پرداخت به موقع بدهی خود به پیمانکاران	۵	۵	۴	-۱	-۱
نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی	۳	۶	۵	۲	-۱
اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه کشور	۴	۳	۶	۲	۳
ضعف دادسراها در رسیدگی مؤثر به شکایت‌ها و اجبار طرف‌های قرارداد به انجام تعهدات	۷	۷	۷	۰	۰
برگشت چک‌های مشتریان و همکاران	۱۴	۹	۸	-۶	-۱
تولید کالاهای غیراستاندارد، تقلبی و عرضه نسبتاً بدون محدودیت آن به بازار	۱۲	۱۰	۹	-۳	-۱
قیمت‌گذاری غیرمنطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی	۱۰	۱۱	۱۰	۰	-۱
بی‌ثباتی قوانین و مقررات مربوط به تولید و سرمایه‌گذاری	۹	۸	۱۱	۲	۳
عرضه کالاهای خارجی قاچاق در بازار داخلی	۱۵	۱۵	۱۲	-۳	-۳
بی‌ثباتی در قیمت مواد اولیه	۸	۱۳	۱۳	۵	۰
محدودیت قانون کار در تعدیل و جابجایی نیروی کار	۱۱	۱۲	۱۴	۳	۲
زیاد بودن تعطیلات رسمی	۱۳	۱۴	۱۵	۲	۱
موانع تعرفه‌ای صادرات محصولات و واردات مواد اولیه	۱۷	۱۶	۱۶	-۱	۰
تمایل مردم به خرید کالاهای خارجی و تقاضای کم برای محصولات ایرانی مشابه	۲۰	۱۸	۱۷	-۳	-۱
تعرفه پایین کالاهای وارداتی و رقابت غیرمنصفانه محصولات رقیب خارجی در بازار	۱۹	۱۷	۱۸	-۱	۱
ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده	۱۸	۱۹	۱۹	۱	۰
ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل	۱۶	۲۰	۲۰	۴	۰
ضعف زیرساخت‌های تأمین برق	۲۱	۲۱	۲۱	۰	۰

مأخذ: گزارش‌های فصلی پایش محیط کسب و کار در ایران، معاونت پژوهش‌های اقتصادی، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، تابستان ۱۳۹۴

کمتری نسبت به دو بخش دیگر داشته است. با این حال مؤلفه مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها و تأمین مالی در رتبه اول عوامل نامساعد در همه بخش‌ها قرار دارد. بدین ترتیب می‌توان نتیجه گرفت که موانع محیط کسب و کار برای فعالان اقتصادی بخش‌های مختلف اهمیت و تأثیرگذاری متفاوتی دارند که نیازمند توجه خاص مسئولان مربوطه هستند.

باید توجه داشت که موانع کسب و کار در بخش‌های مختلف کشاورزی، صنعت و معدن و خدمات از سوی فعالان این بخش‌ها بسیار متفاوت ارزیابی شده است. به عنوان مثال در بخش کشاورزی مؤلفه قیمت‌گذاری غیرمنطقی محصولات تولیدی توسط دولت و نهادهای حکومتی، و مؤلفه ضعف نظام توزیع و مشکلات رساندن محصول به دست مصرف‌کننده، اهمیت بیشتر و مؤلفه نرخ بالای بیمه اجباری نیروی انسانی اهمیت

ساختمان ادارات مرکزی بانک خاورمیانه

تهران، خیابان احمد قصیر (بخارست)، نبش خیابان پنجم

تلفن: ۴۲۱۷۸۰۰۰ فکس: ۸۸۷۰۱۰۹۵

کدپستی: ۱۵۱۳۶۴۵۷۱۷ صندوق پستی: ۴۴۴۵-۱۵۸۷۵

www.middleeastbank.ir info@middleeastbank.ir